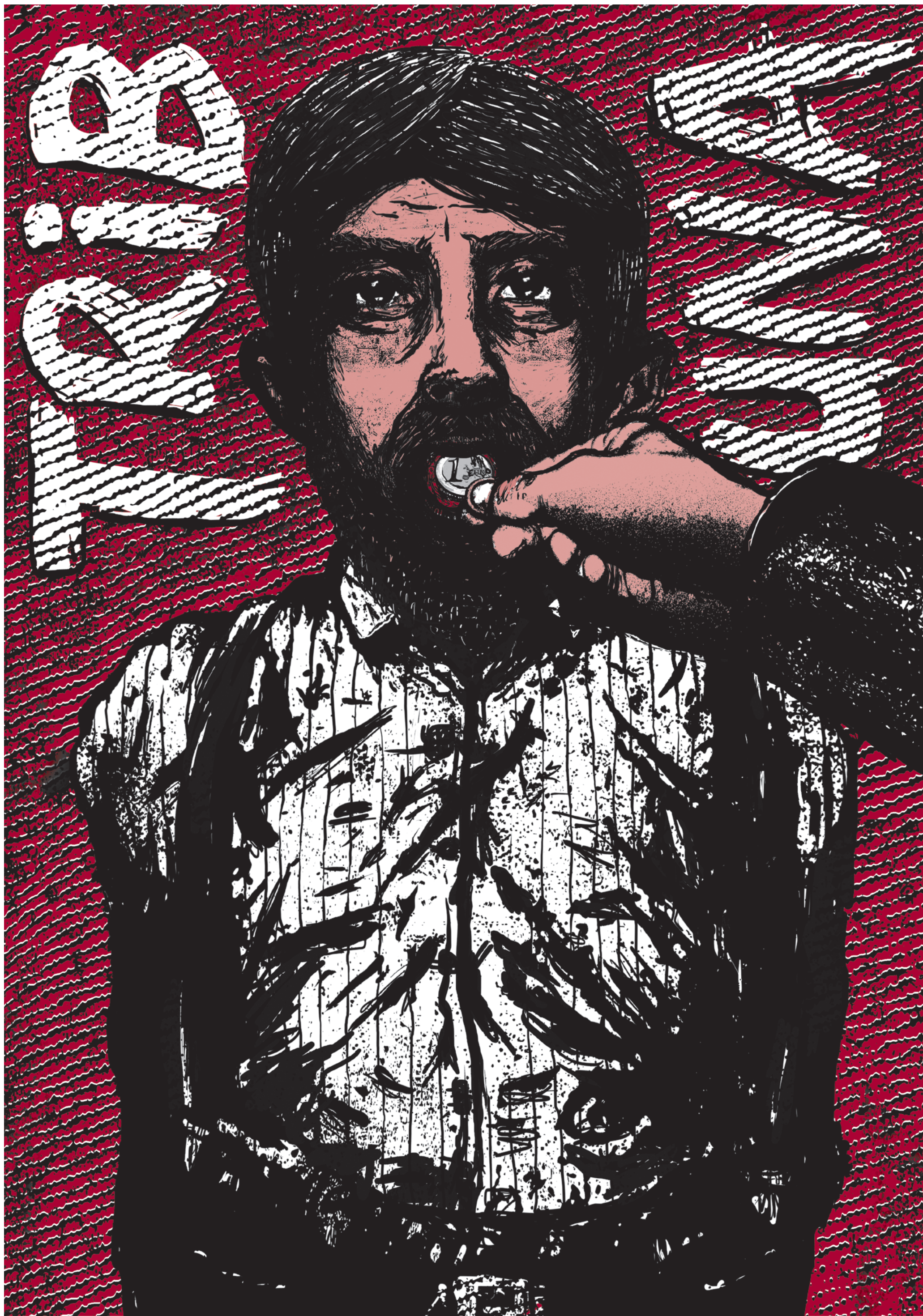

Zapis v razvidu medijev Ministrstva za kulturo:

Zaporedna številka 1492

ISSN (International Standard Serial Number):
0041-2724

Datum izida prve številke sploh:
8. december 1951

Uredništvo:
Kersnikova 4, 1000 Ljubljana
3. nadstropje, prostor 306
Telefon: +38614380263
Faks: +38614380264
Mail: urednistvo@tribuna.si
Spletni naslov: www.tribuna.si
Twitter: [www.twitter.com/trobilo](https://twitter.com/trobilo)
FB: www.facebook.com/casopis.tribuna

Člani uredništva:
Robert Bobnič, neodgovorni urednik
Jasmina Šepetavc, članica
Jurij Smrke, maser
Nejc Prah, likovni urednik
Aljaž Košir – Fejzo, urednik ilustracije

Programski svet:
Tomaž Gerdina, dr. Študentske založbe
Bojan Anđelković, odg. ur. Radia Študent
Miha Lobnik, višji svetovalec na ŠOU v Lj
Robert Bobnič, neodgovorni urednik 3bune
Aleksander Šmitran, pomočnik predsednice ŠOU LJ

Lektura:
Anita Jurič

Tisk:
Tiskarna Hren, 5000 izvodov

Distribucija Tribune:
Distribucijsko mrežo smo vzpostavili z DPG (www.dpg.si). Njen obseg lahko spremljaš na zemljevidu na naši spletni strani. Za elektronsko različico smo vzpostavili elektronsko distribucijsko mrežo z Digitalno knjižnico Slovenije (www.dlib.si). Elektronsko Tribuno si lahko prene-seš z naše spletne strani ali z uporabo QR kode. Nanjo se lahko naročiš s svojim elektronskim naslovom. Tako ti bo vsak mesec ob izidu samodejno posredovana.

Časopis je stavljen v črkovni družini Tribunal, ki jo je za potrebe Tribune zasnoval Aljaž Vindiš. Izhaja pod licenco Creative Commons, ki nas avtorsko zaščiti, hkrati pa omogoča, da določimo pogoje, pod katerimi dovolimo uporabo naših del. Uporabo del tako dovoljujemo ob priznanju avtorstva po principu Ime Priimek / Tribuna za nekomercialno rabo in v nespremenjeni obliki. Iz Creative Commons licence so izključene črkovna družina Tribunal in gostujoče črkovne vrste.
www.creativecommons.org

Izdajatelj:
ŠOU v Ljubljani
Kersnikova 4, 1000 Ljubljana
Telefon: +38614380200
Spletni naslov: www.sou-lj.si
Za izdajatelja:
Rok Sotlar, direktor
Ana Pleško, predsednica

	AAA+	A	BBB+	CC--
04 Baudelaire 21. stoletja. na acidu. <i>piše Lana Durjava, ilustracija Istvan David</i>			●	
06 Antifa skupinski članek				
08 Nova doba je pred vrati, panično se nasmejte <i>piše Jasmina Šepetavc, fotografija Andrej Lamut</i>		●		
09 Dobrodošli v slabi neskončnosti <i>piše Sergej Harlamov</i>		●		
10 Fukat al' pa dnar nazaj <i>piše Anže Dolinar</i>		●		
11 Harpa! <i>piše Gregor Inkret, infografike Prah, Inkret, Fejzo</i>	●			
12 Zaupnik in dolžnik <i>piše Borut Trpin, riše Eva Mlinar</i>	●			
13 Dolžni od zmeraj. Dolžni za zmeraj <i>piše Katja Šircelj</i>	●	●		
14 Muzej kot totalna instalacija <i>piše Kaja Kraner</i>			●	
16 Klinika Homo Sacer <i>piše Aljaž jelenko, ilustracija Matija Medved</i>	●			
18 Podmladek NOB tolaži marksistični čudež <i>piše Neja Marković, fotografiji Klemen Ilovar</i>			●	
20 Pri ekonomiji ni objektivnosti <i>piše Dragan Nikčević</i>		●		●
21 Ekonomist <i>riše Miha Kosmač</i>				●
22 Novinarsko poročilo iz »Ljubljana pride« tedna <i>piše Matjaž Juren Zaza, ilustracija Aljaž Košir - Fejzo</i>			●	
24 Naredite prostor za; 3.del <i>piše Lidija Radojević, ilustracija Ana Baraga</i>			●	
26 Blockupy Frankfurt <i>ilustracija Jana Božič piše Asja Hrvatin</i>				●
28 Kolonialni dolg kot kazen za svobodo <i>piše Sami al-Daghistani, ilustracija Istvan David</i>		●		●
29 Sodba v imenu dolga - zelo kratek uvod <i>piše Robert Bobnič</i>	●			
30 Indepthed <i>piše Jurij Smrke</i>	●	●		●
Naslovnica/zahrbtnica: Aljaž Košir - Fejzo				

NAVODILA ZA UPORABO; JUNIJ 2012

Schuld, nemško:

- 1. stanje v katerem je nekdo odgovoren za nekaj negativnega - krivda
- 2. denar, ki ga moramo komu še vrniti, saj smo si ga od njega/nje sposodili ali pa smo nekaj kupili in še ne plačali - dolg

Smo družba zmedenih in atomiziranih vremenarjev, ki so pri osemnajstih letih prisiljeni oceniti razmere na trgu dela čez 10 let ter temu primerno investirati v izobrazbo. Smo družba, ki ji vladajo zmedeni in atomizirani vremenarji, ki našim političnim skupnostim lepijo ciklonske in anticiklonske oznake zaupanja. In na podlagi in pod pogoji teh ocen se zadolžujemo, slepo verujoč v bodočo rast. Tako individualno kot kolektivno. In ko vse skupaj spodleti smo krivi šibkejši - tako individualno kot kolektivno.

Pravijo nam, da smo bili pohlepni. Da smo hlepel po. Da smo živeli prek svojih zmožnosti in se moramo zdaj pokoriti, saj smo krivi. Dolžni. Čas je, da se odrečemo privilegijem, odrežemo, kar je na nas še človeškega in čedalje večje dele sebe prodamo na trgu. Takrat nam bo odpuščeno. Tudi sami si bomo lahko odpustili, kajti dolgovi bodo poplačani.

Železna disciplina in zategnjeni pasovi nam bodo v vrtincu orkana, ki se hrani z ekscesom prinesli pomiritev. Saj vemo, da je sistem v katerem živimo poln kontradikcij, toda tole? Varčujte, da se boste lahko še bolj zadolžili? Obrezite drevo, da bo cvetelo? Gospod! Država ni drevo! Vi režete roke - ljudem. Jabolka pa gnijejo.

Več blag kot proizvedemo, več ljudi kot se spremeni v kapital, več odnosov se mora spremeniti v odnose menjave. Zakaj bi gradili sisteme solidarnosti, če se v odnosih menjave med racionalnimi posamezniki vse tako lepo izravna? Če zato raste BDP. Zdi se, kot da nam nihče ni več nič dolžan, čeprav delamo več kot kdajkoli prej. Ko gledamo reklame, ko uploadamo na you*ube, ko drkamo po fej*buku.

Zaupanje je stvar moči. Takšne in drugačne. Kupne in vojaške. Vrednost denarja je v končni fazi vrednost moči, ki jo imamo, da lahko ostale spreminjamo v denar. Dolg pa je nekaj, kar vrši dodaten pritisk. Nek čuden katalizatorski demoklejev meč.

V tokratni Tribuni poskušamo proizvesti kontra-diskurze dolga in krize. Članki so ocenjeni glede na to, koliko bi vznemirili investicijsko klimo, če bi jih kdo bral. Slučajno. Recimo Standardno Revni ali pa Moodyji.

TRIBUNIN VIC MESECA

Tvoja mama je tok debela, da jé/jê kantov sublimni objekt.

IZJAVA MESECA

Najbolj mi je pa všeč slovenska kultura.

La Toya

TRIBUNA NA DOM

Poštnina 7€ letno. Pošlji nam naslov na urednistvo@tribuna.si. Prvih 100 dobi skrivnostno nagrado.

Tribuno lahko uporabljate (berete) na več načinov ali modusov, vsak modus pa vsebino premešča in sestavlja na novo. Na ta način se časopis pomnogoteri – iz enega časopisa v drugega, iz drugega časopisa v tretjega....

AAA+

Kako globoko seže dolg.

Čeprav je prva asocijacija pri dolgu DENAR, o dolgu lahko razmišljamo tudi na drugačne načine. Razmerje dolga kot temelj razmislekov o človekovih etičnih in politično-ekonomskih zagotetkah? Dolg in psihoanaliza?

A

Vseživljenski dolg, večni dolg in nezmožnost plačevanja

Dolg je inherenten življenju: do staršev, do višje instance (boga, Alaha ali vseobsegajoče energije) ali do banke, ki te preganja bolj učinkovito, kot vsi bogovi združeni. Edina stabilnost v turbulentnem življenju je dolg. Pada kot dolga senca in te opominja, da nikoli ne boš dosegel te jebene zelene veje.

BBB+

Sekcija za ne-uporabne vednosti

Ki ne prispevajo k BDP. Branje za alternativno ovrednotenje: pozabite na ekonomizacijo časa, splača se ga vzeti, na pripovedi kaj je in kaj ni uporabno in vnočljivo znanje - splača se ga imeti, kar tako ... Čas je za kulturo!

CC--

Odpis dolgov.

Utopija ali realistična alternativa v trenutni situaciji? Nujnost, če se želimo otresti povodca gospodarja, ki nam zateguje vrat in grozeče žuga: »Ni dovolj zraka za vse!«. Berimo, preden se zadušimo.

BAUDELAIRE 21. STOLETJA. NA ACIDU O BRENTLEYU, FRAZERJU ALI ČLOVEKU, KI JE VEDEL PREVEČ ILUSTRACIJA ISTVAN DAVID PIŠE LANA DURJAVA

HOPE THIS FINDS YOU WELL. MYSELF, NOT PARTICULARLY. IT WOULD SEEM THE 9 TO 5 HAS SODOMISPIRIT, FUCKED IT ROYALLY WITH GLEE, ON VIAGRA. ONLY YESTERDAY I FOUND MY LITTLE ANGEL OF INSPIRATION (YOU KNOW THE ONE KEEP ~~ED~~) HAD SUICIDED PERHAPS WEEKS AGO, HER CORPSE ROTTING IN MY POCKET. I AWOK, TORN FROM A DREAM IN WHICH I HAD STOMPED TO DEATH THIS BORING FROG FROM A TELEPHONE COMMERCIAL. ABOUT 4 AM.

I HAVE THIS FEELING THAT ALL THESE MEDICAL FORENSIC SHOKES WILL KILL A LOT OF PEOPLE, PERHAPS SUBLIMINALLY. SO HERE I SIT, SMOKING A GIGARETTE, TEST PATTERN ON THE TELEVISION (I CAN'T FIND THE REMOTE) 4:15 IN THE MORNING. THINKING ABOUT THE BODY WITH NO ORGANS & THE ELECTRONIC REVOLUTION. I HAVE DEVELOPED AN ALLERGIC REACTION TO THESE VESTIGES OF AUTHORITY, PROTOCOL, SYSTEM, RULES & REGULATION, CONTROL THROUGH FEAR & INTIMIDATION: IT'S A RACE YOU KNOW, A SILENT WAR WITH QUIET WEAPONS, HURRICANES IN THE KITCHEN RIPPING UP THE LAMINATE, NEWLY KILLED STOCKPILING TINS, HSN1 IN THE HEADLINES AGAIN.

Jezik je virus. Jezik inficira. Jezik odtuja je človeka in ubija njegovo pristnost. Jezik razceplja in generira potlačeno. Jezik je osnovno sredstvo podrejanja vladajočim razmerjem moči. In Brentley Frazer, avstralski pesnik, slikar, fotograf, gonzo novinar ter ustanovitelj in urednik literarne revije *Retort Magazine*, se vseh teh vlog in funkcij jezika predobro zaveda. Pa vendar. V njegovih delih jezik sicer ohranja zgoraj navedene karakteristike, toda prvenstveno postaja predvsem orodje upora zoper omenjena na eksploataciji zbazirana razmerja, postane orodje razkrinkanja njihove resnične narave. Frazer diskurz zatiralcev sistematično in učinkovito uporablja v boju zoper njih same.

Za Frazerja je svet naše dobe bolna realnost, kjer so indivi-

I'M AFRAID OF THIS NEW WORLD, NOTHING IS CERTAIN, NOTHING TO RELY ON...

duumi zreducirani na status sitcom karakterjev in kjer imajo dominantno vlogo pravila, ki jih narekujejo interesi megakorporacij in kategorični imperativ pohlepa. S Phillipom K. Dickom, čigar influence so v Frazerjevih delih močno opazne, se avtor strinja, da je moderna družba zbazirana pretežno na principu zapora, katerega jetniki svobode niso nikoli poznali in so zavoljo tega suvereni v prepričanju, da so sami dejansko nepodjarmljeni, neodvisni in svobodni. S pomočjo vseprežemajoče propagande, izvajane s strani družine, šolstva in medijev, so brutalno zinterpelirani in globoko zaverovani v sistem laži in polresnic do te stopnje, da se prostovoljno in brez vsakršnega pomisleka prepuščajo državno sponzoriranemu pranju možganov ter brezkompromisnemu sankcioniranju vsega in vsakogar, ki si drzne prestopiti meje podrejenosti in povprečnosti.

Frazer sodobnega človeka interpretira bolj ali manj v

SHE WHISPERS IN THE EAR OF THE MASS OF MAN SHE'S FUCKED (SO EASILY SWAYED) THAT UNLESS THEY BELIEVE THE GOVERNMENT STABLE, JUDGES OBJECTIVE, POLITICIANS FRIENDS, THAT THE STRANGER IN THE ALLEY BEHIND YOU MEANS NO HARM, THAT A JOB IS A LIVING, THEN THEY WILL KILL YOU.

smislu razdrobljenega kosa nič, obdanega s kolekcijo iluzij, dojema ga predvsem kot produkt evolucije, ki je skrenila s poti, kot robota, sprogramiranega na uboganje, kot potencial, ki bi se lahko uresničil, pa se ni, kot digitalnega insekta, za katerega je skrajni čas, da bi ga nekdo zbudil iz spanca in mu razkril realnost, locirano nekje na presečišču Benthamovega panoptikona, Zamjatinovega steklenega raja in Debordove družbe spektakla. Konstitutivni elementi modernega človeka niso kaj dosti drugega kot kastrirana svoboda, emocionalna pohabljenost in intelektualni hendikepi, sodobna družba pa je bolj ali manj samo parada zaslužjenih in zmanipuliranih ovc, ki so si prostovoljno nadele verige ter na celi črti odpo vedale, kar se tiče individualnosti in realizacije ustvarjalnih impulzov. Frazerjeva poezija je intenzivna kritika politične, ekonomske in kulturne družbene hierarhije, je frontalni napad na mehaniziran in sterilen pekel, ki ga bistveno karakterizirajo paternalistična politična mantra, epidemična potrošniška mrzlica ter prefinjeno posiljevanje z lažno moralom, zbazirano na računovodskih knjigah. Frazer ne goji niti kakšnih blaznih iluzij glede leveice in njenega potenciala za prevzem vloge nosilke sprememb; njegova dela dajejo jasno vedeti, da gre za človeka, ki je videl in ve malenkost preveč, da bi si še lahko privoščil takšno naivnost. Brentleyju je pač že jasno, da vsa levičarska teorija in praksa navkljub drugačnim pretenzijam v končni fazi ne ponujata kaj dosti drugega kot zgolj večne kritične analize zgodovine kot lažne fabrikacije centrov moči, analize, ki slej ko prej vedno znova spregleda, da revolucije prinašajo zgolj novega gospodarja, mehanizmi eksploatacije pa ostajajo na dolgi rok bolj ali manj isti.

Nekoč je nek kritik Frazerja označil za Salvadorja Dalija pi sane besede. *Dazed & Confused* so ga po drugi strani opredelili kot Baudelaira 21. stoletja na acidu. Obe oznaki, med katerima tako ali tako ni kakšne bistvene razlike, sta sicer najverjetneje merili predvsem na nekonvencionalnost, radikalnost, šokantnost, šizofreničnost, neprilagojenost in sublimnost Frazerjeve poezije, na stalno motiviko halucinogenih prizorov in pornografskih momentov, na bizaren preplet elementov

NEVER FORGET SHE SAID THAT LEADERS ARE MEN & MEN WERE BOYS FULL OF FAULT & ARROGANCE AT THE DANCE AT SCHOOL & IN THE OFFICE & THOUGH THEY ARE TALLER NOW THAN THEN -

ESSENTIALLY NOTHING HAS CHANGED.

neosimbolizma in postromantike, zapakiranih v formo hiper tekstualne poezije, ki tako zaradi ambienta kot zaradi *cut-up* tehnike, ki se je na veliko poslužuje, sicer močno vleče na Burroughsa in pomalem Thompsona. Frazerjeva poezija sicer zgleda približno tako, kot da jo je spisal nekdo na *comedown-u*, ki popušča in prehaja v stanje cinizma brez grenkobe. Kolikor je še prisotne jeze, je ta bolj ali manj subtilna, čeprav občasno pridre na plano v formi akutne alergičnosti na apatijo, ubogljivost, intelektualno impotenco in prostovoljno podjarmljenost sodobne družbe in človeka kot takega. Vse skupaj pomalem vleče na Dicka in Kafka, čeprav atmosfera ni ravno tako strašno zatohla in brezizhodna. Frazer je sicer nad človekom in tem, kar je iz njega nastalo, globoko deziluziran, ampak nad njim še zmerom ni čisto obupal. Resnica v moderni družbi je sicer napačno diagnosticirana in skonstruirana na podlagi perversne ideologije, je prevlada zakona povprečnih, ki pohablja vse ostale, ampak za človeka vendar še obstaja upanje, da se bo morda zbudil iz omniprezentne nočne more, ki si jo je zakuhal sam. Ključno za prebuditve pa je poprejšnje razbitje vseh starih iluzij, opustitev slepe vere v napredek in spregled resnične narave realnosti, v kateri se nahajamo, realnosti, ki ni drugega kot svet laži in simulakrov, Valiuma in Vicodina, v katerem je človek permanentno zapuščen od Boga in brutalno prepuščen sam sebi.

Ko gre Frazer v svoji poeziji v smer intime, se znajde nekje na presečišču Bretona, Rimbauda, Baudelaira in Iana Curtisa.

YOU FOUND ME ONCE NAKED WITH A BAG FULL OF MASKS, CROUCHED OVER MY TABLE AT NIGHT ADDING HUMILITY TO THE FACE OF SHAME. WE WANTED DUST FOR NIGHT WINGS & ALSO ENDED UP WITH ELEGANCE. AREN'T WE LUCKY!

Kakorkoli je zadeva že sformulirana, dejansko vselej govori o magiji nekega trenutka, vpeti v val povečini subtilno izražene obžalovanja, da bi se nekaj lahko zgodilo, pa do tega ni prišlo. *All the lies you have told, when you meant to tell the truth*. Poezija je za Brentleya pomalem droga, pomalem politika, predvsem pa terapija. Nima toliko Aristotelove kognitivne funkcije niti neke blazne epifanične vrednosti. Vsekakor sicer gre za način in mehanizem eksistiranja, toda njegova poezija je zanj prvenstveno in predvsem vendar *coping technique*, zdravljenje bolnega uma.

Verjetno to drži tudi za njegovo publiko. ∞

ZNANOST KOT IDEOLOŠKI APARAT – ČESA?

Teoretsko-praktična in praktično-teoretska razprava v petih dejanjih.

Tribunina delavnica po okrogli mizi Znanost kot ideološki aparat, ki je kot zaključni dogodek letošnjega Antifa seminarja potekala 15. 5. na Fakulteti za družbene vede. V predavalnici sedi deset kosov multitudine. Vsake toliko pride kakšen mimohodeči, ki pa se razpravi ne pridruži. Multituda se pogovarja o metodi delavnice. Naposled se strinjajo, da razprava poteka prosto, začenshi z vprašanji, ki so jih odprli govorci na okrogli mizi.

I. dejanje

S: Lahko bi začeli na izhodiščih, ki so že bila povedana. Na primer problem pozitivne pozicije. Medtem ko kritika s preteklimi koncepti zelo dobro uspeva, je v trenutni situaciji razmeroma težko zgraditi neko novo zadevo, ki bi nalogo, pred katero nas ta kritika postavlja, izpolnila dovolj dobro. Tudi Andreja Vezovnik je v majski Tribuni napisala članek o skupnem, ki na konceptualni ravni zgleda zelo zanimivo, ko pa govorimo o postavljanju, pa smo pred neko ...

V: ... utopijo, recimo.

S: Ja, na ta način. To bi bilo lahko mogoče eno izhodišče.

M: A se navezujemo na to, o čemer smo prej govorili?

Multituda: Ja.

M: Samo to sem hotel reči: zadeve, ki sem jih citiral na okrogli mizi, so bolj ali manj z internetne strani Univerze v Ljubljani pa tudi s Filozofske fakultete. Še posebej bizarno se mi je zdelo, da najbolj hardcore menedžerske označevalce uporablja ravno FF. Mogoče ste slišali, prof. Kobe je rekel, »saj se nismo strinjali, bili smo zgroženi« itn. Toliko v zvezi z ideologijo, ki jo poskuša misliti. Sprašujem se, kaj je ideološkega v menedžerskem diskurzu. To je vprašanje, ki si ga dajem. Mislim, da bi ugotovili ne samo tega, da so vsi filozofi zgroženi, ampak tudi to, da tudi njihov dekan ne bi verjel v to, kar tam piše. Celo tisti, ki je to napisal, ne bi verjel v to, kar je napisano. Skratka, zdi se, kot da gre za diskurz, ki se ti napiše, ne glede na to, ali bi to hotel ali ne. Zapiše pa se praktično vsaki instituciji danes. Ni razlike, ali je to politična stranka ali otroški vrtec ali univerza ali pa karkoli.

J: Mislim, da je Kobe celo rekel: »Smo zgroženi, ampak kaj naj naredimo?«

M: Aha. No in tu bi bilo treba vrtati.

B: Mene pa zanima, kar najbrž vsem ni jasno, kaj sploh je menedžerski diskurz.

M: Bolj ali manj plešemo okrog tega diskurza, ki je nekakšen hardcore mikš različnih govoric. In to je zelo težko misliti. Postavil si mi kapitalno vprašanje, ampak ne vem, kaj je menedžerski diskurz. Sledim mu, kako funkcionira ...

B: Pa vendar – če ga želimo analizirati, ga moramo tudi prepoznati?

M: Ja, osnovni označevalci so jasni. Npr. tipičen maneuver menedžerskega diskurza je, da se ne govori o delavcih. Univerzi se je zareklo v prvem stavku, da ima 5800 delavcev, kar je že samo po sebi dovolj hudo. V nadaljevanju pa govorijo o sodelavcih – danes so vsi sodelavci. Tisto, kar je zanimivo pri menedžerskem diskurzu – če gremo gledat zgodovinsko – je, da si menedžerski diskurz za cilj zastavi odpravo antagonizma med kapitalom in delom.menedžerjih,S: Nisem mislil .....T To je nekako osnovno jedro.

Pa še nekaj je: tisto, kar si za cilj zastavi menedžerski diskurz, je, da postane znanstvena govorica. To mu je uspelo šele po drugi svetovni vojni, ker ima za svojo podlago znanost kibernetiko. Če hočemo iti v menedžerski diskurz, potem moramo iti skozi kibernetiko. ...Ni mi najbolj jasno, kaj je bistvo menedžerskega diskurza, zato ne morem odgovoriti kapitalno. Sem ga pa skušal v zadnjem članku, ki sem ga napisal, zamejiti aristotelsko. V čisto filozofskem smislu: ga definirati, postaviti mu rod in vrstno razliko. Tako pride mo do tega, da je otrok moderne tehnike, se pravi tehnike, ki je znanstveno podkrepljena, ki ima zadaj matematični jezik – to je kibernetika. Pri vrstni razliki pa je problem – poskusna definicija je: »Ki napravi vire produktivne.« Vse, česar se loti menedžerski diskurz, se razume kot vir in njegova naloga je, da proizvede optimalno produktivnost tega vira. Če govorim marksistično, bi mogoče rekel, da gre za filozofijo produkcije same, ne glede na to, da govorimo o različnih produkcijskih načinih. Tudi če imamo socialistični produkcijskih način, se z menedžmentom nič ne spremeni. Lenin je bil zelo navdušen nad Taylorjem in tako naprej.

K: Natanko to je zanimivo – da vsaj pogled, ki se mu zapisujem sam, trdi, da socializmu ni ravno uspelo uvesti drugačnega produkcijskega načina in da je bil na koncu dne-

va naddoločen s kapitalističnim. Lep primer tega je ravno Leninovo navdušenje nad Taylorjem pa tudi kasneje Deng Xiaoping, utemeljitelj tržne liberalizacije na Kitajskem, na neki točki povsem pragmatično reče: »Ni važno, ali je mačka črna ali bela, važno je, da lovi miši.« V tem je povedano natanko to: ne zanima nas, kako se stvari producirajo, važno je predvsem, da stvar teče nemoteno. To lahko lepo navežemo na visokošolski prostor, saj smo tudi v času zasedbe FF vedno znova naleteli na nekakšno objektivno prisilo. Bili smo v nekem hramu »humanistične misli«, načeloma so profesorji z nami simpatizirali, če odmislimo najbolj konservativne in reakcionarne – ki pa jih, resnici na ljubo, ni bilo malo – ampak tudi med največjimi simpatizerji je bila na delu neka tiha objektivna prisila, češ saj drugače ne gre, mi nimamo denarja.

Mene fascinira to, da imamo nek prostor diskurza, kjer pač čisto parlamentarno demokratično zamejeno diskutiramo, potem pa se ta demokratičnost in debatiranje suspendirata in na koncu je na delu čista ekonomska prisila – denarja ni, zdaj se pa nehajmo zabejavati; ali logika varčevalnih ukrepov, »saj je težko, vendar drugače ne gre.« Ravno tu je treba debato prestaviti na to, ali je možen drugačen vzorec med ekonomisti. Vpliven grški ekonomist, keynezijanec, ima na primer predlog, kako bi prišli iz krize. Vendar mislim, da ni čas za zmerne predloge, ampak za radikalne.

S: Žagar je rekel, da je sedaj vse tako slabo, da moramo v bistvu samo rešiti, kar se rešiti da, ne da bi preveč teoretizirali.

K: To je norost, elementarna norost. Kdorkoli gre v mislih nazaj pet let, do leta 2006 pred krizo, ko je bila konjunktura, ko so bili kapitalski donosi 20–30-odstotni, vidi, da je bilo takrat govoriti o besedi kapitalizem nekaj nezaslišanega. Če so vsa ta gibanja kaj naredila, potem so vsaj na diskurzivni ravni odprla prostor – je z govorjenjem, da moramo malo počakati, da moramo dati stanje v homeostazo, pa temu naredimo konec.

II. dejanje

S: Rad bi se vrnil na mesto, ko se je analiziralo različne pojme, npr. pojem države. Iz vidika teorije in prakse se mi zdi ključno, da boj poteka tudi na področju teorije. Med delavskimi razredi in lastniki kapitala izstopi menedžerščina kot neka nevtralna figura, kot ideološka danost, se pravi menedžer samo upravlja z nekimi viri in skuša samo povečati produktivnost, ni pa v tem boju dela in kapitala. Tako se tudi loči med lastniki in menedžerji. Ta menedžerska previdnost vpliva tudi na državo, saj se uspešnost države meri, kako dobro menedžerira stvari, kako dobro opravlja svoje funkcije, kako servisira. Menedžerska previdnost je zelo vplivna, zato vse dokler ostajamo v okviru tega pojma in ga ne analiziramo, ne bo mogoč preboj, vedno bomo napadali napačnega nasprotnika. Če govorim megalomansko, revščino bomo odpravili na način, da bo država bolj uspešna. Vendar na ta način še vedno ostajamo znotraj tega pojmovnega aparata menedžerstva

M: Problematičen je že sam okvir teorije in prakse. Mi namreč nismo zmožni misliti čez ta okvir. Da bi lahko teorijo in prakso mislili širše, se je treba vrniti k Aristotelu. Z ozirom na to, da razmišljate bolj ali manj z Marxom (vsi prisotni ne razmišljajo z Marxom, nekateri se spogledajo) – ko si skušam z Marxom pomagati pri razumevanju današnjega časa, imam problem. Ko znotraj marksizma govorimo o produkciji, je to skoraj totalen pojem, govorimo namreč o družbeni produkciji. Pri iskanju alternativ moramo najprej omejiti govorjenje o produkciji – mi na primer z lahkoto govorimo o produkciji znanja in znanosti, zame je to totalen nonsense, zato ker skušam znanost vseeno misliti s pomočjo Starih. Se pravi, a si mi sploh lahko zamislimo kakšno dejavnost, kakšno prakso, ki ni produkcija? Zamejiti produkcijo – to bi pomenilo misliti produkcijo. Marx nam sicer pokaže marsikaj, ampak tega nam pa ne omogoča, ne pusti nam misliti zunaj produkcije.

B: Ampak če uporabim besedo produkcija – na primer, da

produciram tekst – to še ne pomeni, da ima to kakšno vezo z Marxom.

(*pride do nesporazumov v komunikaciji*)

M: Nisva se razumela. Zakaj se meni danes zdi pomembno vračati se k Starim, zakaj je problem, da se grščine ne uči več – razen tega, da jo govorijo trije filologi na FF? Ni štos v tem, da bi pri Aristotelu dobili alternative za danes, tako trpasti nismo, štos je, da če gremo Aristotela brat tako resno, kakor vi berete Marxa (vsi prisotni ne berejo Marxa), in če se dlje časa zadržujemo v tej dejavnosti, se tako odmaknemo od tega, kar je, da nam postanejo neke stvari vidne. S Starimi se je treba ukvarjati, ker so nasproti današnjicam obrnjeni na glavo. Če hočemo misliti današnjost, jo moramo nekako videti, in ker smo znotraj nje, jo zelo težko vidimo. V vsako stvar, ki jo raziskujemo, je treba iti popolnoma noter, pa tudi popolnoma ven – kam ven pa naj gremo? Edino v Stare.

J: Ali niso ti Stari že noter z nami?

M: Da. V veliki meri.

J: Po drugi strani pa gre za to, da moramo misliti prihodnost in da moramo tam imeti ta zunanji pogled ...

M: Se strinjam. Imamo tudi Heideggra, ki opozarja, da vkolikor želimo razumeti moderno tehniko danes, se moramo vrniti h Grkom. Strinjam se, ampak vseeno – če Aristotela beremo grško, je to tisto, s čimer gremo lahko, po mojih izkušnjah, najdlje od tega, kar imamo danes. Pri Aristotelu se je vredno pomuditi, zato da sploh lahko miselno izstopimo iz tega tukaj. Da bi sami sebi prevedli Aristotela, si moramo izumiti nov jezik, naši jeziki namreč nimajo ustreznih besed. Ker pa bolj ali manj recikliramo neke besede od prej, je izumljanje novih zelo plodovito za mišljenje.–i

J: Imam neke banalne misli v povezavi z menedžerskim diskurzom. Če sem prav razumel, je na spletni strani Univerze predstavljena neka agenda, neke številke in neki podatki o tem, kako je ta univerza uspešna, ki so jih napisali neki »menedžerji« oziroma PR-ovci (podaljški menedžerskega diskurza) ... Na drugi strani pa je dejstvo, da je nekdo to agendo dovolil, izglasoval, da se objavi v tej obliki, kakorkoli to že je ... In tukaj je treba razmišljati v smeri, da je predstojnik katedre po svoje tudi menedžer, če ne drugega, je pristal na to in s tem omogočil, da je agenda objavljena. Menedžerski diskurz tako ne izhaja iz enih »skritih« PR-služb, ki so za moje pojme že same po sebi nesprejemljive, ampak gre za ljudi, ki so nekako vsepovsod naokoli. In če se že išče nek »nasprotnik«, se ga da lahka definirati, si mislim. Ko si prej rekel, da je bila podpora s strani večine profesorjev medla – mislim, da je v tem dejstvu večina odgovorov na ta vprašanja. Mogoče se je treba vrniti k sebi, torej malce manj naslavljati neke strukture, bolj pa se ukvarjati z dialogom, novimi oblikami itd.; saj se to že dogaja, vendar mislim, da še vedno premalo. Tu, pri tem pogovoru, pa je bilo zaznati, da je bilo zelo malo časa za intervencije ... Kakšna debata je potem to?

K: A lahko povem še nekaj v navezavi na prej omenjeni problem produkcije? (multituda prikima) V resnici je ta koncept pri Marxu zelo zamejen, ni deus ex machina, ki jo lahko vedno znova privlečemo na plano, ampak gre za blagovno produkcijo. Blagovna forma pa je zelo jasno razčlenjena že na začetku Kapitala. Seveda pa je kapitalu notranje to, da poskuša vse človeške sfere poblagoviti. To se v bolonjski reformi zelo lepo kaže s kreditnimi točkami, ki so v evropskem prostoru – ki šteje preko 40 držav, vse do Kirgizije – neke vrste ekvivalent denarju. S temi točkami namreč trgujemo kot z nekim blagom; so prosto izmenljive tako pri nas kakor v neki drugi državi. Znanost namreč ni pod diktatom politične sile, nihče ne pride in reče, da se mora delati to in to, v nasprotnem bodo sankcije. Mi se lahko ukvarjamo z marksizmom, z menedžerskim diskurzom, a po vsej verjetnosti za to ne bomo dobili denarja, ne bomo dobili materialnih resursov, da bi ustanovili inštitut.

B: Kako se pa te bolonjske kreditne točke razlikujejo od mehanizma ocen? Meni se zdi, da ima znanost tako ali tako neke mehanizme legitimacije, med katerimi so tudi ocene ali pa kreditne točke. In v dobi digitalnega se mi postavlja

vprašanje, kako produkcija znanosti na internetu, ki nima nobene uradne legitimacije, izziva ta mehanizem.

K: Razlika je v tem, da je ena kreditna točka prevedljiva v čas – mislim, da ena kreditna točka pomeni 30 ur. Ocena je še vedno stvar »stare fevdalne univerze«, neka arbitrar-nost v dobrem in slabem, ocena tu ni prosto prevedljiva v oceno v Kirgiziji. Kreditne točke pa so ekvivalent, na ravni katerega se stvar nivelizira. Na takšni podlagi se enačita en seminar iz diskurza in en seminar iz biokemije, zato ker sta oba vredna deset kreditnih točk.

S: Ocena kot blago nosi neko vrednost. To pomeni, da lahk-o oceno z višjo vrednostjo zamenjaš za vstop v magistrski program.

K: Sistem kreditnih točk ni popolna blagovna forma, pač pa se poskuša ravnati po logiki blagovne forme. Ni pa to vrednost, s katero v resnici trguješ, gre za izraz, s katerim izkažeš, da si opravil toliko ur dela, kar ustreza neki sto-pnji izobrazbe.

Ja: Razlika med oceno in kreditnimi točkami bi v čisto mar-kсистični terminologiji bila, da je kreditna točka obči ekviva-lent, ocena pa ekvivalentsko blago. Kar v praksi pomeni, da lahko oceno menjaš za eno drugo blago, kreditne točke so pač menljive v celem krogu menjalnih razmerij. Samo še iz kreditnih točk do denarne forme moramo priti (smeh).

III. dejanje

S: Kaj pomeni razmišljati onkraj? - Če se navežem na sku-pno, se postavi vprašanje, kako misliti način proizvajanja onkraj kapitalistične produkcije, ki jo sestavljajo določene konstelacije družbenih odnosov. Negri in Hardt denimo pravita, da je onkraj biopolitična produkcija. Kaj konkretno to pomeni? In še nekaj: Veliko smo govorili o diskur-zu, nismo pa konkretno spregovorili o tem, kakšne efekte proizvaja, kako razumemo te zadeve, kaj pomeni prevlada menedžerske govorice, kakšne implikacije ima to? A to po-meni, da če uporabljamo določen način govora, da spreje-mamo neke resnice?

M: Slabost moje analize je, da jemljem govorico zares. In ko se sprašujem, kaj nekdo je, odgovarjam, da to, kar govori. To je lahko slabost, lahko pa tudi prednost.

V: Ne glede na to, iz katere teoretske pozicije izhajamo, se mi zdi vredno predebatirati, kako v praksi misliti neke al-ternativne oblike, ki bi odpirale ne toliko antagonistično, ampak paralelno dimenzijo - kako misliti nekaj popolnoma novega, ki bi enkrat zamenjalo ta sistem? Vendar se hočem izogniti hardt-negrijevski pozitivni utopiji, ki po mojem lahko deluje samo ob predpostavki, da pride do neke zelo velike kolektivne odločitve, v trenutnem sistemu pa ne more delovati. Sicer nimam nobenega odgovora, toda vre-dno se mi zdi, da bi se v tem smislu vsaj lociralo katere pra-kse znotraj znanstvenega ali akademskega prostora mogoče že obstajajo in na katerih bi bilo vredno dajati večji pouda-rek. Vsi vemo, da velja točkovanje člankov (Sicris točke), po katerih se vrednoti raziskovalce ali pedagoge, za merodajno merilo, preko katerega si potem tudi v službi nagrajen. Kako pa v bistvu odpreti prostor in dati relevanco znanstvenim prispevkom, ki niso indeksirani, ali znanstvenikom, ki de-lujejo, a so brezposelni, ki so zelo dobri, a niso vpeti v dani institucionalni sistem?

Načeloma se vsi strinjamo, da je produkcija Sicris točk totalna bedarija, pa kljub temu delujejo znotraj njih. Zakaj? Preprosto zato, ker ne vidijo prav nobene alternative, kako vrednotiti svoje in konec koncev tudi znanje svojih kolegov drugače kakor preko sistema, ki so nam ga dejansko vsilili. In tukaj se deloma ne strinjam s tabo (se rahlo ozre h K-ju). Lahko se ukvarjaš z marksizmom, ampak ko boš prijavljal, recimo, post-doktorski projekt na ARRS, boš pa takole odpa-del (pokaže z roko), zaradi tega ker boš marksist.

M: To še ne pomeni, da se ni dobro ukvarjati z marksizmom ...

V: Hočem samo reči, da bolj kot si progresiven, ne glede na to kaj si, a se ukvarjaš z marksizmom ali ...

M: ... manj šans imaš. S tem se je treba sprijaznit, tako je.

V: Mislim, da se s tem niti slučajno ni treba sprijaznit. To je ena izmed stvari, ki bi jo bilo potrebno vedno bolj artikulira-ti v javnosti, tudi malo močnejše, malo bolj agresivno.

B: Meni se zdi problem 'totalnost'. Ti govoriš podobno. V smislu: imamo ta sistem, potrebujemo pa drugega. Zakaj bi sploh govorili o tem, da mora priti nekaj, kar bo absolutno zamenjalo indeksiranje? Mogoče je v resnici stvar izrazito bolj kompleksna ...

V: Absolutno. Mogoče sem se slabo izrazila.

B: ... in mogoče se nekaj drugega že vzpostavlja. Na primeru diskurza je bilo danes že rečeno, da zelo težko analizira-mo diskurz, v katerem smo, ker definira to, kar smo, zato se ne moremo postaviti ven. Lahko pa gledamo zgodovinsko, kako diskurz postaja, in morda vidimo, kam gre. Zgodovina kaže, da ni totalnih rešitev, ni totalnih alternativ. Prav tako je zame koncept alternative spran.

V: Meni se zdi da se mora sistem ali prostor – ali karkoli – razpirati in pokati na več točkah. Naloga kritičnega intelek-tualca ali kritične intelektualne skupnosti pa je natanko to, da v te reže še dodatno zareže. Koliko bo ta razpoka močna, je pa pač stvar politične artikulacije.

K: Vsekakor sem na stališču tega, da je treba poskušati misliti univerzalnost. Sistem, s katerim se soočamo, funk-cionira kot globalni sistem, zato ga moramo zgrabiti na abstraktni univerzalni ravni. Lokalnih in konkretnih alter-nativ je veliko, ampak nobena ni sama v sebi tako potentna in eksplozivna, da bi lahko kapitalizem res zamajala. Zelo sem skeptičen do lokalnih alternativ. Potrebna je globalna alternativa. Meni se zdi abstraktna univerzalnost kapita-lizma velik napredek v primerjavi s fevdalizmom. Kolikor pač rožljamo proti kapitalizmu, ima ta napram fevdalizmu vseeno neko revolucionarno nabitost. Osebnim, cehovskim, tradicionalnim religijskim podrejenostim je pač dal neko abstraktno podrejenost kapitalu, mezdi, profitu.

Vsekakor je zdaj pač čas in zgodovinska naloga misli-ti nek drugačen produkcijski način, ki ne bi bil utemeljen samo na profitu. Profit ni tisto, kar bi izpolnjevalo človeške potrebe. Seveda je to spolzek teren – kaj so človeške potre-be, kaj so želje? Hitro nam nazaj pridrvi ekonomija in pravi, da vse to uravnava trg. Ja, vidimo kako to trg uravnava, vidi-mo kakšne probleme imamo, da ima sladoledna industrija več kapitala kot kakšna afriška država.

IV. dejanje

S: To je točka, na kateri bi morali nehati pizditi eni teoretiki čez druge teoretike, kajti tu se vsi strinjamo, da, prvič, zade-ve niso jasne, in drugič, da je treba to proizvodnjo novih mi-sli in novih praks zasnovati čimbolj demokratično. In to se meni zdi ključna razlika med tem kar govorita Negri&Hardt in neko bolj konzervativno držo teoretika. Pač da se po-skuša zaganjati neke procese, ki so hkrati odpor in gradnja novega. Čeprav ne vem, kako resno bi ju jemal, saj sta tudi N&H povsem klasična intelektualca, ki sedita doma in raz-mišljata, potem pa gresta na cesto in pač nekaj delata ...

B: ... izdata knjigo, ki govori o skupnem, a se kljub temu prodaja za 20 evrov.

S: ... in da je to neka točka, na kateri se moramo res na čim-bolj demokratičen način organizirati. Mislim, da je to ...

M: ... podstat! (vzhičeno)

S: ... recimo pač temeljno diskurzivno izhodišče.

M: Zelo se strinjam s tabo. Mislim, da ni stvar v tem, da pre-pustiš skupini znanstvenikov, da si bo izmislila nov pro-dukcijski način. Če že moraš doktorirati, doktoriraj na ta način, to bi bilo super. Če že pišeš doktorat, to lahko izrabiš za izumljanje novih produkcijskih načinov. Pa vendar, a si mi predstavljamo, da nekdo sproducira to idejo in da jo po-tem začnemo živeti? Mene to absolutno ne zanima, ker ne verjamem v rešitve in izhode – to so biblijski koncepti (B prikima).

(nastane hrup, govori se vsepoprek, ropotanje stolov)

M: Zadevo si obrnil, spodaj si dal politiko. S tem si rekel, da

se moramo spraševati na političnih temeljih, kako iti naprej ali pa nazaj ...

M: Tako se mi zdi, tako razumem zadeve. Če je demokracija temelj, na katerem sploh premišljujemo, potem imamo po-litični temelj. S tem se strinjam. In mislim, da to počnemo tudi tukaj.

K: Upam, da ni izpadlo, da zagovarjam kakšno tehnokratsko varianto. Zame so to nenazadnje politični problemi. Pro-dukcijski način je nekaj, kar se je skozi zgodovino politično spreminjalo. Večji momenti so francoska revolucija, indu-strijska revolucija, v resnici pa je bil to večstoleten proces. Ne bomo našli datuma, kdaj je kapitalizem nastal, ker se je to dogajalo počasi. Če rečemo, da so to politični problemi, to pomeni, da terjajo politične rešitve.

M: Imam samo še eno vprašanje. Ko se ukvarjate z zgodo-vino kapitalizma, a seže to tudi do politične zgodovine An-glije? Omenjal si počasnost in postopnost, nisi pa omenil, kaj se je dogajalo z angleško politiko. V tistem času imamo revolucijo, imamo uvedbo parlamenta, monarhiji, ki je ime-la zemljo, so se pristrigla krila. Brez tega se marsikaj v zvezi z zgodovino kapitalizma ne bi odvijalo tako, kot se je.

K: Absolutno. Kapitalizem ni nastopil vsepovsod naenkrat. Je pa stvar veliko bolj zaostrena in nenadna, ko našo per-spektivo usmerimo v specifično območje. Marx govori o primerih prvotne akumulacije. To so bila grozljiva, brutalna razlaščanja prebivalstva.

M: A bi to bilo možno, če prej ne bi bilo politične revolucije? A bi bilo možno plemiče razlastiti, če bi imel trdo monarhi-jo? Mislim, da ne. A je res ekonomska podstat tista, ki drži vse pokonci?

V. dejanje

B: Vrnil bi se na vprašanje o alternativni današnji produkciji vednosti. Sicer tu ne vidim neke alternative, pač pa to, da se v nekih novih procesih izven univerze dela boljša teorija kot na univerzi. Prav tako se skozi te procese zbira folk, ki danes iz čisto ekonomskih razlogov ne more stopiti v obsto-ječ akademski sistem. Pa vendar mora ta folk tudi preživeti. Ne moremo se ukvarjati s teorijo na neki hardcore ravni, če nimamo za osnovno preživetje. Zato te nove načine pro-dukcije vednosti še vedno po večini uporablja folk, ki ima materialno podstat na univerzi.

S: Mogoče pa ni treba misliti, da bi vse spremenili, ampak da se problematizira tisto, kar se zdi problematično, na ta način pa se dela drugače. Se pa ful strinjam, da je tu na delu ekonomska prisila. To je moč kapitalizma: formalna, ne pa vsebinska cenzura. Morda lahko rečemo, da so socialistični sistemi propadli, ker so zares jemali diskurz, ker so črtali neke obskurne zadeve v nekem obskurnem časopisu.

K: Za socializem je bilo to nevarno, za kapitalizem pa ni. To lahko vidimo pri Tribuni. Ko smo začenjali leta 2009, so nas spraševali: a vas bodo cenzurirali, a vas bodo zaplenili? Neka investicija mokrih sanj v nekaj, kar je zgubilo svojo realnost. Zakaj bi te danes kdo cenzuriral? No, mogoče če bi kakšne pedofilske zadeve objavljaj ...

S: Aaa (z rezkim glasom), niso, niso ...

K: Kaj? (začudeno)

S: Erotične zgodbice.

K: Aha, saj res, ampak, no, kakorkoli pač.

B: Oblast nikoli ne deluje pasivno, vedno si moramo izboriti mesto, da bi potem bili cenzurirani. Če bi te erotične zgodbi-ce pisal za Sobotno prilogo, bi to bila pizdarija. Ne rečem, da bi to nekdo cenzuriral, ampak sploh ne bi bilo objavljeno, ker bi uredniki vedeli, da se ne morejo špilat na ta način. V nekih obskurnih zadevah pa lahko delaš marsikaj. Da bi dobil temo, moraš najprej dobiti luč. ♡

NOVA DOBA JE PRED VRATI, PANIČNO SE NASMEJTE

Študent dolžnik

piše Jasmina Šepetavc

No spectacular fin-de-siecle for us contemporary statistical units. No theatrical come back in broad daylight. (...) Sitting in the post-Becket gloom I lost the last fragment of wholeness. I had the impulse to wait, wait for the accelerated particles to come. Nothing very tragic, just the steel-cold blue light of reason reducing us to insignificance. (...) Not that I mind the loss of the classical narrative. Lyotard tells all about modernity and the crisis of legitimation. I don't mind not having a single shred of discursive coherence to rest upon. Conceptually, it is quite a stimulating position, rich with epistemological potential, and yet I know: I have already paid for this. Deep in the heart of the gaping hole of my heart I mourn the loss of metaphysical grandeur, I mourn the death of love divine. I miss the sublime, as we plunge headlong into the ridiculous. (Rosa Braidotti)

Študentski dolg je z izjemo aktivističnih krogov, malo tematizirana problematika med študentsko populacijo pri nas, čeravno se nam nezadržno približuje v preobleki varčevalnih ukrepov. V prvi vrsti pasivnost, potem konzervativno strnjanje s posegi in rezi v šolstvo, je simptomatičen pokazatelj nezmožnosti refleksije v kaotični sedanjosti, izpraznjenosti preteklosti in prihodnosti, saj refleksija predpostavlja ravno apodiktično preteklost in gotovost, ki nakazuje prihodnost. Študentski dolg nam bo tako služil kot eksemplarična posledica mentalnega in materialnega stanja specifičnega dela populacije – študenta.

Hitri fakti: študentski dolg je v prvi vrsti veliki biznis. V ZDA je študentski dolg lani prvič presegel milijardo dolarjev, 2/3 študentske populacije v ZDA je zadolžene, ker so se, prvič, šolnine v zadnjih treh desetletjih povečale za 900% in drugič, ker so štipendije prenizke (pokrijejo okoli tretjino stroškov šolanja) ali pa jih sploh ni. Zatorej je študentsko posojilo skoraj nujno. Večje povpraševanje in postopno umikanje države iz sistema financiranja, je na široko odprlo vrata razcvetu zasebne industrije študentskih posojil. Tako na primer največja med izposojevalnicami *Sallie Mae* letno zasluži 700 milijonov dolarjev samo preko izterjatev študentov, ki ne zmorejo plačati dolga. Dalje, poznana zgodba, ki piše filmske drame: po končanem študiju je v nevarnosti pred brezposelnostjo 53% diplomirancev, v kolikor pa dobijo službo, gre večina njihovega dohodka za vračanje študentskih posojil, stroški izobraževanja se internalizirajo v zasebnosti in dolg odplačujejo cele družine, mladi so še pred začetkom delovnega obdobja v stalnem tveganju ali pa so pahnjeni v permanentno revščino (preko dva milijona dolžnikov je starih preko 60 let). Izposojevalne strategije kampak niso brez rasnih, nacionalističnih in razrednih implikacij: *Sallie Mae* je v procesu na sodišču zaradi posojil z nepravilnimi pogoji za Afroameričane in Latino Američane. Fakultetna izobrazba, ki se ji nalepi cena, ni nikoli stvar zaslug, temveč vedno privilegiranega družbenega položaja in polne denarnice.

Pozabi preteklost

Zakaj in kako sploh razmišljati o študentskem dolgu, če ni naš problem (šola je zaenkrat še zastoj), imamo druge skrbi (kako dobit prvo zaposlitev, ni služb, ni denarja, ni stanovanj, se moremo preseliti nazaj k staršem ali pa se nikoli zares nismo odselili). Ko končamo študij in dobimo službo za mizerno plačo, za katero smo bojda lahko sploh srečni, če jo dobimo, ker so taki časi, da si lahko hvaležen, če sploh lahko delaš, tudi če samo za reference, šolnine nekje drugje potemtakem sploh niso naš problem. Problem je konkurenca – *preveč ljudi študira, neresno študira, izobrazba je zanič, če bi uvedli šolnine*, govorimo čepeč na posrani kurji lestvi naše realnosti, gledajoč slonokoščene stolpe preteklosti, vse *bi bilo bolje, mogoče bi prišli v stolp* ... čeravno bi zares bili le postreščki. Odgovor je torej že v vprašanju, če le sledimo in vlečemo povezave. Generacija referenc hitro ponotranji diskurz o vzrokih neuspeha, suhih vejah sistema, ki jih je potrebno odžagati, da bi drevo obljubljenе zlate dobe znova zacvetelo, navsezadnje se že celo življenje učimo hitro pozabljati, tudi to, da smo sami nedavno bili – in spregledamo da bomo – na strukturnem položaju zajedalca. Spremembe so prehitre, da bi nostalgично gredi spomin na preteklost, treba se je fleksibilno prilagoditi novemu položaju. Pri tem si delamo utvare, da je ostalo še kaj drugega kot posrana kurja lestev.

Prihodnost – metafizična komponenta

Linearna koncepcija časa, s katero je prepredena zahodnjaška mentalna struktura, je v stari koncepciji moderne predpostavljala življenjski potek, ki prehaja od ene točke k drugi, po nekakšnih fazah, ki jih označujejo prehodi od relativne brezskrbnosti otroštva in mladosti k odgovornosti odraslosti. Zares je

prihodnost vedno nenapovedljiva, a metanarativ »zlate dobe« gospodarskega razvoja je zagotavljal mentalno in materialno obljubo gotovosti, vsak prehod so označevali kažipoti, ki so zmanjševali anksioznosti izbire. Prehod v pozno moderno implicira odprti sistem, ki ga označujejo dezintegracija prej obstoječih družbenih oblik (npr. razreda, spola, družine, sosedstva, nacije) in razpad normativnih biografij in referenčnih okvirov, na katere bi se bilo mogoče vsaj delno opreti. Kot piše sociolog Ullrich Beck, se normalne biografije spreminjajo v naredu si sam biografije oziroma biografije izbora. Vendar pa pozna moderna prinaša tudi nove zahteve in prisile postavljene pred posameznike, posameznik triumfira in je poražen sam, mora poskrbeti najprej in predvsem zase, rezultat njegovih izbir je popolnoma odprt. V srčiki odprtih sistemov najdemo paradoks: vlaganje v prihodnost implicira zaupanje, da bo vse v redu. Da vlagas v prihodnost, moraš verjeti, da sploh imaš prihodnost, da se bo tvoja investicija na neki točki obrestovala (ekonomistična struktura na delu). Če je stari Webrov kapitalist bil zmožen odrekanja in akumulacije, ne samo v funkciji materialnega blagostanja, temveč v funkciji transcendentalne odrešitve, kako od generacije, ki živi od malih nepomembnih projektov in nima za burek, pričakovati temeljno ontološko zaupanje v prihodnost – kaj šele v to, da delo odreši v nekem onostranskem pomenu besede.

Živi v trenutku!

Nekakšna zagonetka je v študentskem dolgu: kako je fakultetna izobrazba pridobila in ohranila status dobre naložbe v prihodnost, čeravno visoke stopnje brezposelnosti mladih diplomantov v globalnem merilu kažejo prej obratno sliko in ne zagotavljajo nobenih garancij naložbe. Življenje v sedanjosti z blede senco preteklosti in nejasno potencialno sliko prihodnosti, ki je zares ni, je čista špekulacija, pogoj in hrana zadolževanja. Kot piše Marina Vishmidt, je logika špekulacije na delu tudi v pojmih človeškega in družbenega kapitala, ki vsako človeško aktivnost določijo kot investicijo, ki bo v prihodnosti *potencialno* omogočala dostop do večjega družbenega bogastva. Ravno tu leži zadnji paradoksalen moment naše dobe: ponavljamo Vishmidtovo vprašanje, kakšna je prihodnost, če smo se pomaknili "od delavca do dolžnika, kot dokončne *družbene identitete* večine ljudi danes in kaj ta premik napoveduje glede politične rekonpozicije v času, ko jih bosta nezaposlenost in zmanjševanje socialnih pomoči [welfare] pustila z minimalnimi sredstvi, s katerimi bodo bodisi odplačevali dolg ali pa jih porabili za nujne življenjske potrebe?" In krog je sklenjen.

Stara floskula študent/ka naj bo, da bo kaj iz njega/nje, se zatakne, če na mesto obljube boljše prihodnosti, stopi izpraznjenost, ki zatiska svojo zanko okoli naših vratov. Zato je potrebno govoriti o študentskem dolgu in šolninah tukaj in zdaj. Alternativa je odzvanjanje refrena: *ne, ni veličasnega stoletja za nas statistične enote.* ∞

DOBRODOŠLI V SLABI NESKONČNOSTI

ali *Marx made me do it!*

Vsi bomo do konca življenja vozil’ rikše...

(N’toko, Rikše, Dobrodelni koncert ob koncu sveta)

piše Sergej Harlamov
fotografija Andrej Lamut

Kolikokrat na dan v masovnih občilih, vsakdanjih pogovorih, izobraževalnih ustanovah in na delovnih mestih zaznate famozno besedo kriza in njene mnogotere različice: fiskalna kriza, dolžniška kriza, gospodarska kriza, politična kriza, kriza vrednot, v navezavi z zategovanjem pasu, racionalizacijo stroškov, zmanjšanjem proračuna, življenjem preko svojih zmožnosti itd.? Naj vas vsa ta plejada pridevnikov in povezav z različnimi sferami družbenega življenja nikakor ne zavede: vse te krize v krizi imajo en sam skupni izvor in to je izvor v kapitalističnem načinu (re)produkcije materialnih in družbenih pogojev, predvsem pa v akumulaciji kapitala, ki

iz nuje po povečanju dobička revolucionalizira (in uzurpira) te iste materialne in družbene pogoje. To ciklično preseganje samega sebe pa kapitalizem (in z njim celotno družbo) nujno pelje v nov gospodarski bum, ki se bo posledično slejkoprej spet spremenil v novo »kreativno uničenje« katastrofičnih razsežnosti. Eden izmed simptomov vsakega takega »kreativnega uničenja« so seveda nove in nove dolžniške krize ...

Vprašanje je, seveda, kako to *vračanje istega* preprečiti. Odgovor je, kakopak, z refleksijo in ponovnim razgaljanjem temeljnih pravil kapitalistične (re)produkcije in tržne menjave. Kaj torej kapitalizem in družbeni red, ki ga implicira, pravzaprav v resnici sta? Nič drugega kot abstrakcija (ideološki konstrukt), ki jo doživljamo kot realno. In kaj je glavna gonilna komponenta kapitalistične abstrakcije? Denar, seveda! Denar, ta abstrakcija *par excellence*, katerega edina uporabna vrednost je v tem, da določa vrednost! Če je kapital skozi zgodovino koreninil v nepremičninah, orodju, proizvedenem blagu in zemlji, je z ekspanzijo uporabe denarja kot plačilnega sredstva postal prvič v svojem obstoju tudi dejansko pretočen, fleksibilen, rekli bi celo do neke mere nebulozen. K temu novemu konceptu kapitala je odločilno pripomogel predvsem razvoj novih sredstev dela (tako v agrikulturi kot obrti), ki je poskrbel za vznik prvih manufaktur in s tem posledično množične proizvodnje in potrošnje. To je bilo rojstvo t. i. tržnega gospodarstva, ki je svoje vzdrževalce, tj. mezdno delavstvo, našlo v kmetih, ti pa v novih razmerah niso zmogli tekmovati z veleposestniki in so bili tako primorani prodati svojo zemljo (enaka usoda je doletela tudi tiste obrtnike, ki niso zmogli odgovoriti na vse večje potrebe rastočega trga). Ta presežek ruralnega prebivalstva so nato delno absorbirala mesta, kjer je bila taista populacija v zameno za mezdno plačilo primorana prodajati svojo delovno silo. Rojstvo znanosti,

Prav tako ne smemo nasesti dobri stari ideološki puhlici, da se vsi nahajamo v istem čolnu! Ta kriza prej spominja na potapljajočo se čezoceancko, kjer se manjšina, ki se prevaža v prvem razredu, še zmeraj zabava in tistim, ki so ujeti v podpalubju, prodaja lažno upanje, da bodo nekoč lahko tudi sami prebivali v najvišjih nadstropjih čezoceanke.

tehnološkega napredka in tržnega gospodarstva je bilo tako hkrati tudi rojstvo t. i. proletariata, ki če hoče vzdrževati svojo eksistenco, mora odkupovati tisto, kar je sam sproduciral. Če pa hoče odkupovati to, kar je sam sproduciral, pa mora biti na razpolago trgu in njegovim zahtevam.

Ironija je seveda v tem, da proletariat ni edini, ki se mora prilagajati zahtevam trga. Da je ironija še večja – na sam način, kako se proletariat odziva na spremembe na trgu, vpliva prilagajanje njihovih eventualnih delodajalcev (ali lastnikov produkcijskih sredstev, če smo že zvesti teoriji in terminom historičnega materializma) na teiste spreminjajoče se pogoje na tem istem trgu. V tej permanentni igri konkurenčnosti, napredka, rasti in pehanja za dobičkom so pravila prilagajanja, ki jih od lastnikov produkcijskih sredstev nalaga trg, že dolgo (če ne od vedno) nespremenjena: zmanjševanje stroškov prek uvajanja novih načinov proizvodnje in redukcija števila zaposlenih (ki ravno kot posledica spremenjenega načina proizvodnje tako postanejo t. i. »tehnični višek«). Ker so inovacije v produkciji često aplikabilne iz ene gospodarske panoge na drugo in ker se le-te navkljub specifičnemu delu trga, ki ga zavzemajo, konec koncev opirajo druga na drugo, temu neizbežno sledi drastičen upad števila zaposlenih, kar na drugi strani povzroči tudi drastičen upad potrošnje, ki je pravzaprav *perpetuum mobile* slehernega gospodarskega ustroja in njegovega razvoja. Z drugimi besedami: hiperprodukcija, ki zagotavlja masovno potrošnjo, na določeni točki svojega razvoja preseže zmožnosti trga (ki je v dandanašnjem postmodernem svetu, kakopak, globalen), ta točka pa je pravzaprav prelom, onkraj katerega ni več možno pričakovati, da se bo vložen kapital (tj. denar, seveda) povrnil investitorjem, saj so ti v želji po maksimizaciji svojih dohodkov prezrli produkcijsko spremenljivko delovne sile in s tem posledično zmanjšali svojo bazo potrošnikov dobrin in storitev, ki jih sami dobavljajo. Zato je treba z veliko mero distance sprejeti ugotovitev, da smo *živelj preko svojih zmožnosti*. Dejstvo je, da sta tako realni sektor (ki bi ga lahko poimenovali kar gospodarska baza družbene formacije) kakor finančna sfera (ki bi jo lahko poimenovali gospodarska *nadzidava* družbene formacije) v svojem

spekulativno-špekulativnem plesu gospodarske rasti in njene ohranitve zagonila milijarde evrov družbeno proizvedenega kapitala. Da je eksces še toliko bolj morbiden, je bilo to *življenje preko svojih zmožnosti* dejansko nadjazovski imperativ *»Uživaj!«* (tj. *»Troši!«*), ki nam ga je vsilila ideologija ali, še bolje rečeno, vera v nenehni napredek in konjunkturo.

Eksces zapravljanja, ki samemu kapitalizmu zagotavlja v nebo rastoč dobiček, se je tako še enkrat več vrnil kakor bu-merang in tako (kot vedno do sedaj) najbolj prizadel tiste, ki ga niso zalučali, pač pa so zgolj plesali na diktat zahtev trga. Kakor je tukaj razvidno, je tragikomedija krize še toliko bolj absurdna, ker je bilo domnevno naše *življenje preko svojih zmožnosti* zgolj odslikava trošenja v produkcijskem sektorju. Kapitalistična a je namreč takšna, da so po saturaciji potreb trga (ko po obdobju hiperprodukcije in masovnega povpraševanja pade profitna mera) lastniki primorani v novo reinvestiranje v produkcijo, kar pa vodi v njihovo zadolževanje, zadolževanje z novim upom po reanimaciji (prekomerne) potrošnje! Vpliv takšne heglovske slabe neskončnosti se seveda tukaj ne ustavi. Saturaciji trgov in padcu profitne mere namreč sledi tudi padec kupne moči zaposlenih, ki so tako za svojo lastno potrošnjo prav tako primorani v zadolževanje prek kreditov.

Pot iz krize, ki nam jo vsiljujejo vladajoče gospodarske in politične elite, je transparentna: ker je »naše« življenje preko svojih zmožnosti (ki je bilo sicer *krvavo* potrebno za gospodarsko konjunkturo in akumulacijo kapitala v prid manjšine) povzročilo krizo, je na nas tudi naloga, da ga v obliki davkoplačevalskega denarja vrnemo in s tem rešimo finančni sektor. Zakaj? Če verjamemo (pa jim ne več oz. jim nikoli nismo) vodilnim ekonomistom neoliberalne logike, je temu tako, ker bodo finančne institucije potem ponovno zmožne prek posojil omogočiti nove investicije v realnem sektorju, ta pa naj bi prek te sveže finančne injekcije znova zagotovil delovna mesta in zagnal masovno povpraševanje. Na tem mestu smo zopet priča naravnost heglovski logiki protislovja t. i. slabe neskončnosti, ko kvantitativna neskončnost napredka v nedogled odlaša s tem, za čemer naj bi se pravzaprav ta sam napredek gnal; to je v našem primeru seveda ravnotežje med povpraševanjem in ponudbo ter poplačilo dolgov. Zaključek, ki ga lahko iz tega potegnemo, je, da bo dolg, takšen ali drugačen, konec koncev ostal.

Drugo vprašanje, ki se postavlja, pa je, kje je ta novi trg, ki bo to novo ekspanzijo omogočil. Vse bolj postaja jasno, da je to tako imenovana javna sfera oz. skupno dobro. Gospodarska kriza je tako za svoje talce vzela tudi vse ostale družbene sfere in se kakor maligna metastaza razširila na zdravstvo, socialo in izobraževanje. Končna posledica te krize bo tako najbrž postopna razširitev logike trga (kar se sicer že kar nekaj časa tudi dogaja) na vse tri omenjene sfere družbenega življenja, saj sama trga, kot dandanes še (napol) eksistira, ni več možno širiti v nedogled. V najbolj katastrofičnem scenariju nam tudi tu grozi usoda proletariata: če je kapitalističen način produkcije izrgel delavstvo, potem je možno pričakovati, da bodo tudi te sfere javnega dobrega, ko bodo enkrat prepuščene logiki trga, na neki točki izrgle tako svoje deloodjemalce kakor tudi uporabnike njihovih storitev. Da je vse še toliko bolj absurdno, si kapitalizem s tem pravzaprav sam reže eno izmed redkih vej, na kateri lahko še z zagotovostjo sedi. Privatizirano šolstvo in zdravstvo, ki si ju tudi zaradi očitnega zmanjšanja socialnega servisa širša populacija ne bo zmožna privoščiti, bi lahko namreč povzročila kolaps v samem načinu kapitalistične proizvodnje, saj bo padec stopnje zdravja in izobrazbe sčasoma ohromil samo produkcijo. Antinomija med javnim in realnim sektorjem je torej umetno ustvarjena!

Prav tako ne smemo nasesti dobri stari ideološki puhlici, *da se vsi nahajamo v istem čolnu!* Ta kriza prej spominja na potapljajočo se čezoceancko, kjer se manjšina, ki se prevaža v prvem razredu, še zmeraj zabava in tistim, ki so ujeti v podpalubju, prodaja lažno upanje, da bodo nekoč lahko tudi sami prebivali (če se le ne utopijo in če seveda v tem procesu potunkajo svoje konkurente) v najvišjih nadstropjih čezoceanke. In ali ni to dobra metafora za siceršnjo situacijo razrešitve t. i. posojilnega krča? Posojilodajalci, ki v spekulativnem plesu z lastniki produkcijskih sredstev postavljajo pravila vračanja in posojanja denarja, nas skušajo prepričati, da na ta pravila vplivajo razmere na trgu dela in trgu povpraševanja, hkrati pa zamolčujejo dejstvo, da sami z investiranjem (od katerega seveda pričakujejo masten dobiček) krojijo njuno podobo.

Kot vidimo, svežnji varčevalnih ukrepov davkoplačevalski denar spet razporejajo v roke tistih, ki itak že premorejo dovolj kapitala, z opravičilom, da bodo ti v svoji nupi po še večjem dobičku tako ljubeznivi, da bodo denar reinvestirali nazaj v družbo. Ergo? Nasvidenje v novem »kreativnem« uničenju ali dobrodošli v heglovski slabi neskončnosti! ♡

FUKAT AL' PA DNAR NAZAJ

Dolg, delo in potrošništvo

Aleksandra je 23-letna študentka anglistike, ki si denar služi s prostitucijo. V nekem trenutku si je čudežno lahko privoščila kredit za stanovanje na Mesarski ulici, za katerega zdaj mesečno nameni 800 €. Ob tem je odtujena trojno – kot študentka, kot prostitutka in kot dolžnica – vendar kljub temu dobimo močan vtis, da imajo njene težave en sam izvor – seks za denar. To tudi drži, toda morda ne toliko s perspektive meščanske morale in Hollywooda, pač pa Marxove teorije odtujitve.

piše Anže Dolinar

Za Marxovo teorijo odtujitve je specifično predvsem to, da gre za teorijo upanja, ko je odtujitev možno preseči, kjer je možna emancipacija. Ekonomska odtujitev je zgolj en segment splošne odtujitve v razredni družbi, trik pa je v tem, da gre za odločilni element. Ekonomska odtujitev je po eni strani ločitev človeka od sredstev produkcije in subsistence, po drugi strani pa se odtujitev zgodi, ko je nek del delovne sile primoran svojo delovno silo prodati na trgu kot blago. Ekonomska odtujitev vodi v komercializacijo prostega časa, le-ta pa v odtujitev potrošnika, ki je veliko bolj razvejan fenomen. Bistveno za nas je, da se problemi za Aleksandro začnejo točno v trenutku, ko se prodaja nje, kot delovne sile, intenzivira. Zaradi visokega kredita je primorana povečati produktivnost (več prostitucije), kar v kapitalizmu pomeni, da se bo slej kot prej povečal tudi nadzor nad njenim delovnim procesom, saj produkti njene dela v prvi vrsti pripadajo delojemalcu in ne njej. Dodaten problem pri tem pa je, da je delež fiksnega kapitala v prostituciji nizek, zato je produktivnost težko povečati kako drugače kot z intenziviranjem telesne dejavnosti dotične delavke.

Celoten zaplet filma *Slovenka*, katerega zgodbo si spo- sojamo, je povezan ravno s tem, saj bazira na dejstvu, da njeno prosto prodajo sebe kot blaga v določenem trenutku opazi neka zvodniška organizacija. Takrat je kapitalizma svobodne konkurence konec in začne se monopolna faza, ki jo simbolizirajo zvodnikove grožnje s smrtjo in konstan- tno ponavljanje, da sama ne more delati. Posledično to po- meni, da ni sposobna odplačevati kredita in da seveda tone globlje tudi kot študentka.

Ta segment lahko zaključimo s tem, da pogledamo, na kakšen način Aleksandra predstavlja kolektiv, na ka- kšen način je vzorčni primer generacije. V prvi vrsti je kot študentka popolnoma podvržena delovnemu procesu. Študentsko delo je najbolj »fleksibilna« oblika dela, kar pomeni, da je študentska delovna sila najcenejša in s tem najbolj primerna za eksploatacijo. Hkrati pa ravno ta način zaposlitve, na katerem ni nič več študentskega in postaja pravilo za celotno družbo, nikakor ne more služiti kot vir dohodka, ki bi zagotovil dostojno življenje, torej omogočil posamezniku, da se osamosvoji. Alternativa je prostitucija. Obsto- j študentskega dela kot takega iz študenta naredi de- lavca in ta delavec zdaj ni več študent. Oboje se izključuje. V našem primeru je študent postal zadolžen delavec stori- tvenega sektorja.

Kot druga referenčna točka nam bo služil prostor. Film se dogaja v Ljubljani, v času slovenskega predsedovanja EU, leta 2008, Aleksandra pa sicer prihaja iz Krškega in se v filmu tja tudi nenehno vrača. Čas je pomemben zato, ker razlike med časom in prostorom v resnici sploh ni. Krško igra vlogo dekadence in pristnega slovenstva. Tam se v bedi beznic ostareli alkoholiki (tudi Aleksandrin oče) pogovarjajo o samomoru. Krško je industrijska Slovenija pred tranzicijo, Ljubljana pa postindustrijska luknja, kjer se stekajo evropski finančni kapital, impotentno visoko šolstvo in prostitucija. Vračanje Aleksandre iz Ljubljane v Krško in nazaj je aluzija na slovensko tranzicijo. Kar nas v tem kontekstu zanima, je tisto, kar skozi to tranzicijo ostaja enako.

Kaj je tisto, kar ostane, tisto skupno tako Krškega kot Ljubljane, tako infrastrukture kot suprastrukture? – To je denarna forma kot temeljni vir vseh abstrakcij. Prehod med Krškim in Ljubljano je tranzicija od delavca do dolžni- ka. Na eni strani Krško in Aleksandrin proletarski oče, ki ji daje denar in se zaveda, da ga daje premalo, na drugi stra- ni pa Ljubljana in NLB kot posojilodajalka. Tako presežna vrednost kot dolg sta izražena v denarju, ki je univerzalni ekvivalent. Razlika je ta, da je dolg postal bolj profitabilen kot presežna vrednost. Ko je cena delovni sili zbita dovolj nizko, se prek povečevanja potrošniškega dolga začne na- pad na potrošnika. To pa je specifična razlika, ki nastane med Krškim in Ljubljano.

Ljubljana predstavlja polavtonomijo kiberprostora, ki jo uživa finančni kapital. Lik Aleksandre pa tega ne dojame, v stiski poskuša dolg odplačati tako, da bančni uslužbenki poriva v roke premalo denarja. To seveda ne gre tako, dolg je profit in profitom se ne odpoveduje. Banka tu na makro- ravni deluje tako kot zvodnika delujeta na mikro.

Marksistična teorija denarja je v osnovi blagov- na teorija denarja, kar pomeni, da je denar blago, to- rej najbolj preprosta forma družbene produkcije dela. Ker je denar blago, se ga lahko prodaja, kar počnejo banke. Pozicija, na kateri je v odnosu do tega posame-

znik, pa je v postmoderni Ljubljani pozicija prostitutke. Rekli smo, da nas tu zanima predvsem prostor, zdaj pa ugotavljamo, da Ljubljana kot prostor deluje zblojeno in konfuzno, da se prostor meša s časom in da so kraji razsre- diščeni. Skozi celoten film lahko poslušamo zvok siren in opazujemo, kako skozi mesto drvi- jo diplomatske kolone vozil. Sirene kažejo na krizo Ljubljane kot mesta in režejo skoznjo kot varčevalni ukrepi čez Evropo. Tisto, kar vztraja, pa so stavbe, h katerim se obračamo zdaj. Če je v tranzitu med Krškim in Ljubljano navkljub premiku v naravi dela ostajala denarna forma, pa zdaj znotraj Ljubljane, ki jo reže evropski finančni kapital, vztrajajo zgradbe.

Frederic Jameson je trdil, da ja zgradba tista, ki skuša biti ekvivalent mesta, njegov nadomestek, in se mu kot taka zoperstavlja. Dodajamo, da je arhitektura na splošno ve- dno ponujala najboljši primer vitalizacije družbene moči. Skozi film smo v Ljubljani priča predvsem trem stavbam. Eno so hoteli, po katerih se Slovenka prostituira, drugo je banka in tretje je Filozofska fakulteta. Dodali bi lahko še njeno stanovanje, nad katerim je sicer navdušena, a se zdi prazno in duhomorno, brez vsakršne vsebine, razen njene očitne odtujenosti.

Ker zasledujemo teorijo, po kateri vrednost ustvarja delo, za osnovni prostor postavljamo hotel. V našem pri- meru je to hotel Slon v centru Ljubljane, kjer se film tudi začne. Ključno je, da v postindustrijski Ljubljani ni več pro- stora za produkcijo in da je vse dogajanje zreducirano na igro med financami, bankami in prostitucijo. Ob strani pa naivno stoji Filozofska fakulteta kot prostor boja in hkrati paradigmat- ski primer neproduktivnosti ter krize klasične humanistične univerze, kar ne ustreza stapljanju znanosti in produkcije, ki ga zahteva pozni kapitalizem.

Hotel Slon je kot posamezna stavba vedno v kontra- dikciji z urbanim kontekstom in lastno družbeno funkcijo. Hotel je prostor, kjer bivajo finančniki, kapitalisti, hkrati pa tu postmoderna prostitutka opravlja svoje umazano delo. V hotelu se, če skrajšamo, srečata finančni kapital in razsuta, demoralizirana delovna sila. Hotel je mesto kontradikcije med kapitalom in delom.

Kontradikcija, v kateri je hotel sam s sabo, pa tudi z mestom, se skuša razrešiti, a neuspešno, saj se razre- šuje estetsko in ne ekonomsko. Zanimivo pri Ljubljani je, da se estetski poskus razrešitve te kontradikcije zdaj reproducira tam, kjer bi to pričakovali že v prvi vrsti, to- rej zunaj centra. Na prostoru, ki smo ga nekoč imenovali Javna skladišča in je zdaj poznan kot BTC. Prostor, kamor so v nekem trenutku shranjevali blago za prodajo, se je prelevil v potrošniški raj. Ime BTC je dobilo novo ime, *BTC City* (mesto), in je kot tako surogat Ljubljani, ki ne dosega standardov postmodernega kiberprostora. Gora je prišla k Mohamedu. Nad BTC-jem se zdaj dvigata dva zlovešča temna stolpa. Prvi stolp je Kristalna palača, pro- stor za posel, rekreacijo in nakupovanje, ki na svoji stra- ni obiskovalcem zagotavlja »popolnost bivanja«. Drugi stolp pa je BTC Plaza hotel, ki se dviga za Kolosejem in s svojo črnino nasproti celotnemu umetnemu mestu de- luje agresivno.

Režiser filma Slovenka BTC-ja nikakor ne vključuje v film, kar je morda tudi eden od razlogov, zakaj nam film lahko izpade nesmiseln in banalen, hkrati pa tudi genia- len. V BTC Cityju je skratka razvrednotenje Ljubljane kot mesta popolnoma končano, prav tako pa je končana tran- zicija med delavcem in zadolženim potrošnikom. Kot je neke v ironiji zapisal Žižek, je konsumpcija kvaliteten čas in ne čas odtujitve.

Prek odtujenega in zadolženega delavca storitvenega sek- torja, prehoda med industrijskim in postindustrijskim me- stom in poskusom interpretacije arhitekture smo skušali izluščiti nekaj bistvenih fenomenov poznega kapitalizma. Premik od delavca k potrošniku in od ekstrakcije presežne vrednosti (ki, ne pozabimo, seveda ostaja) do dolga, ki je izključno oblika profita. Poudarek je na kontinuiteti kapi- talističnega načina produkcije in s tem tudi marksistične kritike le-tega. Znotraj kontinuiranega razvoja protislov- nega sistema pa se je treba soočati z novimi fenomeni, novimi načini ustvarjanja ekstraprofitov in temu ustrezno razvijati nove načine upora.

V kratkem, ko jim bo uspelo celotno maso delovne sile spremeniti v študentsko oziroma obratno, nas bodo nagra- dili s krediti, kar bo seveda merilo na povečanje potrošnje. Ta nagrada pa bo iluzorna. In to je v resnici največje in po- slednje dejanje natega. Iluzija, da je dolg nekaj, kar si mo- ramo šele izboriti. Zadolžijo se lahko privilegirani, in ko bo treba, bomo ti privilegiranci postali vsi. ∞

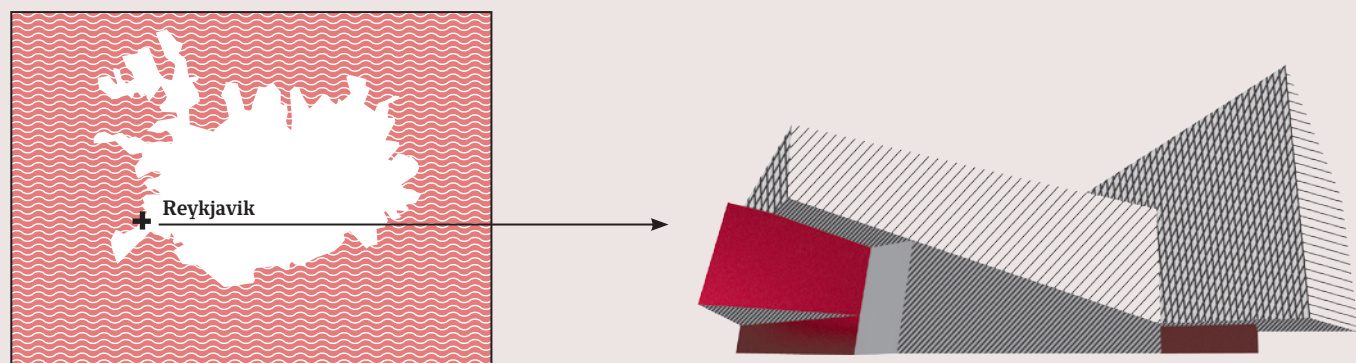

Ali kako reykvjavíðskim pomivalcem oken ne bo zmanjkalo dela

piše Gregor Inkret, infografika Nejc Prah, Aljaž Košir - Fejzo, Gregor Inkret

The timeline illustrates the progression of Iceland's economic and political challenges. It begins in 2002 with the privatization of Icelandic banks and the establishment of a public-private partnership for the Reykjavik airport. A major event in May 2007 marks the start of the construction of a new concert hall. The timeline continues through 2008, 2009, 2010, 2011, and 2012, detailing the financial crisis, the 2009 general election, the 2010 referendum on the EFTA court, and the 2011 constitutional referendum. It concludes in 2012 with the resignation of Geir H. Harde and the formation of a new government.

Year	Event
2002	privatizacija islandskih bank; namesto pod sprva načrtovanim nadzorom tujih, strateških lastnikov končajo v rokah domačih povzpeticnikov.
2007	2007: Björgólfur Guðmundsson postane skoraj 100% lastnik nogometnega kluba West Ham United.
2008	2008: finančni zlom.
2009	2009, januar: serija protestov in odstop konservativne vlade Geirja H. Haardeja 2009, april: na predčasnih volitvah dobi večino 'leva' koalicija Socialnih demokratov in Zelenih.
2010	2010, marec: zavrnen prvi referendum o plačilu obveznosti – z denarjem davkoplačevalcev – mednarodne podružnice znova nacionalizirane banke Landsbanki. Proti je 93% volilcev.
2011	2011, julij: predlog ustavnih sprememb, ki ga je spisala skupina 'navadnih državljanov', izvoljenih na posebnih volitvah, je poslan v obravnavo v islandski parlament.
2012	2012: Geir H. Harde, islandski premier med leti 2006 in 2009 ter nekdanji predsednik desne Stranke za neodvisnost, je spoznan za krivega zaradi malomarnosti in slabega vodenja pri finančnem zlomu. Toda ne dobi nobene kazni in država mu povrne sodne stroške.

višina: **43m**

površina: **28.000 m²**

Uporabljeni material: **30.000 m³ betona, 100 ton stekla**

stroški: **164 milijonov €**

glavna dvorana: **do 1800 obiskovalcev**

gam? In kaj na dolgi rok pomeni zmanjševanje sredstev reykvjafiških mestnih oblasti za glasbeno izobraževanje mladih? Bo mesto, kot pravi eden izmed pomislekov, čez trideset let res imelo prekrasne koncertne prostore, toda nikogar, ki bi lahko igral v njih?

Dokler so načrti za krasno novo koncertno dvorano ostali v domeni dveh bogatašev – kot njuna zasebna zadeva – si domača javnost ni veliko belila glave s stroški, potrebnimi za gradnjo, z višino honorarjev za snovalce in niti s tem, ali se bo stvar na koncu izplačala. Ščasoma pa so postala pomembna vprašanja, ali ne gre za preveč napihnjen, ne-realen projekt, ali ne bo denimo fensi stekleno pročelje preveč spominjalo na padlo kulturo napuha, egoizma in življenja na (pre)veliki nogi, ali bo sicer izjemno kreativna in raznolikola sodobna islandska glasbena scena sploh sposobna kontinuirano zapolnjevati nove kapacitete, ali bi lahko vložene milijone učinkoviteje investirali dru-

Še pred kratkim je naša politično-gospodarska nomenklatura namesto z Grčijo strašila z Islandijo kot tipičnim primerom »failed state«, ki nas čaka, če ne naredimo tega in tega. Zdaj je taka retorika bolj ali manj potihnila, ker naj bi država iz krize izšla kot zmagovalka: bivši premier je bil zaradi soodgovornosti pri finančnem zlomu obsojen na posebnem sodišču, državljani so na dveh referendumih zavrnili davkoplačevalsko poplačilo obveznosti propadlih bank, ki so jih te naredile v tujini, napisana je bila nova ustava ... Pa ni tako preprosto; 7% brezposelnost denimo v primerjavi s Španijo res ni tako visoka, toda še vedno je občutno višja kot pred krizo. Nova ustava še ni implementirana, obsojeni premier Geir H. Haarde ni dobil ne denarne ne zaporne kazni – moralno odgovornosti je tako ali tako zanikal že na začetku procesa – pač pa že ima novo službo, mesto svetovalca v neki odvetniški pisarni. Tudi razočaranje nad levo koalicijo, ki je po finančnem zlomu nadomestila Haardejeve konservativce, ostaja veliko. Neoliberalna ideologija ni izgubila vpliva. Preveč razpredena in zakoreninjena je, da bi jo bilo mogoče premagati z nekaj zamahi. Tudi na Islandiji se je neoliberalizem razvil v sprejete akademске sfere, profesorjev ekonomije in mainstream medijev, se ob asistenci kapitala preselil v jezik uradne politike, svoje interese pa zavaroval z mrežo klientalističnih povezav in s praznimi frazami o privatizaciji, deregulaciji ... Za kako prepleten sistem gre, dokazuje primer Davíða Oddssona, še enega spornega povabljenca na slavnostno odprtje Harpe. Nekdanji župan Reykjavíka, bančnik, zunanji minister, dolgoletni predsednik vlade, pod katerimi je na začetku tisočletja prišlo do sporne privatizacije bank, je danes glavni urednik največjega časopisa v državi. ∞

ZAUPNIK IN DOLŽNIK

ljubezenska zgodba Oksitocina

Predpostavimo, da si Grčija – oh ta Grčija, dežela veličastne kulture in porazne ekonomije – želi posojila, ki bi zabrisalo vse njene težave in pognalo njeno ekonomijo v še nikoli slutene višave. Na zaprtem sestanku z nezaupljivimi posojilodajalci pove svoje želje, posojilodajalci pa mirne duše posodijo želeno vsoto. Rok vrnitve je deset let, na vsakih deset let pa pride do ponovnega sestanka, kjer grški pogajalci vedno znova uspejo podaljšati rok, ob tem pa od posojilodajalcev dobijo še nove količine denarja. Zdi se, da je tovrstno dolžniško razmerje nemogoče, vendar zaupanje v Grke ne upade. Razlog? Hormon sreče, ljubezni in zaupanja *oksitocin*.

piše Borut Trpin

ilustracija Eva Mlinar

Vsaka podobnost z Grki je seveda zgolj ilustrativna, zanima pa nas, kako na dolžniško razmerje deluje zaupanje. Dolg v zelo popreprošeni varianti temelji na razmerju med dvema osebama (pravnima ali fizičnima), pri čemer prvi drugemu nekaj da in zaupa, da mu bo drugi to tudi vrnil, ob tem pa vprašanje obresti puščamo odprto. Ko preteče nek rok, upnik (tisti, ki je dolžniku določena sredstva dal) svoja sredstva od dolžnika lahko terja, če mu jih ta še ni vrnil. Poseben problem nastane, ko dolžnik ne more povrniti dolga (npr. ko gre podjetje ali pa država v nepreklicen stečaj), kar se sicer lahko na različne načine kaznuje, upnik pa na koncu vseeno ostane brez svojih sredstev. Mogoče lahko v tem vidimo tudi izvor besede upnik, saj razmerje upnika do dolžnika v neki instanci temelji na zaupanju, da bo dolg povrnjen (za naš posluš bi bila sicer bolj običajna oznaka *zaupnik* kot upnik). Podobno je z besedo kredit (angleško *credit* iz latinskega preteklega deležnika *credere*: verjeti, zaupati). Razpravljanje o dolgu bi bilo tako treba osvetliti tudi z vidika zaupanja v družbenih odnosih. Zaradi omejenosti z obsegom pogledimo samo »naravne« izvore zaupanja, kakor jih osvetljuje nevroznanost, ki se v zadnjih časih z velikim interesom obrača k hormonu oksitocinu.

Zamislimo si naslednjo situacijo, ki se je sicer na podoben način odvila v resničnem eksperimentu. V eksperimentu sodelujemo z naključno izbrano osebo in z njo ne moremo komunicirati. V igri je denar, ki ga na koncu oba vpletena dejansko prejmeva. Vsak od naju dobi že takoj na začetku 120 evrov (vsote v eksperimentu so bile sicer drugačne), v eksperimentu pa se nato zgodita dve transakciji. Najprej mi kot investitor drugi osebi damo iz našega osnovnega denarja 0 do 120 evrov, ki se v transakciji potroji (drugi ima tako lahko po prvi transakciji na računu od $120 + 3 \times 0 = 120$ evrov, če mu ne damo nič, do $120 + 3 \times 120 = 480$ evrov). Druga transakcija se zgodi, ko nam drugi po lastni izbiri vrne poljuben delež denarja, ki ga ima po prvi transakciji na računu. Če smo torej brez zaupanja do neznanca, obdržimo 120 evrov in vemo, da bo tudi drugi dobil enak delež denarja, če pa smo nagnjeni k tveganju in zaupamo v dobrosrčnost drugega, mu lahko nakažemo ves naš denar in upamo, da nam bo vrnil vsaj polovico. V tem primeru bi iz igre lahko prišla vsak z 240 evri, lahko pa bi nam drugi obrnil hrbet in odnesel ves denar.

Kako so se ljudje odločali v eksperimentu? V skupini 29 oseb se je stopnja zaupanja (in dane vsote denarja) razmeroma enakomerno porazporedila z dvema manjšima vrhovoma na sredini (ko so ljudje drugemu dali polovico svojega denarja) in na polnem tveganju (ko so osebi dali ves denar in upali na najboljši izkupiček), nihče pa ni ponudil manj kot tretjine svojega denarja.

Rezultati sami po sebi niso preveč pretresljivi, saj gre za rezultate kontrolne skupine. V eksperimentu pa so sodelovali tudi ljudje, ki so pred eksperimentom inhalirali oksitocin (ljudsko imenovan *hormon sreče in ljubezni*, saj se izloča med spolno aktivnostjo in orgazmom), ta pa naj bi vplival na naše zaupanje v druge. Rezultati so bili osupljivi – več kot 40 odstotkov sodelujočih pod vplivom oksitocina (za razliko od 20 odstotkov iz kontrolne skupine) je v prvi transakciji drugemu dalo ves svoj denar. Ker je raziskovalec v luči tega odkritja zanimalo, ali oksitocin res vpliva na socialno zaupanje ali pa samo olajša odločanje v tveganjih odločitvah, so poskus ponovili v spremenjenih razmerah. Tokrat so sodelujočim povedali, da v eksperimentu sodelujejo z računalnikom, ki bo vrnil naključen delež svojega denarja po prvi transakciji. Rezultati so bili tokrat pri obeh skupinah zelo podobni, delež tistih, ki so ponudili največjo vsoto, se je v obeh skupinah zmanjšal na približno 10 odstotkov, sicer pa so bili rezultati statistično razporejeni po nekakšni Gaussovi krivulji z vrhom okrog 80 evrov. Oksitocin torej ne vpliva na porast tveganja, ampak predvsem na socialno zaupanje v sočloveka.

Oksitocin se sicer že uporablja kot zdravilo, predvsem za sprožitev popadkov in za lažje dojenje, zaradi njegovih učinkov na višjo raven zaupanja v družbenih odnosih pa se ga raziskuje tudi za uporabo pri socialni anksioznosti in pri lažšanju težav avtistov, obstaja pa nevarnost zlorabe. Čeprav je čas delovanja oksitocina razmeroma kratek (nekaj minut), bi se ga v bolj izpopolnjenih oblikah lahko izrabljalo za zlorabo zaupanja (po medijih je npr. završala vest, da bi lahko večjo količino oksitocina spustili skozi zračnike na pomembnem sestanku, kjer bi lobisti potem izkoristili zau-

panje investitorjev; v trenutnem stanju taki scenarii še niso mogoči), tudi za manipulacije v vojski.

Do zvajanj zaupanja na posamezen hormon moramo sicer zavzeti kritično distanco, vendar pa si pred možnimi zlorabami ne gre zatiskati oči.

Zanimivo, ne pa tudi preveč presenetljivo dejstvo je, da se s potjo od oksitocina do profita ukvarjajo tudi nevroekonomisti (nevroznanstveniki, ki raziskujejo vpliv ekonomije na možgane in možganov na ekonomske odločitve; najbolj se posvečajo temu, kako in zakaj izberemo neko odločitev in ne druge). Prav simptomatičen je opis Paula J. Zaka, nevroekonomista, ki je leta 2004 prvi odkril povezavo med oksitocinom in družbenim zaupanjem, na eni izmed spletnih strani: »*Oksitocin je ključ. Že leta znan kot hormon, ki povezuje mati in dojenčka, je danes po veliki Zakovi zaslugi znan tudi kot hormon empatije, radodarnosti, zaupanja in še več. Zak pravi, da gre za »družbeno lepilo«, ki povezuje družine, skupine in družbe in kot tako deluje tudi kot »ekonomski lubrikant«, ki nam pomaga, da se udeležimo raznolikih transakcij. Zak je živa reklama za oksitocin. Na registrski tablici mu piše OXYTOSN in objame tako rekoč vsakogar, ki ga sreča.*«

Če so različne študije potrdile vpliv oksitocina na višjo raven zaupanja, pa je opis odkritelja povsem skladen z estetiko instant oglasov, ki nam skušajo prodati nova odkritja s podporo ljudi v laboratorijskih haljah, češ znanost je zaupanja vredna. Zak, sicer doktor ekonomije, je pravi znanstvenik, vendar pa njegova pojava kaže na to, da znanstvenik ni samo poosebljena znanost, ampak tudi od znanosti ločena osebnost/brand (kot dr. A. Štern). Dr. Ljubezen, kot ga tudi imenujejo, namreč zagovarja, da bi morali vsi stremeti k čim bolj ljubeči družbi, saj ljubeči odnosi (kot v primeru objemanja) dvigujejo raven oksitocina, po njegovo pa naj bi najbolj bogate države temeljile na skupno najvišjih ravneh oksitocina. Nič čudnega, da je bil sicer s strani zelo razširjene ameriške revije *Wired* leta 2005 nominiran med deset najbolj seksi *geekov* (piflarjev), za svojo promocijo dviga oksitocina in splošnega blagostanja pa predlaga čim več objemov in rabo družbenih omrežij, kakor sta Twitter in Facebook. Povsem skladno s smericami postindustrijskih podjetij. Ljubezen je ključ. Oksitocin je ključ. Hipijevski *All you need is love* kot rešitev dolžniške krize z Grčijo torej? ☞

DOLŽNI OD ZMERAJ. DOLŽNI ZA ZMERAJ.

piše Katja Šircelj

Če odmislimo Jezusovo smrt na križu, odrešitev in s tem povezan občestveni doživljenjski moralni dolg, ki ga na družbena ramena nalaga krščanstvo (skupaj z drugimi organiziranimi religijami), se ljudje tudi v resnici rodimo dolžni. Moralno in ekonomsko. Medtem ko je moralni dolg zgolj neformalna obveza, ki jo je nemogoče izmeriti, je na drugi strani ekonomski dolg mogoče natančno in preverljivo izračunati. Rodimo se v preračunano zadolžene družine, kolektive, sisteme, države in unije. Skratka, ves zemeljski živelj, vključno z vsem materialnim in nematerialnim svetom, ki nas obdaja, fundamentalno (po)/(za)vezuje dolg.

Povprečen medijski diskurz dolg prevprašuje precej faktično in nevsebinsko, kot da gre za pravkar izrojeno družbeno-ekonomsko anomalijo, ki jo je, da bi razumeli njene specifiike, najprej treba znanstveno preučevati. Problem dolga dojemamo kot skoraj izključno problem napredne in sodobne družbe, torej kot fenomen brez jasne zgodovine in širšega konteksta. V luči svetovne krize zadolženosti je družbi prezentiran kot zlovesča finančna obveza v večnost in kot zmnožek neodgovornega ravnanja malega človeka. Institucija dolga danes služi predvsem finančnim in političnim elitam, ki prek vpeljevanja globalnega dolga nadzorujejo distribucijo kapitala in obče družbeno življenje. Dolg je torej veliko več kot logična faza v procesu odnosa dveh vpletenih. Postal je hkrati orodje in izgovor za izvajanje totalnega nadzora družbe, degradacijo manjšin, nižanje mezd in socialnih pravic ter krčenje javnega prostora. Z drugimi besedami, dolg se je transformiral v obliko odnosa, kjer kljub dejstvu, da naj bi težil ravno k temu, razmerje med koristjo in obvezo ni nikoli uravnoteženo.

Vendar dolg ni od včeraj in njegova konotacija ni nujno zgolj negativna. Institucija (moralnega in ekonomskega) dolga je vezana na človeka in njegovo interakcijo z drugimi, ergo, govorimo o univerzalnem in vselej prisotnem stranskem produktu družbenega delovanja. Še več, če se ozremo v preteklost, lahko dolg razumemo kot temelj družbenih vezi in mehanizem, ki je uravnaval družbene odnose ter distribucijo materialnih stvari. Uravnaval je menjavo dobrin, posledično zagotavljal bolj pravično porazdeljenost bogastva in, morda najbolj pomembno, skozi vsakdanje rituale in vljudnosti, ki so ga spremljali, krepil in kalibriral odnose med sodelujočima skupinama.

O daru in obvezi

Kadar razmišljamo o socialnem kontekstu dolga, težko zaobidemo francoskega antropologa, etnologa in sociologa Marcela Maussa. Njegovo znamenito in precej radikalno delo *Esej o daru* je že ob svoji izdaji leta 1925 dvignilo precej prahu in nakazalo na nekatere očitne nepravilnosti v razumevanju zgodovine ekonomije. V času implementacije potrošniške ideje in aktivne prosperitete prostega trga, ki ga ekonomisti razlagajo kot naravno posledico družbenega delovanja in evolucijo blagovne menjave, je Mauss slednje razburil s trditvijo, da družba, ki bi temeljila na blagovni menjava, ni nikoli zares obstajala. Če torej ni nikjer in nikoli obstaja nobena arhaična oziroma preddržavna oblike družbe, ki bi jo primarno uravnavala blagovna menjava, kakor naj bi držalo, potem sta tržna ekonomija in prosti trg nemogoč produkt naravnega procesa družbene evolucije. Na podlagi etnografskih podatkov raziskovanja nekaterih arhaičnih (severozahodna Amerika, Melanezija, Polinezija) družb Mauss misel razvije v obratno smer in ekonomske transakcije ter trgovanje omeji na odnose zunaj nekega kolektiva, medtem ko odnosi znotraj kolektiva niso toliko korigirani in temeljijo na vzajemnosti, solidarnosti in soodvisnosti. Če idejo prevedemo v prakso, vidimo, kako logična je pravzaprav Maussova predpostavka – veliko lažje in bolj smotno je namreč stvari prodajati tujcem kakor sorodnikom ali sosedom, s slednjimi odnose vzpostavljamo drugače. Menjave in pogodbe v arhaičnih družbah niso potekale v obliki enkratnih kupec-prodajalec interakcij, temveč prek trajnih transakcij predmetov, v obliki dejanj izmenjave daril med kolektivi in ne med posamezniki. Tovrstna ekonomija daru, kakor jo poimenuje Mauss, temelji na pretvezi veli-

kodušnosti, a je hkrati obligatorna, saj je prejemnik vselej recipročno zavezan, da darilo povrne – do takrat pa ostane (moralno in materialno) dolžan. Kot rečeno, pa kolektivi med seboj ne izmenjujejo zgolj premičnin in ekonomsko uporabnih stvari, pomembno komponento takšnih izmenjav predstavljajo komplementarni odnosi, sodelovanje ter rituali, skozi katere izmenjava pravzaprav steče. Vpliv ekonomije daru na kolektiv je torej celosten in zajema vse sfere družnega delovanja neke skupine, čemur Mauss pravi obred totalnih uslug. To vrsto institucije kolektivne transakcije najbolj predstavlja potlač, običaj in gonilo družbenega življenja severnoameriških Indijancev (Kwakiutl, Chinook, Tsimshian). Gre za trodelni koncept obdarovanja, ki vpletene obvezuje k podarjanju, sprejemanju in povrnitvi daril. Na videz gre za zgolj običajno menjavo daril, vendar potlač spremljajo številne moralne obveze. Darilo je treba kljub dejstvu, da kolektivi ne izvajajo natančnih kalkulacij o vrednosti in količini predanih daril, vedno sprejeti, dati in povrniti v enakovredni obliki. Če daril ne sprejmejo, ne povrnejo ali ne upoštevajo njihove vrednosti, lahko izzovejo resne družbene konflikte in neenakosti, v skrajnem primeru tudi vojne.

V popolni diametralni opoziciji z idejo kapitalizma in kopičenjem bogastva za individualno porabo pa je ideja potlača zbrati čim več materialnega in ga izkoristiti v kolektivno dobro oziroma ga prek menjave daril ponovno poslati v obtok. Preprosto, več dobrin pridobiš, več jih lahko razdaš, z več ugleda in časti, posledično tudi avtoritete, razpolagaš kot kolektiv. Znani so celo nekateri skrajni primeri namernega izničevanja, ko so skupine, da bi poravnale svoj dolg in dokazale svojo velikodušnost ter vpletenost v menjavo, svoje bogastvo preprosto uničile – in k istem delovanju simbolno pozvale nasprotno stran.

Komunizem

Podobno kot Mauss pa iz predpostavke, da je dolg najprej moralni koncept, šele nato ekonomski, izhaja ameriški antropolog, anarhist in aktivist David Graeber. Graeber izhaja pri prevpraševanju dolga iz zanimivega vprašanja, ki se veže na enoznačnost razumevanja človeških dejanj, in sicer kako je prišlo do tega, da sleherna človeška razmerja razumemo kot del izmenjave. Vsaka darila, vse usluge in vse geste razumemo kot neke vrste izmenjavo, ki jo sklenemo s svojimi povrnitvenimi darili, uslugami in gestami. Proces tako zaključimo in ponovno vzpostavimo ravnovesje.

Arhaičen sistem totalnih uslug, o katerem je pred stoletjem pisal Mauss in temelji na primarni moralni in sekundarni ekonomski odvezi, pa ni popolnoma preživeta in neobstoječa oblika družbenih odnosov, njene komponente lahko najdemo tudi v modernejših sistemih. Sistem totalnih uslug lahko poskusimo v sodoben kontekst prevesti prek Graeberjevega razumevanja moralnega principa komuniz-

ma, ki v svojem bistvu precej spominja na Maussovo teorijo. Graeber komunizem, ki ga sicer obravnava ločeno od njegovih (aktualnih) definicij, opredeli kot vsak človeški odnos, temelječ na načelu »vsak po svojih zmognostih, vsakemu po njegovih potrebah«. Kot takšen zagotavlja kar se da pravično distribucijo dobrin in uvaja kolektivno skupno, vendar le pod pogojem kolaboracije in kolektivnega *inputa*. Enakovredni posamezniki skupaj razpolagajo z osnovnimi materialnimi okoliščinami in pri tem ne vodijo evidenc ali kalkulacij, kako in kdo jih koristi. Skozi tovrstno kolektivno delovanje se krepi važna komponenta komunizma, to je družbena vez. Ta namreč preraste zgolj kolektivno sodelovanje in znotraj skupine generira tesnejše, kolegialne odnose. Sama efektivnost komunizma kot sistema je povezana tudi s smotno porazdelitvijo dela in obveznosti, kar zagotavlja njegovo nemoteno delovanje in finančno likvidnost. Jasno, vse naštetu velja znotraj komunistično urejenega kolektiva, medtem ko, enako kot pri plemenih, ki jih je preučeval Mauss, za tujce takšna pravila ne veljajo.

Komunizem je torej sinonim solidarnega, egalitarnega in konstruktivnega (so)delovanja nekega kolektiva, ki svoje vrednosti ne prinaša zgolj v finančni in materialni koristi, pač pa predvsem v družbenem potencialu. Že res, da ljudje delujemo po številnih principih, ki jih prilagajamo okoliščinam in ljudem, s katerimi (so)delujemo, vendar je ravno komunizem, kot ga razume Graeber, eden pogostejših in univerzalnejših principov človeškega ravnanja. Komunistično je naravnana večina tega, kar počnemo, hkrati pa ni nekaj absolutnega, saj v svojem (komunističnem) ravnanju nismo konsistentni. Vsaj ne še.

Dolg je torej lahko materialna finančna obveza ali abstraktna moralna zaveza, ki izhaja iz specifičnega odnosa med vsaj dvema posameznikoma. Skozi zgodovino se je kazal kot pomembna vrsta človeških relacij, ki je celostno uravnavala družbeni kozmos in kroženje dobrin. Dolgovi so bili skoraj vedno plačljivi ali povračljivi, ljudje na obeh straneh dolžniškega procesa so bili konkretni posamezniki in njihove obveze jasne. Misel na idejo, da je bil dolg v preteklosti temelj družbe, institucija, ki je povezovala, sklepala in utrjevala kolektivne vezi, še posebej zunaj meja neke skupine, je v tem času in prostoru absurdna. Danes je dolg orodje odtujevanja in razslojevanja, izmenjava je formalnost in nuja, človek pa popredmeten na nivo svoje obveznosti, ki ji ni videti konca. Dolžni od zmeraj, dolžni za zmeraj. ∞

»Ker Moderna galerija in z njo njena nova enota Muzej sodobne umetnosti Metelkova zaradi drastičnega zmanjševanja sredstev za program v letošnjem letu skorajda ne moreta več proizvajati novih razstav in izdajati katalogov. /.../ Ker živimo v času, ko kultura in umetnost podlegata diktatu kapitala, ki potrošnikom neprestano vsiljuje željo po vedno novem. /.../ Ker je ponavljanje ena bistvenih značilnosti sodobne umetnosti ter tudi časa in prostora, v katerem živimo. /.../ Ker je ponavljanje eno od bistvenih načel nastajanja zgodovine. /.../ Ker ponavljanje žene travma, ki je botrovala tudi temu, da je Moderna galerija leta 2000 ustanovila zbirko Arteast 2000+, ki je danes eno bistvenih konceptualnih izhodišč Muzeja sodobne umetnosti Metelkova.«

Tako v skrajšani verziji Muzej sodobne umetnosti Metelkova (če kuratorje razstave seveda razumemo kot tiste, ki utelešajo muzej sodobne umetnosti) utemeljuje najnovejšo razstavo, ki z majhnimi spremembami ponavlja eno izmed postavitev ob otvoritvi muzeja novembra lanske leto. Postavitev *Sedanjest in sodobnost*, izbor iz mednarodne zbirke *Arteast 2000+* in nacionalne zbirke Moderne galerije, je takrat dopolnila novo »stalno« postavitev izbora del iz nacionalne zbirke v Moderni galeriji, katere del se je v ta namen preimenoval v Muzej moderne umetnosti.

Kljub temu da naj bi si bili logiki obeh muzejev (in prek tega tudi postavitvi umetniških del) nasprotni, je bila nova stalna postavitev v Muzeju moderne umetnosti vsekakor koncipirana iz »sodobne perspektive«, ki jo je mogoče razbrati predvsem iz novosti v sami postavitvi (zgodovinska avantgarda, partizanska umetnost) ter iz poskusa preizpraševanja uveljavljenega mnenja o vstopu modernizma v slovensko umetnost (impresionizem ali zgodovinske avantgarde?). Kakorkoli že, obe kanonski postavitvi sta vzpostavili temeljni (dihotomični) okvir, v katerem je mišljena relacija moderne in sodobne umetnosti/muzeja: kontinuitete in linearna koncepcija časa nasproti prelomom (avantgardnih praks), nacionalno/lokalno (moderna umetnost/muzej) nasproti internacionalnemu/globalnemu (sodobne umetnosti/muzeja), sedanost kot netematizirana pripadnost času nasproti prisotnosti kot reflektiranemu, aktivnemu odnosu do časa sodobno-umetniških praks. Sploh pa sta obe postavitvi skozi premislek, posebej osredotočen na različne razsežnosti časovnosti (postavitev *Sedanjest in prisotnost* je namreč že v osnovni verziji razdeljena na več »časovnih sklopov«), postregli z razlikovanjem med časovno in t. i. konceptualno sodobnostjo. Da so določene prakse sodobne, po tej logiki torej ne pomeni nujno, da dejansko pripadajo sodobnemu času, prek česar se sodobna umetnost (samo)kontekstualizira predvsem skozi linijo »umetniških diskontinuitet« (zgodovinska avantgarda, partizanska umetnost, neoavantgarda, alternativna scena 80-ih). Praksa zgodovinenja umetniške institucije namreč retroaktivno nadaljuje projekt samokontekstualizacije in samozgodovinenja avantgardnih umetniških praks/umetnikov (predvsem umetniške skupine Irwin/NSK), ki se je izvajal v kontekstu nerazvitega umetniškega sistema v preteklosti.

Kurator in antimuzej

To, da se muzej sodobne umetnosti in sodobna ume-

tnost sploh kontekstualizirata skozi linijo umetniških avantgard, je povezano s širšimi institucionalnimi spremembami. V grobem bi lahko ločevali dva temeljna tipa umetniške institucije: na eni strani tradicionalni muzej, ki zbira umetniška dela že uveljavljenih in družbeno priznanih avtorjev, katerih cena je v času vstopa v muzej temu ustrezno najvišja. Za razliko od tega t. i. antimuzej, prevladujoča oblika umetniške institucije danes, ne operira s »preteklostjo«, temveč z deli najmlajših, neuveljavljenih avtorjev, ki še niso dosegli prepoznanja in katerih cene so ob vstopu v institucijo zato tudi najnižje. Gre predvsem za »mlada«, eksperimentalna, škandalozna, kritična itd. umetniška dela.

Novo institucionalno obliko je vsekakor mogoče navezati na ključno sodobno-umetniško institucionalno figuro kuratorja, ki doživi prvi razmah v 60-ih letih, sploh pa v času profesionalizacije v 90-ih. Kurator, mešanica kustosa-varuha zbirke in zasebnega galerista, hkrati razstavlja, popularizira (skozi kataloge skrbi tako za kritiko, teorijo kot tudi PR), posredno pa tudi prodaja umetnost. Deluje kot avtor kompleksnih dogodkov, ki zraven razstav vključujejo še številne obrazstavne dejavnosti (kataloge, simpozije, predavanja, vodstva po razstavi itd.), pri čemer posamezna umetniška dela vpenja v lastno (avtorsko) celoto. Pri tem so umetniška dela skozi vpetost v razstavni kontekst s pogosto zelo eksplicitno izraženo idejo razstave kot celote pogosto – kot izpostavljajo številne kritike – »degradirana« na nosilce ilustrativnih vrednosti.

Ni naključje, kot poudarja Beti Žerovc v knjigi *Umetnost kuratorjev*, da figura kuratorja doživi prvi razcvet ravno v poznih 60-ih, v času, ko so tradicionalne (umetniške) institucije in koncept umetnosti deležni radikalne kritike. Kurator kot nosilec novega institucionalnega trenda, ki je torej zagotovil vstop radikalnih, eksperimentalnih, institucionalno kritičnih umetniških praks v institucijo v realnem času, in ne šele retroaktivno (vzporedno pa še za vstop korporativnega kapitala), je uspešno zadovoljil obe ključni nasprotujoči si smeri znotraj polja umetnosti. Mlada, neuveljavljena umetnost je dobila boljši dostop do uradne scene in trga, tradicionalne umetniške institucije pa vnovič videz relevantnosti. Antimuzej torej ne predstavlja nikakršne smrti (modernega) muzeja, temveč zgolj konec zgodovinske definicije muzeja. Marina Gržinić vidi konec zgodovinske definicije muzeja predvsem kot premik od umetniškega dela, ki je osredotočeno na avtorja ter objekt-artefakt, k delu, ki je osredotočeno na gledalca in strojne operacije. Ta preusmeritev se tiče predvsem »vsebine« umetniškega dela in je najverjetneje prvič na delu pri *ready-madu* Marcela Duchampa: »vsebina« *ready-mada*, vsakodnevnega, industrijsko izdelanega objekta, ki je umetniško delo, ni objekt-artefakt (»forma«), ampak kontekst-umetniška institucija. Gre za *context as content*, za preusmeritev pozornosti iz umetnostnega teksta k umetnostnemu kontekstu kot tekstu.

Umetnost – muzej – kontekst

Preusmeritev pozornosti na kontekst, ki se sicer najprej dogodi znotraj samih umetniških praks, predstavlja ključni temelj muzeja sodobne umetnosti, predvsem

tudi zato, ker se ta vzpostavlja v relaciji oziroma nasprotju do muzeja moderne umetnosti. Ključni mehanizem muzeja moderne (zahodne) umetnosti je namreč dekontekstualizacija umetniških del; prenos objektov iz izvornega konteksta v kot-da nevtrarno okolje umetniške institucije (ta mehanizem je morda še najbolj očiten na primeru muzealizacije artefaktov nezahodnih kultur ali dizajna). Mehanizem, ki torej zabriše/izbriše določene lastnosti predmetov, v ospredje pa postavi prvenstveno formalne. Muzej sodobne umetnosti si za razliko od tega prizadeva ravno nasprotno, poskuša rekonstruirati, bolje rečeno »umetno« vzpostaviti ta originalni kontekst razstavljenih del, iz katerega so bila iztrgana oziroma je tako ali drugače odsoten, vzpostaviti (kontekstualno) razliko med formalno podobnimi predmeti/umetniškimi deli.

V tem smislu je mogoče muzej sodobne umetnosti navezati na strategijo totalne instalacije ruskega sodobnega umetnika Ilye Kabakova. Gre za tip instalacije, ki ga je umetnik produciral predvsem po emigraciji iz socialistične Rusije v zahodi kulturni kontekst konec 80-ih. Kabakov v instalacijah rekonstruira situacije iz sovjetskega vsakdana (skupna stranišča, stanovanja itd.), vendar pri tem ne gre za enostavno reprezentacijo sovjetske/post-sovjetske drugosti, saj instalacijo organizira kot izkustveni prostor, kjer poudarek ni toliko na objektih kot nosilcih reprezentacijskih vrednosti, temveč atmosferi prostora. Totalna instalacija funkcionira kot vase zaprt sistem, skozi apropiacijo oblike kulturne institucije pa kot institucija znotraj (nad)institucije. Vasezaprtost totalne instalacije je, kot poudarja njen ključni interpret, teoretik sodobne umetnosti Boris Groys, mogoče razumeti kot strateško: *»Instalacija je umetnikov poskus, da sam prevzame in nadzoruje kontekst in s tem tudi interpretacijo, recepcijo in zgodovinsko umestitev svojega dela.«*

Strategije MSUM je potemtakem mogoče razumeti skozi formo totalne instalacije, če imamo v mislih kompleksno situacijo, v kateri se je znašla Moderna galerija po osamosvojitvi, ko je začela razmišljati o vključitvi v globalno umetniško sceno. Za to sta bila, kot o tem razmišlja direktorica Zdenka Badovinac, možna dva različna pristopa: na eni strani poskus integracije oziroma prizadevanje za »prepoznanje« s strani zahodnega umetniškega sistema, prek tega pa dopolnitev njegovega narativa ali pač oblikovanje lastnega, paralelnega narativa. Četudi se je Moderna galerija od 90-ih posluževala obeh pristopov, je glavnino svojih naporov usmerila v vzpostavitev mednarodne zbirke *Arteast 2000+*, prek katere je pričela pionirski proces (samo)definiranja umetnosti nekdanjih socialističnih držav. Četudi je namreč zbirka zastavljena mednarodno in vključuje nekatera dela zahodnih umetnikov, je prvenstveno osredotočena na neoavantgarde nekdanjih socialističnih držav. V tem smislu pa se izpostavlja kontekstualna razlika s formalno relativno sorodnimi »zahodnimi« neoavantgardami (pod formalno imamo tukaj v mislih predvsem ključne ustvarjalne postopke sodobno-umetniških praks, kot so prilajanje, citiranje itd.). Te so se namreč izoblikovale predvsem v relaciji in skozi kritiko razvitega umetnostnega sistema in drugih institucij, medtem ko so se »vzhodne«

neoavantgarde/povojne avantgarde izoblikovale v relaciji in skozi kritiko ideologije in političnega sistema.

Strategija samokontekstualizacije MSUM služi vzpostavljanju interpretacije »pod lastnimi pogoji«, sploh v relaciji do nadinstitucije, ki je – kot tudi v največ primerih Kabakovih instalacij – zahodni umetnostni sistem. Izpostavljanje različne kontekstualnosti neoavantgardnih praks »zahoda« in »vzhoda« pa je strateška še na drugačen način: »vzhodna« neoavantgarda kot »zahodni« *paralelni* narativ namreč v veliki meri eliminira možnost njene domnevne neoriginalnosti in zamudništva.

Samorefleksivnost muzeja

»Muzej sodobne umetnosti mora ves čas reflektirati lasten položaj in se opazovati kakor iz neke zunanje metapozicije – tako postaja nekakšen metamuzej. Mnoštvu narativov sledi mnoštvo metamuzejev, ki skozi opazovanje samih sebe raziskujejo tudi svoje mesto v lokalnem in mednarodnem kontekstu.«

Če se je muzej moderne umetnosti vzpostavljaval predvsem v relaciji s svojo publiko (ter se na tak način delil na muzej za poznavalce in nepoznavalce), se zdi, da se muzej sodobne umetnosti vzpostavlja prvenstveno v relaciji do muzeja moderne umetnosti in njegovih mehanizmov (linearna koncepcija časa, univerzalni narativ itd.), torej zahodnega umetniškega sistema in sodobne umetnosti. Ti mehanizmi vzpostavljanja in pogoji produkcije muzeja sodobne umetnosti pa morajo biti, kot izpostavlja Zdenka Badovinac v citatu, konstantno reflektirani. Ravno skozi trend/diktat samorefleksivnosti pa se izpostavi še tretja sorodnost muzeja in totalne instalacije. Na podoben način kot je Kabakov posebej pozoren na dramaturgijo gledalčeve recepcije in nadkontekst, v katerega so umeščene njegove instalacije – in to celo v tej meri, da v številnih primerih v obliki besedil ob razstavi, ki so pri njem kot enakovreden del vključena v samo instalacijo, skorajda natančno pred-vidi gledalčeve možne reakcije na videno – tudi muzej sodobne umetnosti poskuša pred-vidovati kontekst recepcije in interpretacije. Tukaj se samorefleksivnost muzeja preveša v radikalno samoreferencialnost, ki (podobno kot ob eni izmed Kabakovih instalacij, ugotavlja Boris Groys) skorajda ne potrebuje več dejanskega gledalca.

Ali gre za zabris/izbris ali pač za vnovično vzpostavitev in konzerviranje konteksta, je torej manj pomembno. Bolj pomembno je, da gre v obeh primerih za vnaprejšnjo gradnjo načinov uporabe umetniških del, ki se nato le še varno, brezantagonistično dovrši, pri čemer se udejanja psevdoaktivnost sodobne politizirane umetnosti in muzeja (saj ju je vedno težje ločevati), o kateri govori Bojana Kunst v besedilu *Bodite politični! Ali pa vas ne bo!*: *»Deluj, bodi aktivna, participiraj, bodi vedno pripravljena na nasprotja, proizvajaj nove ideje in ob tem neprestano reflektiraj načine lastne proizvodnje, bodi pozorna na kontekste: ali ni vse to prav tista aktivnost, ki temeljno opredeljuje postpolitični čas? /.../ Umetnost kot da je sama le še proizvodnja kritičnih odnikov in komentarjev, ki so vedno bolj že vnaprej pripravljeni skozi tematsko naravnane aplikacije in diskurzivne modele umetniškega trga.«* ∞

MUZEJ KOT TOTALNA INSTALACIJA
Ob razstavi *Sedanost in prisotnost* – ponovitev 1 v MSUM
Kaja Kraner

KLINIKA HOMO SACER

O eksistenčni zadolženi in krivi postmoderni »subjektivnosti«

riše **Matija Medved, piše Aljaž Jelenko**

Če je bilo v Freudovem času vprašanje subjektivnosti samoumevno, saj je bil viktorijanski poudarek na zanikanju lastnega sebstva, kar je rezultiralo v simptomih, je danes dejstvo, da nas še kar obremenjuje, fascinantno. Poznamo namreč knjige o samoaktualizaciji, ki jih v knjigarnah prodajajo že povsem prazne, saj naj bi jih popolnil vsak posameznik sam s svojimi načrti, cilji, stvaritvami – na povsem svoboden način. Vendar nas klinična psihologija uči, da je to iluzoren pojav, saj do takšnih projektov ne more priti, proces tovrstnega protejskega izoblikovanja je blokiran. Takšne osebe se zato opiše kot anonimne, brez lastne identitete ali s skrhano in fragmentirano identiteto – in to ne z navdušeno noto, s kakršno je Foucault govoril o anonimnem mrmralcu. Drugače rečeno, če gremo v pot posploševanja in statistike – kar je samo po sebi vprašljivo – pridemo do zaključka, da imamo opravka z množičnimi procesi desubjektivizacije, s posamezniki tipa *catch me if you can*, ki so lahko od mornarjev, pilotov, odvetnikov, zdravnikov, ne da bi se jih katerakoli posameznost zares držala – tudi brez slehernih revolucionarnih čustev tipa entuziazem, ki ga promovira Alain Badiou.

Vzroke za to desubjektivacijo lahko poiščemo v antropologiji, natančneje pri Marcelu Maussu, ki je pri ljudstvu Kwakiutlov našel zanimivo besedo *q'elsem*, kar pomeni nekaj takega kot »gnijoč obraz«, izguba duše, osebnosti posameznika. Slednje je povezal predvsem z enim fenomenom: darom ali, bolje rečeno, odsotnostjo vrnitve daru, napako v ritualu. Naš obraz, identiteta namreč nastane šele v simbolni ekonomiji – in če imamo danes opravka z raznolikimi vrstami »generaliziranih psihoz«, »navadnih psihoz« itn., lahko to povežemo prav z darom. Slednji vselej predstavlja neke vrste dolg, zato pri obsesivnih nevrozah posamezniki ne želijo sprejemati daril (ne praznujejo rojstnih dni, denimo), ker bi to zanje vselej impliciralo podrejenost in izgubo lastne biti.

Deleuze in Guattari nas učita, da je ob despotizmu prišlo do zamenjave končnega dolga z neskončnim, dolg je tako postal dolg eksistence, bivanja subjektov samih. To lahko povežemo z nefunkcioniranjem gospodarja, označevalca ali, bolje, z razkritjem njegove arbitrarne narave, četudi to še ne pomeni ateizma. Ne zgolj da posamezniki v dobi etičnih komitejev ne zmorejo določiti pomena despotu – Bogu, Kralju itn. – temveč je sama funkcija tega despota postala vprašljiva. Če je v družbah discipline, ki jih je opisoval Foucault, še obstajala določena stabilnost, meja, pa se v družbah kontrole zabriše: kot pravi Deleuze, šport zamenja surfanje, nenehna mobilnost – »večno, nenehno učenje«, še pravi, s tem pa napove danes vsem znano vseživljenjsko učenje, ki je zamenjalo koncept šole. V osnovi to pomeni razkritje potencialnih dolžnikov v vsem – šolstvu, zdravstvu, trgu. Razkriva se potencialne bolnike, ki morajo skrbeti za preventivo brez kakršnihkoli znakov, hkrati pa vrednost našega dela ni več vezana na neko

spominja, kako je bila prisiljena prestaviti svojo analitično uro, da je lahko Pankejeff videval očeta psihoanalize. Slednji ga je tako poimenoval »del psihoanalize«. Anna Freud mu je dejala »naš volčji človek«. Gardinerjeva prodajala slike zanj, mu pošiljala denar, svoje lastne prispevke od predavanj. Zase je dejal, da se ni počutil toliko pacienta kot sodelavca, mladega kamerada izkušnega raziskovalca, Freuda. Po drugi strani pa je trpel za izredno hipohondrično paranojo: neprestano se je pogledoval v svoje žepno ogledalce, skoraj stokrat dnevno – bil je prepričan, da so mu doktorji izvrtali veliko luknjo v nosu, bil je tudi prepričan, da ima zlomljene prste, navsezadnje tudi, da ga bodo pojedli volkovi. Iz tega se je rešil z zrcalnimi odnosi, ljudmi, prek katerih se je oblikoval: zaradi Reidela je želel biti vojak, zaradi sestre Anne se je spreobrnil od prava k naravnim znanostim, v kontekstu psihoanalize pa je zavzel pomembno mesto božjega sina – in rodil se je na Kristusov dan. Pri tem je zani-mivo, da sestra, ki je imela tako velik vpliv na njegovo življenje, ni bila objekt žalovanja: ko je umrla, je šlo to mimo njega, kot pravi Freud, bil je kvečjemu vesel, da je lahko sedaj edini dedič njene lastnine. Vendar pa na smrtni postelji duhovnici Anni kljub vsemu izreče naslednje besede, ki ponazarjajo njegov odnos do drugih ljudi: »Ne zapusti me.«

O vladu, za katerega ne vemo, kam gre ali namerava iti

Naslednji primer je Louis Althusser, ki pove ljubimki Franci Madoniji, da se mora vreči v praznino, da bi dosegel rešitev problema začetka brez vzroka – ki se je spreobrnil v obliko njegovih težav. To ponazarja tudi njegova fascinacija z Machiavellijevim *Vladarjem*, ki je postal vladar iz ničesar in tako ustvaril novo državo. Sam zase je dejal, da mu manjka avtentična eksistenca, počutil se je raztelesenega, nerealnega, kar je pripisoval prvotnemu materinskemu pogledu, ki je gledal vanj skozi drugo osebo. Zato pravi, da se je hotel že od nekdaj uničiti, saj pravzaprav ni obstajal – mati ga je poimenovala Louis po njenem umrlem ljubimcu, ki je bil pravzaprav njegov stric. Po Pommierju iz tega izhaja tudi Althusserjeva fascinacija s filozofijo praznine, ničta, zato tudi razglasi obsodbo konca človeka, njegove smrti, govori o zgodovini brez subjektov, teoriji izvorov iz praznine. V njegovi koncepciji ni bilo prostora za dejavno subjektivnost, koheziven projekt intencionalnosti – materialistični filozof je bil zanj tisti, ki se vključil na potujoči vlak po naključju, nevede, kam gre ali kam namerava iti. Po njegovih konceptualizacijah je zavestni subjekt učinek, in ne center zgodovinskih procesov, šele zgodovina v obliki struktur ekonomije in načinov produkcije ga strukturira. Zaradi tega šibkega jaza je potreboval neprestan odnos z močnimi drugimi, hkrati pa so slednji predstavljali resno grožnjo – zato je našel stabilizacijo v poziciji, ki ji Modell pravi »sfera znotraj sfere«, ohranjal je imagi-

stabilno okvirje, temveč na nenehno konkurenco. Kakor sicer opozarja Deleuze, to razbije tudi enotnost delavskih gibanj, saj se posamezniki – ki so dividuumi, razcepljeni – ne morejo poenotiti z določeno maso. Enostavno rečeno, posameznikova identiteta ne more biti konstruirana *ad hoc*, v osnovi predstavlja odgovor na zahteve družbe, zato se v trenutku, ko družba od posameznikov zahteva konstrukcije identitete, sama pa ne ponudi koordinat zanj, pojavijo nove patologije.

Če najprej poenostavljeno datumsko opredelimo zadevo, lahko rečemo, da se rojstvo postmoderne desubjektivnosti locira na 15. avgust 1970, dan, ko je Nixon ukinil konvertibilnost dolarja v zlato in posameznika poudredil fluidnemu povpraševanju. Slednje pa ima velik pomen na javnem, političnem nivoju. Najbolje je, če to ponazorimo s tremi primeri, ki vsak zase dodobra ilustrirajo situacijo, zaradi katere bi lahko postmodernega človeka označili tudi kot *Homo sacer* v Agambenovem pomenu besede. Gre za posameznika, ki je zunaj zakona, kar ponazarjajo tudi njegova občutja. Vselej namreč meni, da mu bodisi preti izgon iz intersubjektivnosti, iz polisa, da bo Drugi prikladal njegov neobsto in ga zavrgel, ali pa meni, da je sveto bitje s posebnim poslanstvom, ki bo lahko spremenilo svet – čeprav ne ve ravno, kako. Če že lahko govorimo o kakšni čustveni plati tega odnosa, lahko rečemo zgolj, da gre za sram, ki postane temeljna struktura človeškega subjekta, kot pravi Agamben. Sram, ki je produkt ontološke bipolarnosti, paradoksnega momenta subjektivacije in desubjektivacije, zaslužjenosti in suverenosti.

Kriva, ker obstaja

Vsak izmed sledečih opisanih primerov nosi eno značilnost, iz katere lahko izpeljemo, da se na področju politične subjektivnosti v prihodnosti ne obeta nič dobrega. Prva je Margaret Little, znana umetnica in psihoanalitičarka, ki je obiskovala tudi kabinet Donalda Winnicotta. Njen primer je zelo nazoren. Kot pravi sama, so bili njeni dejanski problemi povezani z eksistenco in identiteto: ni vedela, kaj naj bi pomenila beseda »jaz«, kaj šele »sebstvo«. Njen jaz je bil neprestano prežet s tesnobo, tako da je Modell, njen prvi analitik, v članku zapisal, da je dvomila v svojo lastno pravico do življenja. S slednjim je opisoval paciente, ki so bili nezmogni sprejeti uspeh in ugodje v življenju, zato jih je preganjala osnovna krivda pri doseganju oziroma vzpostavljanju njih samih kot ločenih individuumov od matinskega objekta – separacija je za njih pomenila destruktivni napad na mati, ki naj bi izgubila nekaj pomembnega. Modell pravi tudi, da imajo ti pacienti defenzivno potrebo po utišanju analitika z namenom zaščititi ranljivi jaz zaradi možnosti ponovitve travmatične zgodnje izgube – to pomeni, da skušajo izpeljati poskus opustitve odnosov z objekti, vse to pa zaradi osnovne fantazme o vsemogočem in hkrati nevarnem Drugem. Njen drugi analitik, Sharpe, ji je tako predstavljal paljka – pri čemer lahko pomislimo na velikanske skulpture Louise Bourgeois. Ti pajki evocirajo nevarnost požrtja in uničenja s strani objekta. Littleva je tako v nekem momentu, ko je obupano menila, da Winnicott ne bo mogel razumeti njenih občutkov, razbila vazo. Po Modellu lahko njena bližina z objekti ogroža obstoj *selfa*, distanca pa vodi k smrti – ne morem živeti brez tebe, hkrati pa te sovražim, kakor se glasi znana ambivalenca mejnih osebnosti.

Ne zapusti me

Drugi primer je famozni volčji človek Sergei Pankejeff, večni analizand, čigar zgodba prča o tem, kako se lahko norost sproži in kasneje izgine, se stabilizira v diskretnih in nevidnih načinih. Videl je mnogo največjih psihiatrov in analitikov prejšnjega stoletja, med njimi Kraepelina, Freuda, Brunswickovo, Gardinerjevo, Eisslerja, pri čemer so mu bile pripisane različne diagnoze, od nevrastenije, obsesionalne nevroze in nazadnje mejne osebnosti. Zanj so bila značilna nihanja med vsemogočno samopodobo in rigidno ruminacijo. Bil je prepričan, da je izbraneц usode, saj je v zgodnjem otroštvu preživel številne bolezni, hkrati pa je bil rojen z membrano. Bil je tudi izjemen ljubljeneček psihoanalize, Freud ga je finančno podpiral, vsakih šest let je organiziral letno zbiranje denarja, Helene Deutsch se celo

namo samokohezijo z ostajanjem znotraj zaščitniške lupine osebe ali institucije, proti kateri je lahko razglasil neodvisnost. Vselej je bil tako »kritični insajder«, ki se je distanciral od institucij, znotraj katerih je funkcioniral, zahteval je paradoksalen status adherence in transcendence – četudi ni bil nihče na *Ecole Normale Supérieure* bolj zagret profesor, je zasmehoval filozofijo kot »bla bla«, skoraj vse življenje je bil član partije, vendar kritiziral večino njenih pozicij – prav tako ni nikoli zmogel sprejeti avtoritete v medosebnih moških odnosih, znotraj katerih je bil izjemno ranljiv. Ko je tako izvedel, da je bil Lacan deloma kriv za smrt obetavnega antropologa Sebaga, saj ga ni hospitaliziral, je zadevo navezal nase: kaj bi storil, če bi sam bil v tej poziciji? Bi ga zavrgel? Zaradi tega nikoli ni zares prenesel tudi odnosov z ženskami: bil je nasprotnik feminizma, ženo pa je, kot je znano, ob masaži zadavil v slogu projektivne identifikacije, t. i. samomora z vmesno osebo – žena bi naj to hotela, saj bi naj želela iz njunega pekla.

Cliffhanger

Opisani primeri vsi nosijo skupno bit, predikat, lahko namreč rečemo, da so psihočičnega značaja. Tako obstajajo hkrati pri tovrstnih posameznikih tri formule, ki jih lahko zgotismo v naslednje: krščanski »kriv sem za lastno eksistenco«, ki jo moram odplačevati doživljenjsko, moto črno-belega slikanja tipa »če me ne gledaš, ne obstajam, če te ne vidim, te ni« in nenazadnje althusserjanski moto reaktivnega nihilizma, »Drugi ne obstaja, vendar ne morem živeti brez njega«, drugače rečeno, »kot subjekt nimam nobene izjavljalne pozicije«. Konsekvenc je več, vse pa so reaktivne narave, saj temeljijo na neskončnem dolgu: posamezniki si ne morejo privoščiti razmišljanja o prihodnosti, saj so se z dolgom, ki ga ne zmorejo odplačati, tej dimenziji že odpovedali. Tovrstni posamezniki se lahko takoj odpovedo socialni državi, si pripisejo še manj pokojnine in več delovnih ur (Margaret Little), pri politiki je nemogoče pričakovati, da bi v štirih (ali petih itd.) letih naredili kaj dolgoročnega, saj tedaj volivci zanje ne bodo več obstajali in obratno, zato je, glede na dejstvo, da lahko razmišljajo le, če predstavljajo ljubljenska Drugemu, smiselno predlagati podaljšanje mandata na vsaj deset let (Sergei Pankejeff se je zrušil v paranojo, ko mu je Brunswickova v kontratransferju skušala zagotavljati, da ni takšna zvezda psihoanalize, kakor sam misli). Če pa lahko pričakujemo, da se bo kdo uprl, pa to vendarle ne bo konstruktivne narave, zato alternativ ne gre pričakovati; nekako v stilu *indignadosov*, ki bi želeli pravičnejšo ekonomijo, uredila pa bi jo nevidna roka (althusserjanska »sfera *znotraj sfere*«). Če smo s konstantno zadolženostjo izbrisali lastno prihodnost, ima to konsekvence tudi za možnosti modifikacij lastnega delovanja, do česar je prej lahko prišlo prek simbolnega, ki je po definiciji določena distanca, potencialnost, odtujitev od tukaj in sedaj – branja del, gledanja in interpretiranja filmov, četudi na način propagande, ki se jo je izvajalo prek medijev. Danes razvoji kinematografov v 3D-oblike in različni načini *art,flash* in *smartmobov* kažejo na to, da ni več mogoče zaupati v to, da bi se ljudem dalo kaj dopovedati. Nekaj jih mora šokirati na ravni katastrofe: niso več dovolj reklame, temveč morajo na sredi ulice nastopiti rešilec, pretep in streljanje – šele tedaj se ljudje ustavijo in zamislijo. Tudi Otto Kernberg pri tem naredi zani-miv korak. Ker mejni pacienti niso zmogni razlikovanja med dobrimi in slabimi platmi objekta, je okrnjena tudi njihova funkcija predikativnih sodb – sodb o tem, katere lastnosti ima določen predmet. Subjekt je, kakor je pokazal Foucault, predvsem funkcija izjave, in če odpade prvi, tudi o slednji ni govora – če ni čarovnika, tudi iz zajčjega klobuka ne gre pričarati ničesar. Pri tem ni čudno, da beremo, kako se mladi učenci tako elitnih šol, kakor je denimo francoska *Ecole Normale Supérieure*, čudijo, da niti v svojem miljeu ne najdejo žilice za intelektualne analize. Hkrati pa nas ne sme presenetiti, da taisti mladi ne znajo misliti onkraj horizontov, se zatekajo h klasičnim borbam proti neenakosti in z veliko gorečnostjo, brez distance zgolj citirajo Bourdieuja.

Tudi avtor tega članka se zaenkrat ne more izogniti zadnji kategoriji, zato bo končal s pristno postmoderno kategorijo – *cliffhangerjem*. ∞

PODMLADEK NOB TOLAŽI MARKSISTIČNI ČUDEŽ

klubska scena, osmi del

Prekmurje, ki v zadnjem času odmeva predvsem kot krajevno določilo pri omembi raznih progresivnih alternativnih bendov, kot so Psycho-Path, Dežurni krivci in pa varovanci prekmurske neodvisne založbe God Bless This Mess, Kleemar, Y in beltinški ŠKM banda, je dom tudi z bandi povezane alternativne klubske scene v Beltincih. In če Beltinci prvi asociaciji brez premisleka obljublajo izkustvo Kreslinove zasanjane melanholije, se ob vstopu v Ambasado Štefana Kovača-Marka pokažejo v novi, popolnoma drugačni luči.

fotografiji Klemen Ilovar, piše Neja Marković

Prekmurje, ki v zadnjem času odmeva predvsem kot krajevno določilo pri omembi raznih progresivnih alternativnih bendov, kot so Psycho-Path, Dežurni krivci in pa varovanci prekmurske neodvisne založbe God Bless This Mess, Kleemar, Y in beltinški ŠKM banda, je dom tudi z bandi povezane alternativne klubske scene v Beltincih. In če Beltinci prvi asociaciji brez premisleka obljublajo izkustvo

Kreslinove zasanjane melanholije, se ob vstopu v Ambasado Štefana Kovača-Marka pokažejo v novi, popolnoma drugačni luči.

Odmaknjen alternativni klubski prostor z zgovorno poslikanimi stenami, med drugim polepljenimi z raznimi plakati, na katerih so imena bendov, z razstavljenimi praporji NOB in uokvirjeno fotografijo padlega narodnega heroja Štefana Kovača-Marka, po katerem se je klub tudi poimenoval, govori o vse prej kot zasanjani zgodbi in že na

prvi pogled kaže jasno pozicijo.

Klubovci oziroma ambasadorji, kot si pravijo, so si prostor pridobili na način, kot temu reče eden od ambasadorjev Tomaž Rous, »klasičnega zavzetja«. Gre za stavbo, ki so jo zgradile mladinske delovne brigade, v teh prostorih je bila nato kmetijska zadruga, tudi videoteka, fitnes in sorodno, kasneje pa so tu vadili razni bandi, začeli so se spontani mladinski žuri in podobne dejavnosti, ki napovedujejo oblikovanje mladinske scene. Smer dogajanja pa je zamejila ideja občine, ki jo je Tomaž Rous natančneje razložil: »Želeli so narediti mladinski center, vse popredalčkano in s funkcijami. Dejansko so to celo izvedli, pa še to prek nekega svojega mladinskega društva, ki so ga ušunjali, ta pa je bolj katoliški, kar smo mi čisto anti ...« Klubska zgodovina dogajanja in sodelovanja z občino je bila do danes vse prej kot mirna, izrazito desničarska občina je sicer želela sodelovati z mladimi v klubu, vendar pod pogojem nadzora in obvladovanja prostora s strani občine: »Takrat se je dejansko ustanovil nek klub, imenovan Gümla, to je prekmurski izraz za shrambo, nastavili so tudi nekega svojega koordinatorja, ki je bil plačan s strani občine in nekaj časa smo bili tu notri, ampak to ni vodilo nikamor. Bilo je brutalno, mi smo imeli neke svoje fore, oni so imeli neke svoje prireditve in so dol jemali naše satanistične plakate ... Totalni kaos je bil.« Mladi, ki so si takrat prizadevali za liberalno ustvarjanje in jasno izražanje svojih vrednot brez občinske cenzure, so se zaradi konflikta interesov znašli pred zaklenjenimi vrati: »Zgodilo se je, da so zamenjali ključavnice, notri pa je ostala vsa oprema od bendov. Po-

tem smo grozili s policijo, naj nam odklenejo, da si vzamemo svojo opremo,« dogajanje opisuje Rous. Vendar tega niso imeli namena izvesti mirno in ponižno, temveč so skovali načrt za glasno zavzetje: »Zmenili smo se, da pride nek občinski hišnik odpret, mi to vzamemo in to je to. V tem času smo seveda že naštimali performans, obvestili vse medije, da takrat, ko nam pride ta tip odpret, prižgemo alarm, ki je takrat še deloval, sedaj ne več, totalno razturimo sceno in osramotimo celo občino – da bomo notri squatali, dokler bo treba, dokler nam ne dajo nekega papirja, da smo mi upravljavci teh prostorov oziroma soupravljavci ali karkoli, da nas ne bodo mogli več vreči ven.« Uspešno zavzetje je klubu dalo sedanje ime, Gümla je zamenjala Ambasada z drugačnimi levičarskimi dejavnostmi in vrednotami.

Ime kluba je vse prej kot naključje, saj Ambasado klubovci razumejo kot edini teritorij, kjer država nima pravne jurisdikcije. Prav tako ima pomen skoraj vsak »dekorativni« poseg v klubu; krasijo ga grafiti Janševih letečih slonov, v prostoru sedanjega wc-ja je bila nekoč naslikana cerkev, ki so jo razbili in tu simbolno postavili stranišče, plakati z imeni bandov ponazarjajo med drugim tudi zelo razvito lokalno glasbeno sceno, praporji NOB pa simbolizirajo prijateljstvo in sodelovanje s krajevno organizacijo zveze borcev, s katerimi imajo ambasadorji močno vez in se imajo za njihov podmladek.

Politična opredeljenost kluba se tako kaže že z njegovo zasedbo – kot je dejal Rous, si prizadevajo predvsem za pristne leve vrednote: »Naše vrednote so predvsem

antifašizem, enakost in boj proti lokalni za-tohlosti, stremimo k nekemu napredku v ra-zvoju v vseh pogledih.« To počnejo, kot je še povedal, tako skozi razna društva in z javnim opozarjanjem kot s pomočjo raznih večinoma politično angažiranih bandov.

Kako zelo iskreni in glasni so pri zago-varjanju svojih vrednot in opozarjanju na razne politične anomalije, pokažejo vsa-kič, ko za to pride priložnost. Če je treba, pa tudi če ni, torej če gre le za željo po iz-ražanju, grejo na ulice, kar je tudi eden od razlogov, zakaj jih občina v zadnjem času, predvsem iz izkušenj, da se kljub interven-ciji stališče kluba ne bo spremenilo, sicer na svoj način, pusti pri miru. Eden od pri-merov, ko je šlo za njim neizogibno potre-bo po izpostavitvi, je bil obisk Janeza Janše v sosednjem kulturnem domu, kjer pa ob-čina iz samega strahu ni mogla ne poseči v dogajanje: »Naredili smo neko akcijo in je bila spet cela štala, ker smo zunaj izobesili črno zastavo, transparent z napisom Janša, reformiraj se pa smo postavili na okno. Z ob-čine so nam grozili, da nas bodo vrgli ven. Pa sem rekel, da tega ne odstranim, četudi me ven odnesejo. Potem so šli in so z nekimi dru-gimi letaki prelepili.«

Ambasada se financira sama, očitno po lastni želji, saj občinskega denarja v za-meno za nadzor in sicer že tako prisotno cenzuro ne želijo. Verjetno je to eden glav-nih dejavnikov, ki jih razlikuje od ostale beltiške mladinske scene, kar je Rous s ponovnim poudarkom različnih vrednot nazorno prikazal: »Vsa ostala mladinska scena je pod nadzorom cerkve, tako ima žu-pnik čez sceno lovke, daje jim keš. Prav tako

Samonastali trg Karla Marxa ima za klubovce v nasprotju s policisti in občino, ki so ob pojavu avtoportreta med ambasadorji vztrajno iskali krivca, poseben pomen: »Verjetno je neka podoba upanja, pribežališče za vse zatirane, vse sužnje kapitalizma, ki spet prepoznavajo upanje. Marx vedno prav pride pri vseh krizah, ki se pojavijo, tudi zato se vedno znova vračamo k njem in beremo njegova dela.«

jim daje keš občina, mi smo pa tu nekako sami zase, financiramo se sami. Velikokrat sta nam ponujali finance tako občina kakor politiki SDS-a, ampak če bi sprejeli, potem bi odločali vsi skupaj, kar pomeni, da bi se začelo tako: tu se ne bi več pilo, ne bi se več ka-dilo ... Ne moremo pač funkcionirati z nekimi društvi, ki so v totalni kontradikciji z našimi vrednotami, z našimi pogledi.« Ravno zaradi kontradiktornih ali pa vsaj močno odstopa-jočih pogledov ambasadorji težko sodelu-jejo tudi z novimi generacijami, saj je teh v klubu bolj malo: »Ti otroci kapitalizma, ki prihajajo ... Mi smo vseeno že malo starejši in ta podmladek ni več tako zagret za nekatere stvari, saj so v malo drugačnem duhu odraščali in so drugače vzgojeni, imajo drugačno dožemanje sveta in vrednot. Težko jim je tudi razložiti stvari.«

Prav tako je bilo težko razložiti, pred-vsem občini in policistom, fenomen čez noč pojavljene podobe Karla Marxa, ki se je na stavbi poleg Ambasade po besedah Rousa samoupodobil. Marxova podoba označuje

zanimivo stičišče stavbe kulturnega doma, tovarne, banke in mladinskega kluba. Sa-monastali trg Karla Marxa ima za klubovce v nasprotju s policisti in občino, ki so ob po-javu avtoportreta med ambasadorji vztrajno iskali krivca, poseben pomen: »Verjetno je neka podoba upanja, pribežališče za vse zati-rane, vse sužnje kapitalizma, ki spet prepozna-vajo upanje. Marx vedno prav pride pri vseh krizah, ki se pojavijo, tudi zato se vedno znova vračamo k njem in beremo njegova dela.«

Ambasada ŠKM je torej klub jasnih na-zorov, ki jih širijo na vse možne načine. Radi širijo obzorja in si širijo obzorja ter izmenjujejo mnenja, zato v klubu poleg običajno dobro obiskanih koncertov pri-re-jajo tudi nemalo predavanj, seveda na njim zanimive teme. Na dan mojega obiska so gostili Saša Furlana iz Delavsko-punkerske univerze, ki je predstavil temo z naslovom *Neoliberalizem z evropskimi značilnostmi: EU kot razredni projekt*. Zakaj so se odločili za povabilo DPU in predavanje na tako tema-tiko, je Rous razložil: »DPU je itak v kon-

tekstu celega našega delovanja in projekta. Zdelo se nam je, da primanjkuje takih vsebin, v zadnjem času smo samo neke koncerte de-lali, tako da smo se odločili, da bomo povabili tudi DPU. Aktualna tema je, hkrati pa si deli-mo iste poglede na te stvari.«

Aktualna tema pa je v Beltincih v času našega obiska zanimala le 15 ljudi, vendar je za tako predavanje v Ambasadi to nor-malna udeležba – navadno so to ljudje, ki jih tudi sicer zanimajo podobne teme, vča-sih pa v klub zaide tudi kakšen krajan, ki se ponavadi tovrstnih prireditev ne udele-žuje. Takšni gosti so po mnenju Rousa še posebej dobrodošli: »Vedno je zanimivo, ko lahko še lokalce privabiš, ki potem malo po-mislijo sami pri sebi, pri šanku pa se še kaj pomenijo s predavateljem in z nami. Da se širi duh kritične ozaveščenosti, tudi zato smo povabili DPU.« Kar se tiče obiska, se tako ambasadorji kot DPU-jevec Sašo Furlan strinjajo, da se omenjeni kraj v dotičnem primeru, predvsem kar se tiče udeležbe, ne more primerjati z Ljubljano. Furlan je svoje razumevanje razloga za majhno šte-vilo obiskovalcev v primerjavi z Ljubljano dodatno razložil: »Ljubljana je mesto, v katerem vsaj na margini obstaja teoretska produkcija v raznih institucijah, kot je DPU, medtem ko na periferiji ta scena – zato ker ni univerzitetno okolje, ker je malo odtegnjena od mesta, kjer se producira večina intelektu-alne produkcije – nima toliko interesentov, ki bi se v take debate vključevali. Obenem pa je cilj našega početja, da tudi v kraje, kjer to ni najbolj razširjeno ali pa kjer ne obstajajo tovrstne institucije, pridemo, povemo in si iz-menjamo izkušnje, delimo mnenja.« ∞

PRI EKONOMIJI NI OBJEKTIVNOSTI

Pri dolgu pa še manj

Isaac Newton leži pod jablano. Jabolko, oddaljeno približno 3 metre, bo v skladu zakonom o gravitaciji padlo na njegovo glavo čez približno 5 sekund. Karl Popper imenuje tovrstne izjave *specifične napovedi*, ki si jih lahko privoščimo zato, ker imamo na razpolago dve vrsti podatkov. Prva so *univerzalne izjave o značaju naravnih zakonov* – jabolka vedno padajo proti zemlji. Druga vrsta pa so *specifične izjave, ki se nanašajo na specialne primere pri vprašanju* – ker poznamo oddaljenost od veje in gravitacijski pospešek, lahko natančno napovemo tudi čas pristanka.

piše Dragan Nikčević

Napovedi padanja jabolk so se skozi stoletja doslej vedno uresničile v skladu z napovedmi in kot take do nadaljnega izpolnjujejo Popperjevo načelo falsifikabilnosti: zakon o gravitaciji velja, dokler ne odkrijemo jabolka, ki bo padlo navzgor. Tovrstno znanost, znanost obče veljavnih in napovedljivih dogodkov, smo krstili po njenih največjih mislecih kot galijejsko, kartezijansko in, kajpak, newtonovsko.

Žal svet ni vedno tako preprost in po zaslugi znanstvenikov, kot so Darwin za biologijo – še pred njim manj znani Lyell za geologijo – in pa cela plejada kvantnih fizikov in kozmologov, od Einsteina, Plancka, Schrödingerja, Heisenberga do Feynmana in Wittena za fiziko, so si morali naravoslovci priznati, da sveta ni mogoče strniti v obče veljavne zakone in predvidljive dogodke in da naključje in sprememba igrata svojo vlogo tudi v svetu narave.

Tudi sociologi in ostali družboslovci so relativno hitro priznali, da je človeštvo bolj kompleksna spremenljivka od jablan, in se odrekli pozitivističnemu projektu trde družbene znanosti, Comtejeve *Philosophie Positive*, Spencerjeve *Social Statics*.

Medtem pa so ekonomisti prednjačili v postuliranju zakonov o družbi že pred zlato dobo pozitivizma: Greshamov zakon, zakoni Adama Smitha o trgu, Malthusov zakon o prebivalstvu, Lassalov železni zakon o plačah in tako naprej. Ne da ne bi te obče resnice kdaj izpodbijale druga drugo, še posebej po tem ne, ko začne vnet bralec angleške politične ekonomije Karl Marx postavljati na noge lasten teoretski opus in se oblikujeta dva diametralno nasprotujoča odgovora na vprašanje, kakšna ureditev je ekonomsko racionalna. Debata prostega proti reguliranemu trgu je nato odmevala skozi vso prvo polovico dvajsetega stoletja, sovpadajoč s politično (1914–1945) in ekonomsko (1929) krizo *laissez-faire* liberalizma. Bojišča te debate, kakršen je bil intelektualno plodovit medvojni Dunaj psihoanalize, arhitekture in ekonomije, so postala prizorišče debate, ki jo je zgodovinopisje krstilo za *debato o socialističnem računu*. Izida te bitke dvajsetih in tridesetih let sta dva: Lange in ostali avstromarksisti so sprejeli izziv Ludwiga von Misesa in ubranili idejo o tržnem planiranju, mlajša generacija njihovih nasprotnikov, med njimi Popper in August von Hayek, pa se je dokončno odrekla makroekonomiji in formulirala drugačne vrste stališče: ekonomija je preveč kompleksna materija, da bi jo kdaj podvrgli računom. Medtem je prebujajoči se nacizem v tridesetih iz Srednje Evrope pregnal tako socialistične kot liberalne intelektualce, os liberalne ekonomske misli se prestavi v London in po letu 1945 postopoma v Chicago. Današnja ekonomska veda je rezultat teh premikov.

Pri tem je zanimivo dvojce: po eni strani dediči liberalcev ohranijo averzijo do makroekonomskih konceptov in jo po t. i. neoliberalni restavraciji sedemdesetih dokončno ustoličijo kot premiso *mainstream* ekonomije. Nacionalna ekonomija sicer (z globalizacijo morebiti zgrešeno) ostaja referenčni okvir za analizo gospodarskih gibanj, vendar je dojemanje posamičnega gospodarstva reducirano na analogije z bilanco gospodinjstva ali individualnimi profitnimi motivi. Simptomatične so antropomorfizacije: *trgi bodo zamerili, kapital bo pobegnil*. Ali drugače, *dobana vrednost bo ustvarila* (takoj ko bo ustvarjena).

Po drugi strani pa ekonomija, sploh če jo primerjamo s sestrskimi družboslovnimi disciplinami, v prvi vrsti s sociologijo in politologijo, še naprej ohranja avro znanosti. Zavajajoče metafore delujejo objektivneje, kadar so izražene s številkami in kadar jih izražajo tehnokrati v imenu samoproklícane objektivnosti, očiščene politike, ideologije in subjektivnih interesov. Spomnimo se Adorna in Horkheimerja – med srednjeveškim *deus vult* in sodobnim *numbers have shown* ni bistvene spremembe.

Vrnimo se k uvodnemu razmisleku Karla Popperja in vzemimo za primer aktualno vprašanje krize javnega dolga.

Ekonomske ukrepe z namenom razrešitve te krize je mogoče izpodbijati na obeh premisah: sporni sta tako njihova *univerzalna* kot *specifična* prвина, prva zato, ker javni dolg in gospodarska rast nista podvržena naravnim zakonom, druga pa zato, ker je že na konceptualni ravni vprašljivo, ali ekonomisti sploh operirajo z najrelevantnejšimi spremenljivkami in količinami.

Kakšen naj bi bil naravni zakon reševanja gospodarske krize? Več varčevanja? Ali pač več zadolževanja? Dva najbolj znana in razmeroma sočasna primera kolapsa nacionalne ekonomije v 20. stoletju sta interpretirana diametralno nasprotno: ZDA v tridesetih – v dobi *Hooverville* naselij po bornem zlomu leta 1929 – ter Nemčija v dvajsetih, Weimarska republika sredi postversajlske Evrope.

Po ustaljeni (Keynessovi) interpretaciji so ZDA primer pretiranega varčevanja, ki je prek zmanjševanja agregatne potrošnje vodilo v znižanje prihodkov in stopenj zaposlenosti, kar je nato privedlo do izbruha krize. Nemčija, po drugi strani, se je pod prisilo odplačevanja vojnih reparacij po prvi svetovni vojni masovno zadolževala in tiskala denar ter pristala v eni najhujših hiperinflacij v zgodovini. In to sta zgolj interpretaciji, ki veljata za dovolj splošni. Če vprašate monetariste, je veliko depresijo (pa še kaj drugega vse tja do ofenzive socializma v ZDA) zakrivila ameriška inačica centralne banke, FED.

Naj na tej točki zadostuje ugotovitev, da ni apriornih, univerzalnih rešitev. Vsakršno prepričanje v nasprotno je strel v koleno v tej ali pa najkasneje v naslednji krizi. Prva stvar, s katero je treba opraviti, so tako predlogi, kakršen je *zlati fiskalni pakt*.

Ali lahko sliko izostri druga, *specifična* prвина? Številke prej doprineejo k dvoumnosti, kot da bi jo razrešile – primerljive okoliščine pripeljejo do različnih rezultatov ali obratno. Španija, na primer, lahko, kar se tiče javnega dolga, velja za eno najbolj discipliniranih članic evroobmočja. Če pogledamo samo ocene za leto 2011: ne samo da je javni dolg Španije (okoli 70 % BDP) bistveno nižji od grškega (okoli 160–165 %) ali italijanskega (okoli 120 %) – nižji je celo od javnega dolga Nemčije, ki znaša okoli 82 %. Kljub temu je Španija nedavno postala četrta država, ki je uradno zaprosila za pomoč iz začasnega sklada za zaščito evra (EFSE) – sledeč Irski, Portugalski in Grčiji. Španski primer je, mimogrede, v enem segmentu podoben slovenskemu: v obeh gospodarstvih je rast v precejšnji meri temeljila na gradbeništvu in naraščanju cen zemljišč, nakar je sektor doživel implozijo in odnesel s seboj precejšen del BDP.

Obraten primer ponuja Japonska, gospodarstvo, katerega javni dolg znaša nad 200 % BDP, po statistiki IMF pa gre celo za relativno najbolj zadolženo državo leta 2011 na planetu (v veliki meri dediščina dolgoletne japonske gospodarske recesije, katere vrhunec je okoli leta 2000 sovpadal s t. i. *dot-com bubble* v ZDA). Vsemu naštetemu navkljub Japonske vseeno ne čakajo tako apokaliptični scenariji, kot jih napovedujejo sredozemskim državam.

In kaj pravzaprav sploh pomeni javni dolg? Po metodologiji IMF so vanj uvrščeni tudi dolgovi posamičnih zveznih držav, ki jih Eurostat ne beleži, razlika med obema ocenama za ZDA tako znaša okoli 100 % proti okoli 70 % BDP. Konec koncev, zakaj javni dolg? Zakaj ne privatni? Zunanji? Zadolženost sistemov socialne varnosti?

Iz naštetih pomislekov – navzgor letečih Newtonovih jabolk – želimo potegniti dva zaključka. Prvič, dolg v aktualni gospodarski krizi ni jedro problema. Korelacija med zadolženostjo in zastajanjem gospodarske rasti sicer nedvomno obstaja (večina študij na tem področju postavlja prag nekje okoli 90 % BDP ali več), vendar je dolg najprej posledica, še preden utegne postati vzrok gospodarskega nazadovanja sam po sebi. Zatekanje evropske periferije k zadolževanju je tak primer. Centralizirana evropska monetarna politika je imela doslej dve pomembni posledici: države pristopnice so se od-

rekle lastni obrestni meri in s tem tudi standardnemu ukrepu iz repertoarja reševanja gospodarstva: spodbujanja izvoza prek devalvacije valute. Drugič, projekt skupne evrovalute je od nekdaj stavil na dvojce: močna valuta kot garant stabilnosti in trajno nizka obrestna mera kot spodbuda investicijam. Medtem ko se evro v prvi vlogi ni izkazal, so nizke obrestne mere spodbujale zlasti finančno špekulacijo in poceni zadolževanje, s katerim je periferija reševala svoje bilančne primanjkljaje. Gospodarski zemljevid Evrope postane jasen: med centrom in periferijo se v eno smer pretaka presežna vrednost, v drugo pa nova posojila, vendar ne brez lastne cene.

Drugi poudarek je, da je vprašanje gospodarske politike Evropske unije *politično* vprašanje. Ni politično v smislu, da je za krizo odgovorna dnevna politika diskreditiranih vladajočih garnitur, ki jih je tako treba čim prej nadomestiti s funkcionarji Evropske centralne banke (ECB). Ne, je politično vprašanje v pomembnejšem smislu te besede – gre za vprašanje nasprotujočih si interesov družbenih skupin. EU sledi gospodarskemu tempu, ki ga diktira najhitrejši konj v vpregi:

Po drugi strani pa ekonomija, sploh če jo primerjamo s sestrskimi družboslovnimi disciplinami, v prvi vrsti s sociologijo in politologijo, še naprej ohranja avro znanosti. Zavajajoče metafore delujejo objektivneje, kadar so izražene s številkami in kadar jih izražajo tehnokrati v imenu samoproklícane objektivnosti, očiščene politike, ideologije in subjektivnih interesov.

Nemčija, skupaj z nekaj drugimi gospodarstvi s sorodnim modelom, kot sta Avstrija in Nizozemska. Marsikatero gospodarstvo mu enostavno ne more več slediti.

Spomniti se velja poudarka, ki so ga uvedli avtorji svetovnosistemskih in odvisnostnih teorij, te pa so tudi zaslužne za uvedbo konceptov centra in (pol)periferije: nismo različno napredovali na sicer skupni in linearni poti gospodarskega napredka, pri čimer nekateri pač zamujajo in naj zato poslušajo nasvete razvitejših. Popolnoma nasprotno, prednost razvitejših gospodarstev temelji ravno na reproduciranju in perpetuiranju podrazvitosti manj razvitih gospodarstev. Skupni trg in valuta zagotavljata komezurabilnost trgov, torej mnogo večjo mero medsebojne konkurenčnosti in zbijanja cene delovne sile. Slednji element nikakor ni nepomemben za gospodarski uspeh Nemčije, že dolgo časa najbolj fleksibiliziranega gospodarstva v Evropi, ki je v začetku devetdesetih izkoristilo sunkovit dotok, tako rekoč hipno podvojitev bazena poceni delovne sile, ki je prišla z združitvijo obeh Nemčij. Projekt evra je v tem smislu neoliberalen projekt že od vsega začetka.

Pomembneje kot nadaljevati s prognozami o tem, kam natanko bo poletelo jabolko, imenovano gospodarska ureditev Evropske unije, je zavedati se, da je trenutno enostavno gnilo in da je čas za novega. Da pridemo do tega spoznanja, pa pomeni med drugim tudi obračunati s tistim, kar trenutno velja za ekonomsko vedo. Kajti ekonomija ni niti približno toliko objektivna znanost, ki bi lahko na osnovi podatkov o sedanosti delala napovedi o prihodnosti, kolikor je ideologija, ki na osnovi samoizpolnjujočih se prerokb o prihodnosti kontrolira sedanost. ∞

EKONOMIST

ilustracija Miha Kosmač

NOVINARSKO POROČILO IZ »LJUBLJANA PRIDE« TEDNA

Frater Archangias je duhovniku z jeznim glasom dejal: »Pustite vendar, gospod župnik, to peklenško seme, to so drgo umazano! Treba bi jim bilo polomiti hrbtenice, da bi postali Bogu dopadljivi. V neveri rastejo, kakor njihovi očetje. Petnajst let živim tu, pa nisem še vzgojil enega samega kristjana. Uidejo mi z rok, potem pa adijo! Samo za zemljo jim je, vinograde, oljke. Nihče ne hodi v cerkev. Neumne trme, ki se mučijo s kamnitimi polji! ... Tu je potrebna palica, gospod župnik, palica!« Zajel je sapo in divje zamahnil, rekoč ...

»PA DEJ FAK, NO! ... Pizda, res ej ...« Ura je bila že pol desetih. Vrglo me je iz elementa. Basla.

piše Matjaž Juren Zaza , riše Aljaž Košir - Fejzo

Ja, ravno zdaj, ravno zdaj, ja, ko sem si mukoma pripravił ta ubogi trenutek spokoja od peklenškega, celotedenskega nažiganja igrice prek neta (*Age of Empires II*) in bedenja na Fejsu (Fejsiču) do treh zjutraj, ravno zdaj me je začela loviti groba banalnost, pritepena od tam nekje zunaj (*Tribuna*).

Iz zvočnikov je s svojim večnim hitom *Born to Die* na repeat cvrkutala lisička Lana Del Rey, fajhtni del pesmice (*»You like your girls insane ...«*) sem si popeval nežno kot rižev narastek, mislil sem si *»ti mi samo lepo poj, punčy«* in se hkrati mukoma, a zanesljivo potapljal v literarni svet *Abbéja Moureta*. V toplino žlahtno deskriptivne proze in protagonistov, ki imajo (kakor frater tamle zgoraj) vsaj neko čvrsto moralno držo, a me razumete ...

Ampak kaj mala, težko izborjena oazica posameznikovega duševnega miru pomeni komurkoli v žurnalističnem bizu??

Dokončno sem se prebudil v ogabo postmodernosti, odložil vzljubljeni Zolájev romanček, prav grdo začmurił z očmi, utišal Lanico in precej hitro odfukal do Metelkove. Res, več kot pol tedna je že minilo, zamudil sem gledališke predstave, zamudil sem *open air* manifestacije, zamudil sem glasbene večere, celega hudiča sem zamudil. Ljubljana pride teden je bil malodane mimo, ostali so samo še trije dnevi, trije dogodki in eden od teh je bila mukotrpná sobotna Parada ponosa.

»Okej, okej, naj jim bo, na tole danes grem, ampak na parado pa res ne bom lazil, ni šans, fak, saj sem lahko novinar tudi na netu. Novinar iz neta. Novinar na netu. Novinar na netu, novinar iz neta? Neki,« sem si mrmral, ko sem španciral čez mesto.

Kabaret

Čez deset minut sem bil v Tiffanyju, ura je odbila deset, kabaret četrtkovega večera naj bi se vsak hip začel. Ogromen, bulasto kipeč varnostnik, ki je zgledal kot rezultat rahlo ponesrečenega genskega inženiringa, mi je na roko odtisnil štampiljko in me sunil naprej. Skupaj z nekaj osrajčenimi mladeniči sem počasi prikapal v majhno, temno dvorano in sedel na stol v predzadnji vrsti. Pet minut sem nestrpno, z mevljami v guzi in votlo trohno bo v želodcu čakal na začetek *Somraka bleščavih sprevržencev*, kakor se je reč imenovala. Na moji desni je sedel hipsterski špeglar z vlažnim obrazom, ki je svojemu zdolgočasenemu kolegu vroče razpredal o podjetništvu in *»startup-ih«*: *»... Ja stari, bliža se konferenca in tam takole (tleskne s prsti kot pravi bebec) dobiš partnerje za katerikoli projekt. To je startup, model, takoj ufuraš, to je startup in startup gor in startup dol, startup, startup...!«*

Fak, še na gejevskem kabaretu človek ni bil varen pred mladimi *»startup«* podjetneži – to grozljivo, lovcasto podvrsto Homo sapiensa, ki je svet pokorila z ajpodom, »mreženjem« in našo lastno topoumnostjo ...

Vstal sem, utrujen od vročičnega blebeteča z novci v očeh in čakanja na šov, do katerega mi je bilo toliko kot do česarkoli drugega, kar ni vključevalo ždenja doma.

Naročil sem si pivo in poskusil zasesti kak drug sedež, ampak ljudje so se v nenadnem oblaku zavalili v prostor in prisiljen sem bil sesti na svoj stari zic. Tisti psiho je končno utihnil, v ušesa je zasekal uvoden štanc, iz kotov je brizgnil osvetljeni dim, na mali oder je prikorakala pisana procesija nastopačev. Šlo je za pravo stvar, odeti v kričee kostume so peli, plesali, koketirali, se nam usedali v naročja, kazali joške in nekaj riti, lip-syncali kot prave dive, grozeče mahali s fluorescentnimi dildoti po zraku, cel Tiffany so našopali z nebrzdanim, dionizičnim erosom. Topotal sem z nogami kot nabrlözgani irski škrtat, prazno pločevinko sem zabrisal pod stol, svojega neznosnega sosa sem skoraj zgrabil za masne joške. Še posebej se nam je vsem skupaj sipalo ob priredbah *Hit the road Priest* in *29 Luftkondoms*.

Po hitri urici je povorka dokončno izginila, kabaret je ugasnil.

Bil sem razigran in živ. *»Fak, še en per bom!«*

Žvižgal sem si *99 Luftballons/29 Luftkondoms*. To je bil moj prvi kabaret. *Tribunini* šefi so se končno enkrat izkazali, *sunce* jim nabijem. Odločil sem se, da grem v soboto vseeno na parado. Navsezadnje je šlo za nacionalni interes – v Sloveniji preprosto ni nikogar drugega, ki bi iz teh dogodkov poročal trezno, analitično, objektivno.

Ko sem rinil domov, je nek dotrajani mož v usnjeni jakni z gostim kozlanjem zalival zid. Ne vem, zakaj, ampak skoraj sem ga potrepljal po hrbtu. Potem sem si premislil.

Parada ponosa

Sobota je bila grd in zamazan dan, poln slabih znamenj ...

Pogreznjen v površno, ulično kontemplacijo sem malo pred Metelkovo, od koder naj bi ob enih popoldne krenil sprevod, naletel na starejši par v pohodniških jaknah, naši resnični narodni noši. Živčno žensče se je drlo na svojega dedca, ki je s težavo tovoril vrečaste punklje in glavo v jedkem zosu sramu pobešal k tlom. *»To je bila tvoja ideja! To je bila tvoja ideja! TO JE BILA TVOJA IDEJA!«* se je drla baba in grozeče žugala s prstom. Mož je samo tiho kimal, očitno že docela pomirjen z dejstvom, da je ženi uničil življenje ...

Pred zdravstvenim domom se je začel hrup zbrane množice potenčno zgoščati. Ob verigi za avtomobile je stal osamljen policaj z *walkie-talkijem* v roki. Njegov obraz je bil spačen v kislem preziru, zgledal je, kot da se mu je sam Bog uscal v usta. Nadel sem si dobrodušen izraz in ga ogovoril. *»Za kakršnekoli informacije se obrnite na Policijsko upravo Ljubljana,«* me je robotsko spodsekal. *»Novinar sem, veste. Želel sem samo vpra...«*

»Dobro vem, da ste. Videl sem, ko ste stisnili.«

»Kaj sem stisnil?«

»Roko imate v žepu. V žepu imate diktafon in ko ste se mi približali, ste stisnili gumb. Snemate me. Prav zdajle me snemate.«

»Oprostite gospod policaj, prav nič ne snemam. Beležko imam. Samo želel sem ...«

»Za kakršnekoli informacije se obrnite na Policijsko upravo Ljubljana,« je rekel, povsem enako kot prvič, in se obrnil proč. Še malo ga ni motilo, da je napol psihotičen, da je paranoičen kot kak satanist v kloštru.

Dvajset čez prvo se je pred Tiffanyjem zbrana množica strnila v kačo in se v spremstvu varnostnikov in rešilca, ki je za njo lazil pri repu, prevalila na Masarykovo. Šlo je za kakih tristo pretežno mladih ljudi z baloni in kartonastimi transparenti (*»Naprej v srednji vek!«*, *»Če bi bila nenaravna, me ne bi bilo.«*) v rokah. Nekaj deklet se je objemalo. Na pretočnih vogalih se je procesiji vsakič pridružil kak nov grozd ljudi.

Kolono je vodil majhen, odprt tovarnjaček, s katerega so po ulicah doneli nekakšni havajski elektronski ritmi, povezave z vsem skupaj nisem prav dobro razumel. Tu in tam so mimoidoči starci ob pogledu na karavano obstali na pločniku in odkimavali s svojimi tenkimi, načetimi vratovi.

Prva stvar, ki me je pehala v nevrotičen bes, je bila ostudnjakarska, človeška maskota Kuponko.si, ki je poplesavala in se »šalila« poleg kolone. Ta neokusni, penasti monstrum je cel čas nemarno cingljal s svojo pravokotno betico in med hojo sem si z užitkom predstavljal, kako ga pomotoma pvozi rešilni voz.

Drugo nespodobnost sem zapazil, ko smo se približali Prešernovemu trgu. Sredi piskajoče, veselo demonstrativne gruč se je nek prostak basal z burekom, zdrizasto razmazanim po mastnem burek-lističu. Še huje, šlo je za najbolj vulgaren tip bureka, šlo je za za *madafakin* picaburek, razločno sem videl rdečo mezgo, kako se cedi ven iz testa. Tipa sem gledal v hrbet, kot od strele zadet, on pa se je mirno, kot afriška hijena nad crkovino, še naprej znašal nad ostankom jedi. Prišantal sem bliže in ga prepoznal.

»O, Zaza! Kvaj zdej?« mi je veselo rekel, čisto oljast okoli ust.

»O, Žan! Lepa!« Iskreno sem se ga razveselil. Prijatelj sredi spreveda je vreden dva doma.

»A si videl tistega modela na oknu sredi Miklošičeve?« me je smejoče vprašal.

»Ne.«

»No, na oknu nad Miklošičevo je bil en totalno nahajpan modelček v gatah, poleg njega je stala njegova bejba. Ves vesel ji je dvignil majico, da je ven pokukala joškica. Vsi smo jo videli. Hitro si je potegnila majico nazaj dol. Mislim, da sta lih kar žgala.«

Pravzaprav konec parade ponosa

Na Tromostovju smo se ustavili in ozrl sem se nazaj. Sprevod je štel že kakih petsto ljudi, baloni so žalostno, kot star-kine sise, migotali v zraku. »Poglej tja gor,« je Žan pokazal na grajski stolpič, s katerega se je počasi spustila ogromna mavrična zastava.

Krenili smo naprej. Pri Kresiji se je koloni ob bok postavil župan Zoki s svojim zamrlim, v večni kamen zasekanim nasmeškom. »Kaj da fak je s tem,« sem pomislil.

Na Kongresnem trgu je kača razpadla na majhne skupinice ljudi, ki so se na redko razpršili po trgu. Na majhnem odru sta Slon in Sadež, odeta v narodni noši, nekaj pela in igrala. Nič se ju ni slišalo.

Vzdušje je postalo brezdušno in mlačno. Stali smo v tropih po tri in tri in v dolgih presledkih govorili pizdarije.

»Uhh, zdaj bi bil lahko doma, na kompu. Ali pa vsaj prebiral tisti bolani Zolajev roman,« mi je trkljalo med ušesi. Nisem imel pojma, kaj počnem tukaj, niti kaj želijo organizatorji ali kdorkoli drug sporočiti svetu. Ljudje, ki so prišli, so mi bili všeč, ampak kurc, rahlo je zakislilo tudi njim.

Začel sem se vlačiti naokrog po trgu. Po sredini so ga prečkali informativni črni panoji z raznoterimi, didaktično obarvanimi anekdotami. Eden od njih (»Zmagovalka boja med spoloma«) je pritegnil mojo pozornost: »Tekmo so prenašali v živo leta 1973 in jo poimenovali Boj med spoloma. Še nikoli do tedaj ni teniška tekma pritegnila toliko pozornosti. Bobby Riggs, wimbledonski šampion leta 1939 in eden najboljših ameriških teniških igralcev, je igral z Billie Jean King. Riggs je bil prepričan, da lahko moški premaga katerokoli žensko v tenisu ter da je s tem moška prevlada samoumevno za vedno dokazana. Bil je mnenja, da zaradi slabših sposobnosti ženske niso upravičene do enakih denarnih nagrad kot moški igralci. Billie Jean King je zmagala. 'Nisem mogla verjeti, kako slabo je igral,' je kasneje dejala.«

Holy Kamoli, kar zanimiva štorija. Še enkrat sem se ozrl po trgu, videl, da ničesar pod milim soncem ne zamujam, in odrinil domov.

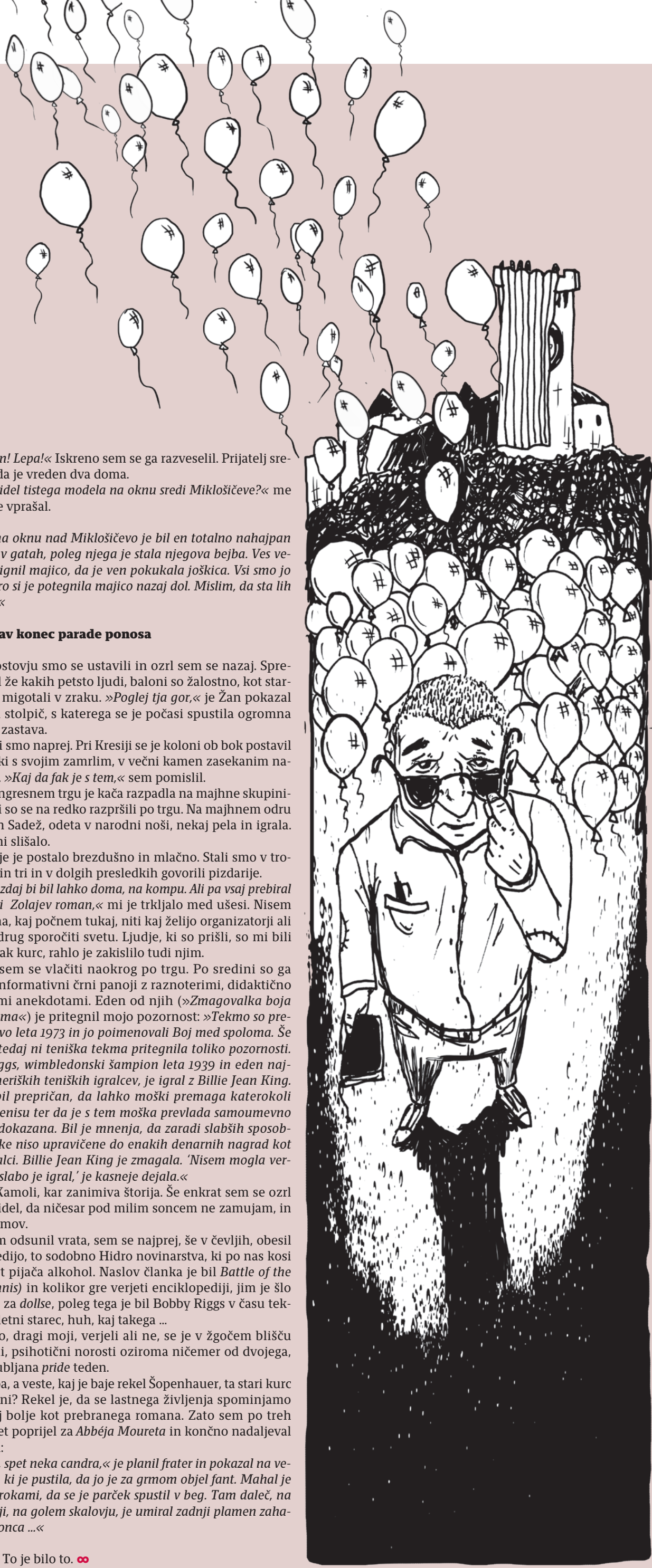
Ko sem odsunil vrata, sem se najprej, še v čevljih, obesil na Wikipedijo, to sodobno Hidro novinarstva, ki po nas kosi še bolj kot pijača alkohol. Naslov članka je bil *Battle of the Sexes (Tennis)* in kolikor gre verjeti enciklopediji, jim je šlo predvsem za dollse, poleg tega je bil Bobby Riggs v času tekme že 55-letni starec, huh, kaj takega ...

In tako, dragi moji, verjeli ali ne, se je v žgočem blišču in popolni, psihotični norosti oziroma ničemer od dvojega, končal Ljubljana *pride* teden.

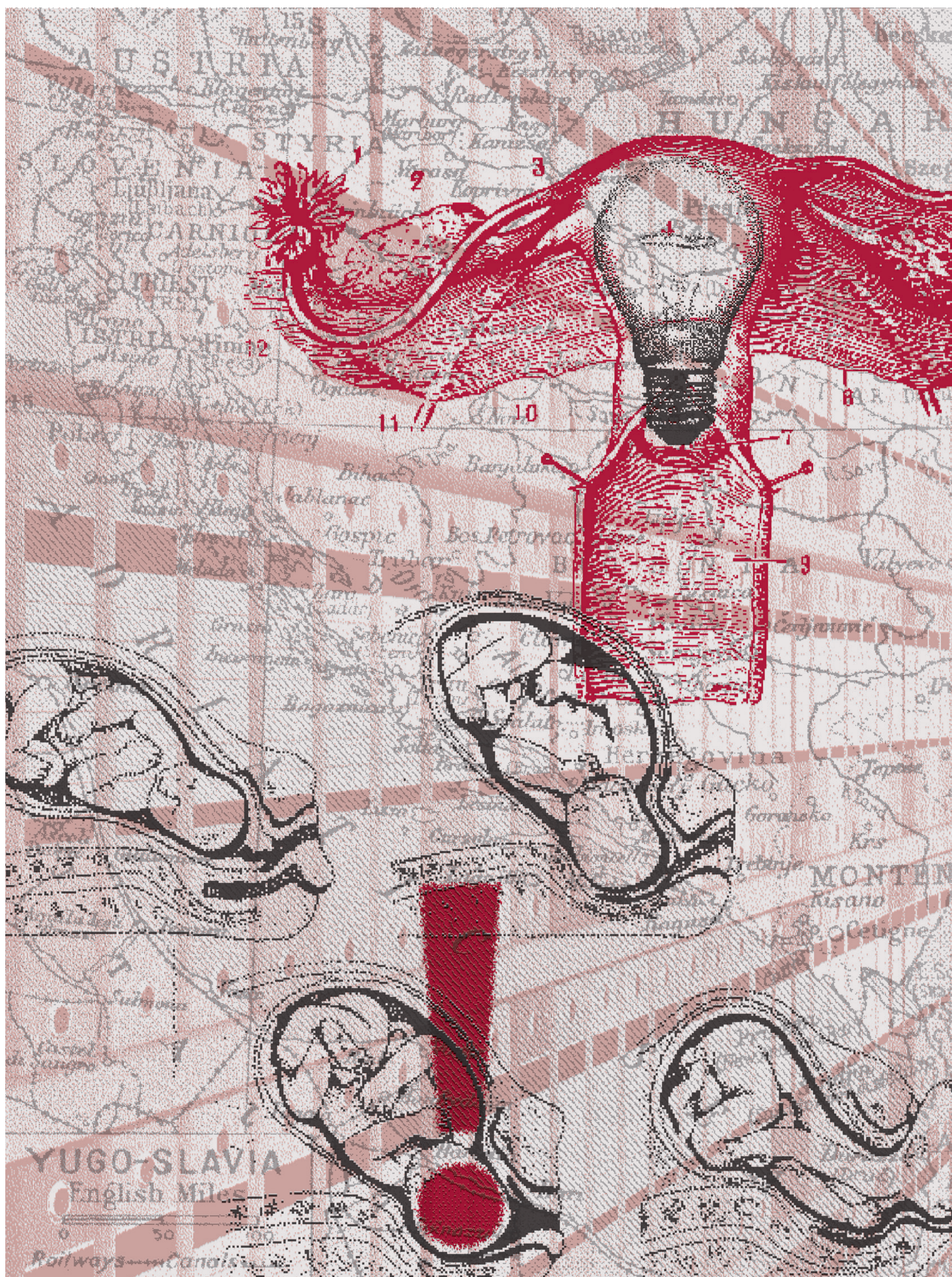
Sicer pa, a veste, kaj je baje rekel Šopenhauer, ta stari kurc neuporabni? Rekel je, da se lastnega življenja spominjamo komaj kaj bolje kot prebranega romana. Zato sem po treh dneh zopet poprijel za Abbéja Moureta in končno nadaljeval z branjem:

»Lejte, spet neka candra,« je planil frater in pokazal na veliko dekle, ki je pustila, da jo je za grmom objel fant. Mahal je z dolgimi rokami, da se je parček spustil v beg. Tam daleč, na rdeči zemlji, na golem skalovju, je umiral zadnji plamen zahajajočega sonca ...«

Fak ja. To je bilo to. ∞

NA PREDMET PROSTOR ZA PREDMET MIN(E)D

V tokratnem intervjuju se pogovarjamo s kolektivom RED MIN(E)D, ki ga sestavljajo Danijela Dugandzić Živanović, Katja Kobolt, Dunja Kukovec in Jelena Petrović. Skozi projekt *Bring In Take Out – Living Archive* ustvarjajo prostor za govor o večplastnem prepletu umetnosti in feminizma ali, kot pravijo same, »o tem, koliko in kako se lahko ustvarja nove možnosti, da govorimo, mislimo in na koncu živimo različne feminizme in umetniške prakse, ki so se oblikovali v določenem prostoru.«

ilustracija Ana Baraga, sprašuje Lidija Radojević

V svoji dejavnosti zunaj institucionalnih struktur in zunaj dominantnih narativov povezujejo feministično teorijo in prakso s poljem delovanja angažirane sodobne umetnosti. Pri tem ustvarjajo emancipacijsko znanje kot politično in družbeno prakso reprodukcije vsakdanjega življenja skozi aktivno izkušnjo ne glede na vse identitete in identitetne politike, ki so bile v današnjem postideološkem, multikulturalnem in neoliberalnem obdobju zgrajene kot relevantna mesta za splošno sprejet odnos do pojmov skupnega in družbenega.

Lidija: Kakšna je ideja živega arhiva, kakšen način produkcije spodbuja in kakšen je vaš odnos do postopkov arhiviranja, shranjevanja, beleženja in vpisovanja?

RED MIN(E)D: Sodobna umetnost, feministična teorija in družbeno angažirane prakse predstavljajo glavna izhodišča živega arhiva Bring In Take Out Living Archive, katerega cilji so kreiranje javne sfere, aktivnega sobivanja in vzpostavljanja ter izmenjave emancipacijskih paradigem delovanja, in sicer vse to skozi nove oblike družbenosti (pa tudi družabnosti). Izhajajoč iz konceptualnega preizpraševanja jugoslovanskega prostora in želje preseči današnje odtujene in hierarhične (multi)nacionalne kulturne sisteme, smo reaktivirale koncept polisa, kakor ga je razumela Hannah Arendt. Ta koncept v ospredje postavlja subjektivizacijo polisa kot kolektivnosti, ki jo vodijo trajnost in enakost, kakor ju definira feminizem. Pri tem nas zanima materialnost časa in prostora skozi vzpostavljanje polisa. Govorimo o dovršenem prihodnjiku, ki predstavlja povezavo med sodobnostjo in preteklostjo v udejanjanju in ustvarjanju možnih prihodnosti kot živeče aktualnosti.

Živi arhiv zaobjema različne ustvarjalne, raziskovalne in uprizoritvene pristope. Vsi pa temeljijo na osnovnem metodološkem principu »prinesi-odnesi« s ciljem vzpostavitve interaktivne platforme dela in sodelovanja v javnem prostoru, v katerem se aktualne politike spomina, produkcije in prenašanja znanja dogajajo in beležijo tako skozi izmenjavo idej, mišljenja in izjav kakor tudi s stalnim preizpraševanjem emancipacijskega potenciala javnega arhiva kot paradigme sodobnih družbeno angažiranih umetniških praks. Živi arhiv je feministična razstava sodobne umetnosti, knjižnica, družbeni prostor, delovni laboratorij in raziskovalna praksa. Obenem živi arhiv v realnem času beleži ustno in drugo zgodovino, hkrati pa briše oddaljenost med publiko in umetnostjo. Predvsem pa se vzpostavlja kot platforma (on-line in off-line), ki jo udeleženke(-ci) in obiskovalke(-ci) soustvarjajo z dodajanjem različnih vsebin o sodobni umetnosti, feminizmu in družbeno angažiranih praksah – v obliki tekstualnih in avdiovizualnih formatov, predvsem pa skozi živo interakcijo.

V tem smislu je živi arhiv proces, stična točka med razstavo sodobne umetnosti, novih modelov komunikacije, umetniških praks ter tehnologijo, kar istočasno omogoča ustvarjanje, razstavljanje, reflektiranje, prenašanje in zapisovanje. Nekakšen »materialni arhiv originalnih del in materialov« v smislu muzejskega depoja ali umetniške zbirke ni niti namen niti domet živega arhiva. Gre za mobilno živo in digitalno platformo, kjer sodelovanje ne predstavlja namere, ampak potrebo, in kjer se sodelovanje izmika poblagovljanju in postane izziv raziskovanja. Da pa živi arhiv ne obstaja le kot možnost, je potrebna njegova aktivacija, aktivna vključitev. V okviru kolektiva Red Min(e)d si kot iniciatorke in pogon živega arhiva po naših močeh prizadevamo vzpostavljati čim širši okvir sodelovanja, vendar ker naš namen ni ponavljanje paternalističnih ali spektakelskih modelov reprezentacije, predpostavlja tak živi arhiv tudi dobršno mero (samo)odgovornosti s strani udeleženk/udeležencev in obiskovalk/obiskovalcev za (samo)vključitev.

Lidija: Living Archive je razdeljen na več delov, omogočate izmenjavo umetniških del, imate vprašalnik, kjer povezujete in sprašujete o odnosu polja feminizem/umetnost/politika in delate na realizaciji arhiva v fizičnih prostorih. Kaj je namen tega in čemu ta celostnost? Ali so te tri prakse povezane med sabo, na kak način in kaj želite pri tem raziskati?

RED MIN(E)D: Skozi živi arhiv želimo zbirati, (po)ustvarjati, popularizirati in prevajati feministično znanje v emancipacijske prakse.

Poglavitni mediji in izhodišča so sodobna umetniška produkcija in feministični modeli kuratorskih praks, uporaba tehnologij za zbiranje, poustvarjanje in širjenje znanja (prek spletnih vprašalnikov in javnih pozivov; digitalnega beleženja in predstavljanja pogovorov, predstavitev ter intervjujev v fizičnem prostoru), ter, najpomembnejše, živa interakcija, ki se jo trudimo vzpostaviti v okviru večdnevni dogodkov oz. razstavnih laboratorijev. S tem v bistvu želimo preseči enodimenzionalne in statične reprezentacijske in recepcijske modele umetnosti. Kakor že nakazano, pri tem se osredotočamo na delovni proces in razmere na področju umetnosti in znanja o sodobnih umetniških praksah z namenom prepoznavnosti in preoblikovanja določenega kulturnega prostora po principih enakosti, vzajemnosti in solidarnosti.

Lidija: Kako vidite vlogo umetnosti v družbi in njeno pojavljanje, prisotnost v prostoru? Ali vidite umetnost, umetniška dela kot nekaj, kar lahko ustvari prostor (na kakšen način), in ali je to tudi praksa Living Archiva?

RED MIN(E)D: Pragmatika sodobnih umetnostnih praks na vsak način predstavlja središče živega arhiva. Pri tem nas ne zanima materialna vrednost umetnosti, kakor jo razumeta in udejanjata umetnosti trg pa tudi vedno širši sistem umetnosti, kakor ga proizvajajo kulturne politike, bienali, festivali itd. Umetnost razumemo kot delovanje oz. kot delo, pozicionirano v družbeno angažiranem javnem prostoru. Skozi potujoči/karavanski okvir zbiranja, raziskovanja in diskurzivnega prikazovanja tega, kar feministična umetnost (lahko) je, ali tega, kar ona proizvaja, želimo ustvarjati prostor, v katerem je danes mogoče razmišljati in diskutirati o subjektih, temah, produkcijskih in recepcijskih okvirih feministične umetnosti in nasploh feminizma, o tem, kako ravno njegov re-act v umetnosti ustvarja nove možnosti za govor, misel in bivanje.

Proces dela, ki »živi« skozi potujoče edicije arhiva, odvisno od konteksta in materialnih pogojev reprodukcije vsakdanjega življenja, odgovarja vselej znova na vprašanja: Kaj pomeni feminizem v sodobnih umetniških praksah? Kaj ta prostor označuje? Kako intervenirati v institucionalne okvire proizvodnje znanja z emancipacijskimi modeli in njihovim prenašanjem skozi javni arhiv, v katerem se artikurira zgodovina sedanjosti? Kako spreminjamo ustaljene, interpasivne in komodifikacijske obrazce vsakdanjega življenja s tako kontekstualizirano politiko spomina? Itn. Prehajajoč od nujnih vprašanj sodobne umetnostne teorije in prakse, živi arhiv ne postavlja nujno zahteve po subverziji javnega prostora, temveč želi glasno pokazati možne strategije emancipacije in artikulacije današnjega javnega prostora skozi polje umetnosti in feminizma, ki omogočajo interaktivne delovne in družbene procese v javnem prostoru.

Lidija: Kaj se dogaja v prostoru Living Archiva – tako virtualnem, ki ga označuje Bring In Take Out, kot v samem fizičnem prostoru, ko realizirate postavitve določenih del v določenih kontekstih?

RED MIN(E)D: Skupni imenovalci živega udejanjanja takšnega živega arhiva v različnih prostorih in mestih so večdnevni dogodki/razstavni laboratoriji in kontinuirano zbiranje in produkcija znanja o feminizmu in sodobni umetnosti ter zbiranje videodel in dokumentacije perpetuum mobile s pomočjo spletnega vprašalnika in javnega poziva. Na podlagi rezultatov vprašalnika in kompilacije videodel ter izmenjav, srečanj in impulzov v okviru predhodnih razstavnih laboratorijev poskušamo slediti »potrebam« lokalnega okolja, v katerega bo umeščen naslednji razstavni laboratorij. Pri čemer »potrebe« razumemo in iščemo predvsem v tistem, kar je izključeno bodisi v okviru lokalnega okolja, dogajanja, v katerega se bo živi arhiv umeščal, pa tudi v okviru feminizma in njegovih agend. Te »potrebe« nas vodijo pri kuriranju razstave in odločitvi, kateri že obstoječi okvir (konferenca, festival, galerijski dogodek) in katere umetnice in umetnika bomo povabile v določen prostor in na ta način k soustvarjanju živega arhiva. Poleg razstave, katere del je vedno tudi predvajanje kompilacije prek spletnega poziva zbranih videodel, prostor napolnimo tudi s celodnevni vsebinami: predstavitve umetnic in umetnikov, predavanja, delavnice,

skupinski pogovori in pogovori z obiskovalci, kolektivna branja, intervjuji z udeleženkami. Vse to digitalno beležimo in objavimo na spletni platformi: <http://www.bringintakeout.wordpress.com>

Za vsako edicijo živega arhiva poskušamo razviti nov način reprezentacije znanja, zbranega prek spletnega vprašalnika – če le sredstva omogočajo, pa s produkcijo novih umetniški del, z miselnimi obrazci, diskusijami, napisi v galerijskem prostoru, izvlečki na spletni strani in v razstavni knjižici delamo pa tudi na tem, da zbrano kompilacijo videodel uredimo po konceptih, ki jih generirajo rezultati vprašalnika. Nadalje odpremo tudi prostor, kamor lahko vsak prinese material, za katerega meni, da se mora recepirati v feminističnem okvirju, in na ta način poskušamo graditi »potujočo knjižnico«.

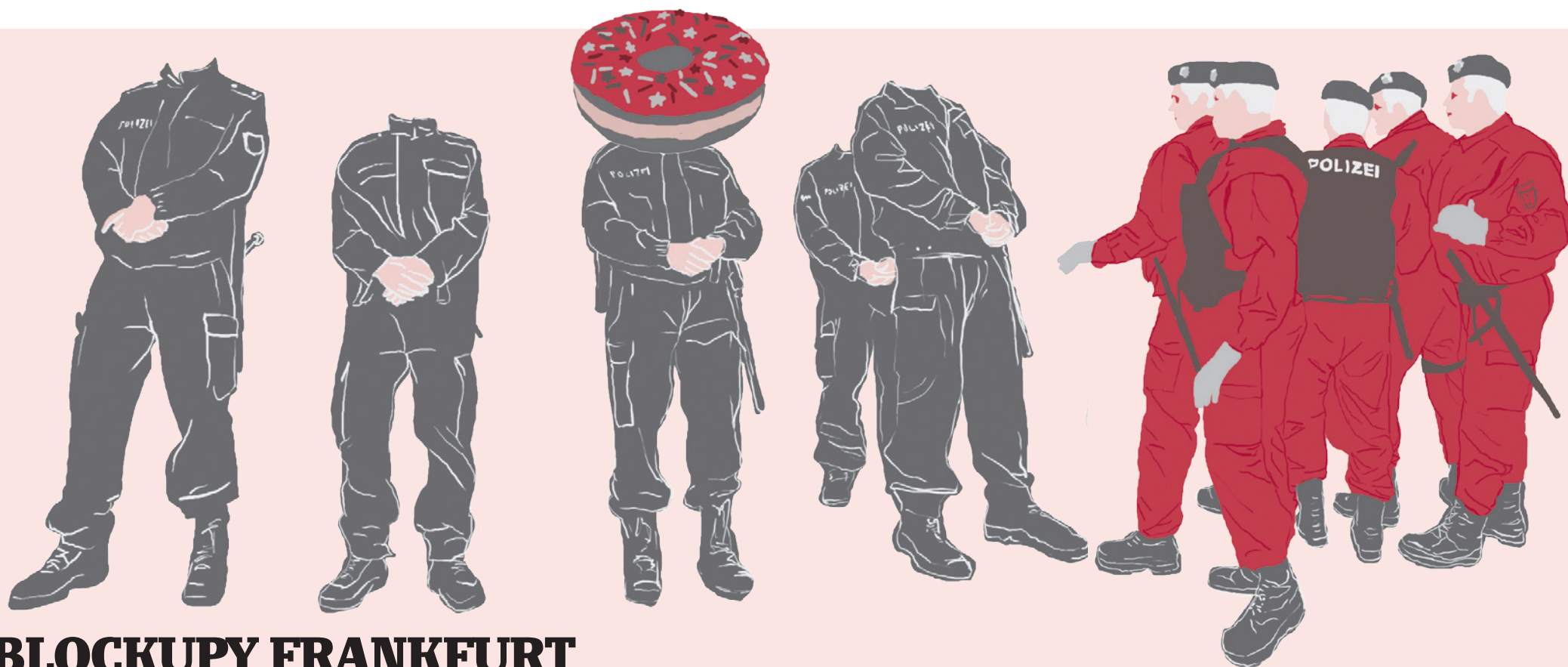
Lidija: Living Archive je imel že dve realizaciji – v Zagrebu v okviru konference REDacting TransYugoslav Feminisms: Women's Heritage Revisited in v Ljubljani v okviru festivala Rdeče zore. Ali ima to povezovanje svojo specifično politiko ali se s tem rešuje samo težavnost produkcije?

RED MIN(E)D: Ob raziskovanju novih modelov kolektivnega dela, možnosti odprtih pristopov in uporabe starih in novih tehnologij v smeri afirmiranja feminističnih praks v polju raziskovanja današnje sodobne umetnosti in teorije kolektiv RED MIN(E)D svojo metodologijo oblikuje v sodelovanju z različnimi umetniškimi skupinami in sorodnoidejno orientiranimi institucijami. Kakor smo že omenile, sodelovanje je za nas potreba, ki jo narekuje sam živi arhiv. Po eni strani je res, da bi bilo živi arhiv produkcijsko nemogoče realizirati, če se ne bi povezovali z že obstoječimi prostori, konferencami, festivali. A pri tem je najpoglavnejše, da sam živi arhiv kot prostor produkcije in prenašanja znanja predpostavlja sodelovanje in povezovanje. Vsako sodelovanje pa je, če se vanj zares polno spustiš, tudi raziskovanje in soočanje z razlikami, ki so v našem primeru hkrati razlike jugoslovanskih feminizmov, kakor jih njihovi subjekti živijo in udejanjajo.

Presenetljivo opažamo, da je še vedno mesto, ki feminizem najbolj deli, predvsem kategorija »generacije«. V tem smislu smo bile zelo počaščene, da smo prvo edicijo živega arhiva, čeprav mestoma pešajoč, lahko izpeljale v okviru konference REDacting TransYugoslav Feminisms: Women's Heritage Revisited, ki je v ospredje postavila predvsem starejše generacije predstavnic jugoslovanskih feminizmov. Nehote smo se seveda na ta način znašle tudi med kolesjem drugih delitev, ki so simptomatične, pa ne samo v okviru jugoslovanskih feminizmov, ampak tudi drugih družbeno angažiranih iniciativ in institucij, dobršno načetih od (patriarhalnih in varčevalnih) kulturnih politik in NGO-vske stagnacije. Zato smo se toliko bolj veselile sodelovanja z Rdečimi zoram, v okviru katerih smo želele realizirati ljubljansko edicijo živega arhiva, predvsem zaradi generativnega potenciala vsakoletnega marčevskega dogajanja, ki ni zaznamovano z omenjenimi NGO čermi. Po drugi strani pa se nam je zdelo pomembno poleg Metelkove, kjer se Rdeče zore tradicionalno odvijajo, vključiti še en prostor in s tem Ljubljano dodatno »okužiti z Rdečkami«. Galerija Kapelica od nekdaj predstavlja odprt prostor ne samo za radikalno umetniško produkcijo, pač pa tudi za radikalno misel in sodelovanje. V obeh prostorih smo se z živim arhivom tako me – in kolikor lahko zaključimo na podlagi odzivov udeleženk in udeležencev pa tudi obiskovalk in obiskovalcev – kakor tudi ostala javnost dobro počutili. Je pa res, da se živi arhiv ustvarja v produkcijskih pogojih, ki same iniciatorke, sodelavke in sodelavce iz partnerskih organizacij, udeleženke in udeležence vedno znova silijo do samih skrajnosti izkoristiti kapacitete (by the way, v tem ni najti prav nič feminističnega).

Naslednjo postajo v Sarajevu septembra bomo tako poskušale realizirati v »novem« začasnem prostoru, ki ga bo proizvedel sam živi arhiv, in sicer kot umetniško produkcijo. Po drugi strani pa takoj v oktobru nadaljujemo z izzivi sodelovanja – na Dunaju v galeriji Open Systems in v galeriji Združenja vizualnih umetnic Avstrije, ki je ravno letos vzpostavilo kolaborativno obliko organizacije in umetniškega vodenja prostora. ♡

BLOCKUPY FRANKFURT

Med transnacionalnimi vprašanji in suspenzom demokracije

Transnacionalni politični moment, ki se je začel konstruirati z akcijami *Blockupy Frankfurt* in povezovanjem lokaliziranih, partikularnih aktivističnih bojev, odpira vprašanja suspenza (izginjanja) demokracije znotraj neoliberalne politike varčevalnih ukrepov in definiranja novih socialnih pravic, ki so podlaga za gradnjo skupnega boja.

ilustracija Jana Božič, piše Asja Hrvatin

Tekst, ki sledi, je kolaž trenutkov, dogajanja, akcije-reakcije in razmišljanja o političnosti v postavljenem kontekstu iskanja skupnega. Nekje med potopisom, impresijo, ekspresijo in refleksijo. Poskus sinteze izkušnje in njenega prevajanja v kontekst nove metodologije boja.

Na vlaku (deset ur, brez zraka, brez zaresnih čikpavz – kar rezultira v kajenju na stranišču, obscenem vedenju, grajanju francoske učiteljice in vidno prestrašenemu pakistanskemu sopotniku, ki se je znašel sredi vsega hudega) dežujejo informacije, iz minute v minuto prihajajo nove in kreirajo zgodbo kaosa, ki nas bo pričakala. V sredo (16. 5.) se ob osmih zjutraj nekaj lokalnih in prezgodaj-pravočasno prišlih aktivistov odloči kljubovati prepovedi bivanja v kampu pred ECB. Šotori so dovoljeni, telesa v njih ne. Ker utelešajo svobodo, energijo, kreativnost, solidarnost in ker živijo demokracijo – pljunek v faco nemškimi robokopom. Human chaines so seveda raztrgane, sledijo aretacije. Med odnašanjem nekdo uspe zagrabiti lavor, poln kričeče rožnate barve, in ga pljuskniti po policajih. This is what democracy looks like! (= pinky).

Blockupy je nadgradnja lokalnih bojev, ki so začeli z okupiranjem in odpiranjem javnega prostora, prilaščanjem nadzora nad njim in njegovo vsebino in sooblikovanjem

alternativnega, odprtega, dostopnega, nehierarhičnega, fluidnega in živega prostora za politične artikulacije. Odpiranje in vzpostavljanje platforme za srečevanje in prepletanje življenjskih svetov in širokega spektra praks, ki se ustvarjajo in razvijajo znotraj njih, antropološko raziskovanje (nezadovoljenih) potreb, ki konstituirajo zahteve po novih socialnih pravicah, je treba pretvoriti v orodje grajenja skupnosti, alternativnega organiziranja lastnih rešitev in neodvisnost od formalno-pravnih institucij ter hkrati s sprevačanjem pomena obstoječega njegovo ponovno prilaščanje.

Železniška postaja v Frankfurtu, sredi zvečer. Prekleti verižni kadihci stečejo v »rumeno cono«, kvadrat, zarisan na tleh, znotraj katerega je kajenje dovoljeno. Ostali lahko inhalirajo nasmejana policaja in njune iztegnjene roke, ki grabijo po dokumentih. Kdo ste, kam greste? Na drugi strani rentgena pravičnosti srečamo evforičnega Hagena, aktivista: »Noro je. Celo mesto je zablokirano. Banke so zaprte, ljudje ne bodo šli v službo ... Še preden smo prišli, smo naredili več, kot smo upali.«

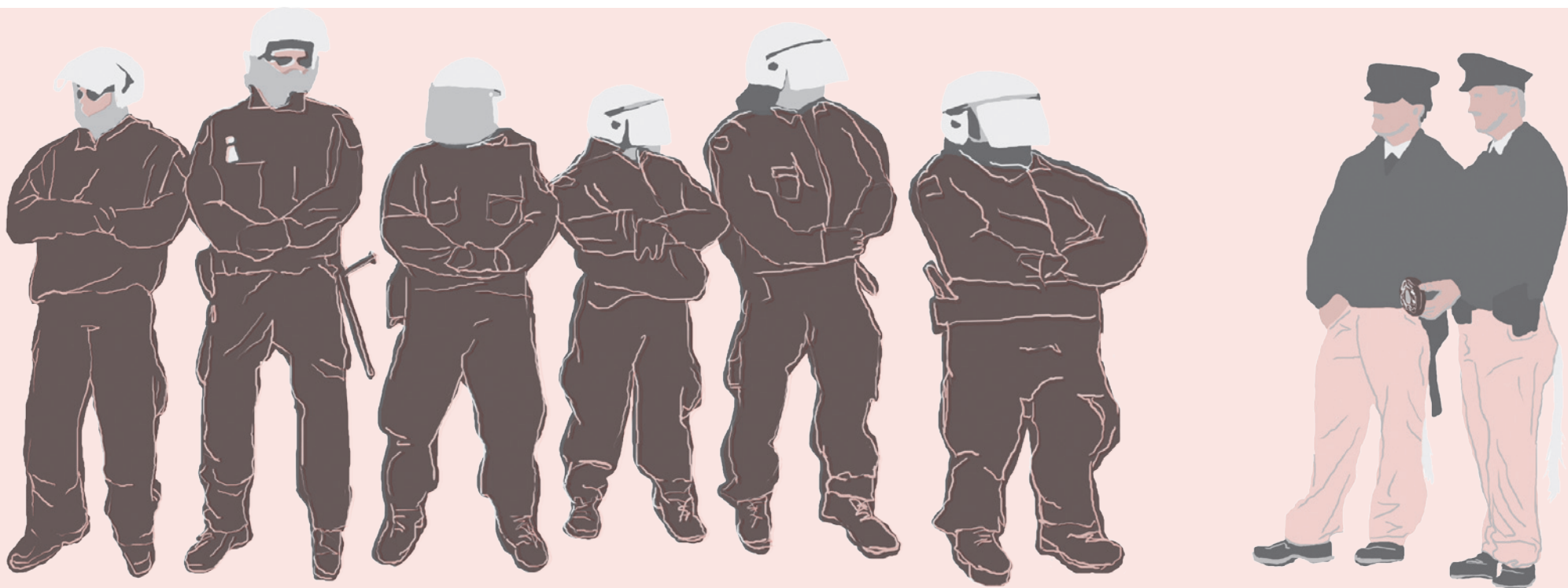
Iz *occupy* v *blockupy* pomeni prehod od odpiranja družbenih vprašanj in povezovanja v solidarnostno mrežo k aktualizirani, osvobajajoči moči skupnosti, ki je opremljena z znanjem, pridobljenim z akcijskim raziskovanjem, opremljena je z lastnimi idejami (samo)organiziranja in naredi korak

naprej od zgolj nasprotovanja k transformativnim praksam, h gradnji skupnosti in skupnega. *Blockupy* neustaljene prakse »zunaj« sistema prenaša neposredno v fizični (in s tem politični) prostor »znotraj«, vendar se ne zadovolji zgolj z vidnostjo in ohranjanjem odprtega prostora kot načinom interakcije, temveč že v samem začetku z blokiranjem, v katerem koristi lastne prakse odločanja, neposredno demokracijo, DIY miselnost na ravni organiziranja (transnacionalne) skupnosti, od spodaj neizbežno konfrontira obstoječim, zaprtim praksam, ki so brez možnosti osvobajanja.

Göthe-Universität, četrtek dopoldne, edini varen kraj zbiranja v mestu. Skupine ljudi posedajo ali postavajo po ploščadi. Fant z megafonom zavpije, da se bo začela prva skupščina. »Pravkar so me klicali s Paulsplatz, kjer tisoč ljudi protestira za svobodo govora in izražanja!« Gremo! Formira se blok, delijo se zaščitna »očala« (beri: prosojnica z napisom 99 % in vrvice), tek proti cesti, »A-anti-antikapitalista!« (First of the many. Many. Many.) Blok, ujet med širo sonce, betonska tla in policijske kordone. Začne se igrice mačke in miši, ki se jo bomo šli še cel dan, odvisno od tega, ali bomo prebili popoldne v kletkah (ni prispodoba!) z Italijani, ki se derejo »Heil Hitler!«, in vegetarijancem-prijazno policijo, ki ne diskriminira in vse oskrbi s postanimi krekerji, ali z izogibanjem prepovedane cone, označene na črno-belem zemljevidu žnj

kvalitete, ki nam je bil izročen ob legitimaciji, vsakemu z drugačnim tajm in plejs frejmom.

Metodologija *blockupy* torej črpa pridobljeno iz izkušnje *occupy* in pomakne gibanje na vseevropsko raven, saj smo se prisiljeni soočiti z dejstvom, da lokalni, marginalni boji ne bodo prinesli ustreznih rešitev na makroravni: medprepletenost neoliberalizma, ki presega nacionalno identificiranje koruptivnih in sprevrženih uničujočih praks, zahteva kontraudarec v skupn(ostn)em boju in izboritvi socialnih pravic, nevezanih na nacionalno pripadnost, temveč na posameznika kot del socio-kulturno-ekonomskega konteksta, ki je Evropa.

Četrtek zvečer, ob reki. Z lokalnim aktivistom Martinom hitra hoja in klicarjenje ljudi zaradi ponovne spremembe lokacije

Blockupy je nadgradnja lokalnih bojov, ki so začeli z okupiranjem in odpiranjem javnega prostora, prilaščanjem nadzora nad njim in njegovo vsebino in sooblikovanjem alternativnega, odprtega, dostopnega, nehierarhičnega, fluidnega in živega prostora za politične artikulacije.

skupščine pred blokado ECB. Ne veš, ali bi se smejal ali kričal. Kakšna blokada? Kakšna transnacionalnost? Najbližje transnacionalni politični vsebini v zadnjih dvanajstih urah je bilo večglasno petje Internationale v različnih jezikih občinstvu, sestavljenem iz robokopov in dveh reševalcev. V dobrih dvajsetih minutah se spremenijo štiri lokacije, ki jih, še preden se poleže konsenzualni aplavz, že okupira policija. Ampak morala ne popušča, nihče še ne govori o molotovkah. Jebeš prepovedi, jebeš frustracije, zajebi jih nazaj. Pa smej se zraven. »Are you kidding me? I didn't travel here all the way from France to see you siting down and having a fucking pic-nic. Stand up and dance for your rights! Smile!« Če ti to ukaže pobežljala francoska klovnesa, you do it.

Transnacionalno organiziranje prinaša dvojnost: osvoboditi

tev od političnih identitet, partikularnih bojov in priložnost za sintezo znanja in kreativno uporabo neizkoriščenih digitalnih virov distribucije in redistribucije za kreiranje novih praks odločanja in delovanja; hkrati pa prinaša izziv v iskanju stičišč, najmanjših skupnih imenovalcev, prek katerih bo povezovanje in skupno delovanje mogoče. Edina transnacionalna skupščina, ki se je v Frankfurtu zgodila, je v naglici predstavitev skupin in v hitenju na demonstracije že pokazala na prvo polarizacijo med stranjo, ki vidi prihodnost organiziranja v koalicijah in ne priznava cepitve od političnih usmeritev, in stranmi, ki so proevropske, hkrati pa se ločujejo od političnih identitet in se združujejo kot singularitete s skupnimi potrebami, v procesih gradnje mrež in komunikacijskih orodij.

Petek zjutraj, ploščad čez cesto železniške postaje. Stojte zajtrkujemo po dvournem kolovratenju na misiji: priti do cilja, ne da te pri tem aretirajo, medtem ko Liza prevaja, da sploh vemo, pri čem smo. Obvezno voščilo ob lepem sončnem jutru iz zvočnikov policije in poziv, da se umaknemo. Množica zavzame ulico s tekom, telesi in gesli, ki končno ujamejo prazno vrzel v zvočnem prostoru in jo zapolnijo s političnim. Delitev na manjše blokade, preboj skozi policijo, tek, svobodni, močni, politični in control ... In potem nas obkolijo. Ok, ja, ampak njih je bilo pač več in natrenirani so in dol jim visi in samo opravljajo svoje delo.

Izkušnja zametkov transformacije gibanja v transnacionalno, ki se je začela z akcijami v Frankfurtu, je poleg nujnosti po spremembi načina artikuliranja in pristopanja k političnemu organiziranju pokazala na suspenz demokracije, ki gre z roko v roki s politikami varčevalnih ukrepov. Suspenz, ki je sicer vedno prisoten, a neviden, komajda otipljiv, se je ob prvem poskusu blokupacije materializiral v represiji, omejevanju gibanja in svobode, praksah razčlovečenja, poskusih diskreditacije in kriminalizacije gibanja, (okrepljeni) cenzuri medijskega poročanja in ustvarjanja izrednega stanja.

Ob 10.44 pride novica o uspešni blokadi ECB. Fant s čopom v sindikalni uniformi iz vreče za smeti tuli, da smo proti: varčevalnim ukrepom, Troiki, policijski državi in da pošljamo solidarnost vsem žrtvam kapitalizma. Fant tunizijskega porekla bi rad nemško policijo podučil o ustavnih pravicah, pa ga kar naprej nesramno prekinjajo s svojo represijo. Opomni jih, da znamo njihove prepovedi že na pamet in naj si raje zapišejo del o svo-

bodi izražanja in zbiranja, da se ga bodo končno naučili. Kljub temu nas odpeljejo. Mogoče naslednjič.

Odsotnost demokracije se na vsakodnevni ravni ne manifestira z mesti, spremenjenimi v evakuirana območja izrednega stanja, zato pa vidni moment njene odsotnosti in nadomestitve z represivnimi ukrepi opozarja na militarizem in stopnje sile, ki so jo države pripravljene uporabiti za zaščito

V dobrih dvajsetih minutah se spremeni-jo štiri lokacije, ki jih, še preden se poleže konsenzualni aplavz, že okupira policija. Ampak morala ne popušča, nihče še ne govori o molotovkah. Jebeš prepovedi, jebeš frustracije, zajebi jih nazaj. Pa smej se zraven.

austerit. Abstraktne, neotipljive oblike izginjanja demokracije, ki se razpredajo v vsa področja skupnosti in jih hromijo, odtujijo in onemogočajo procese osvobajanja, združevanja, subverzije in razlastninjenja (nasproten proces boju za lastnino, lasten finančnemu kapitalizmu, glej delo Hardta in Negrija – *Skupno*), zožujejo prostor demokratičnosti in pripravljajo teren za moment, ko bo vsaka politična artikulacija prepoznana kot ogrožajoča in bo legitimirala (vidni) suspenz demokracije in svobode.

Sobota zjutraj – velike demonstracije. Težko pričakovan zgoščen moment političnega, nemoten (no, skoraj. Robokopi pač ne morejo iz svoje provokatorske kože. But we know better.) pohod skozi mesto, dekle, ki deli WC papir z evri, pinky bobnarji, starejši tip, ki zahteva zobne ščetke za vse, z okna bloka ob ulici binglja metla z navezано brisačo s pozdravom policajem: »Bullen auf die Wiese!« (»Bike na travnik!«; Bulle – kops, kifcl, op. p.) in enoglasno, transnacionalno izganjanje austerit. Demonstracija se zaključi z okupiranjem parka, vegienolončnico (antikapitalizem je pač vegi, itak), lajv dīpsy musko in vsesplošnim evforičnim po-adrenalinskim valjanjem po blatu. Blatni, brez političnih identitet, brez nacionalnosti, sami antifasisti (»Siamo tutti antifascisti!«). ☐

KOLONIALNI DOLG KOT KAZEN ZA SVOBODO

piše Sami Al-Daghistani. ilustracija Istvan David

Kolonializem (je) poleg vojaškega zavojevanja pomeni(l) tudi vzdrževanje tehnologije kot veje nadzora nad državami in kulturni projekt prevrednotenja družbe prek znanja, ki so ga »orientalisti« prinašali domov iz eksotičnih krajev. Implementacija tujega zakonika, spreminjanje gramatike lokalnega jezika in produkcija administrativne zgodovine so le trije načini podjarmljenja dežele v imenu modernizacije. Fokus je bil transformacija družb v imenu svetovnih sistemov kolonialne vladavine. Kolonialna oblast nekaterih afriških, bližnjevzhodnih in azijskih držav se je sicer uradno končala. Nastopilo je t. i. obdobje postkolonializma in mnogi teoretiki svariijo, da se tudi ta doba približuje preobratu, ki je poleg življenj zahteval še denarne žrtve. Dolg namreč.

Zgodovina (ekonomskega) dolga je tako rekoč zgodovina človeštva, saj je bil kreditni sistem prevladujoča oblika poslovanja tako antičnih kakor tudi srednjeveških in sodobnih narodov. V mnogih bivših kolonijah sveta, npr. Surinamu, Indoneziji in Haitiju, je državni dolg definiral razvojno pot nacionalne zgodovine in s tem potrjeval kolonialno paradigmo zadolžništva in odvisnosti. Vrhunec katastrofe pa je seveda t. i. dolžniška kriza, ki so jo utrpeli nekatere države.

Surinamski val migracij in indonezijski arhipelago? Ja, alstublieft! (Da, prosim!)

Zgodovina Surinama sega nekaj tisoč let pr. n. št. Prvi zavojevalci v 17. stoletju so bili Nizozemci, ki so poleg sužnjev za amsterdamsko tržnico izvažali sladkor, kavo, kakav in bombaž. Leta 1975 je bila Surinamu po dolгих letih pogajanj z nizozemsko oblastjo dodeljena samostojnost. Leta 1986 je bila Nizozemska na meji spora s Surinamom zaradi vojaškega diktatorja Desi Bouterseja, ki naj bi sprevrgel demokratično vladno med letoma '80 in '86. Do napada ni prišlo, so pa sledila etična trenja okoli nacionalne pripadnosti, ki so rezultirala v migraciji 200.000 Surinamcev na Nizozemsko. Danes predstavljajo 2 % od skupno 16 milijonov Nizozemcev. Leta 1986 sta Surinam in Aruba dobila *Status Aparte*, leta 1996 priznanje v območje kraljevine, od leta 2005 pa je Surinam postal član *Nederlandse Taalunie* oziroma *Unije nizozemskega jezika*, četudi se v Surinamu govori angleško, špansko in jezik sranan tongo.

Pogovori o pravnem statusu Surinama potekajo že vrsto let, na vseh nizozemskih univerzah pa študentje surinamske nacionalnosti plačujejo šolnino kot evrop-

ski državljani in ne polne šolnine kot Neevropejci.

Prav tako je bila ena izmed nekdanjih nizozemskih kolonij vzhodne Indije tudi Indonezija, in sicer vse dokler se leta 1949 ni ustanovila federalna država. Indonezija je morala za svojo neodvisnost plačati 4,3 milijarde nizozemskih guldnov (2.20371 NLG proti 1 EUR), ki so bili pretežno investirani v zadržje revolucije proti nizozemski vojski tekom uporov. Kolonialna kulturna zgodovina Indonezije je s politiko »enotnosti in različnosti« ustanavljala narodne muzeje in gradila državne spomenike, da bi prek oživetja lokalne kulture vzbudila nacionalni sentiment.

Haiti – pour ne pas les oublier

Haitijeva zgodba o dolgu ni dosti drugačna. Pričela se je kmalu po neodvisnosti od Napoleonove Francije leta 1804 kot edina uspešna revolucija sužnjev v zgodovini človeštva in prva »črna« republika na svetu. V 17. stoletju je Haiti ali »Biser Antilov« pridelal polovico svetovnega sladkornega trsa in dve tretjine kave. ZDA so neposredno profitirale od triumfa sužnjev, saj je suženjska revolucija Napoleona prisilila v nove vojaške ambicije z Britanijo, zato je bil primoran prodati francoski teritorij Louisiane ameriški vladi – 15 držav je bilo prodanih za 15 milijonov dolarjev. ZDA so tako podvojile teritorij in namesto hvaležnosti Haitiju naložile 60-letni ekonomski embargo, saj suženjska revolucija ni smela postati popularna.

Leta 1825 je Francija zahtevala denarno nadomestilo v vrednosti 21 milijard ameriških dolarjev za izgubljene kolonije, v zameno pa naj bi Haiti postal suverena republika. Leta 1883 je bil odplačan zadnji obrok, med letoma 1957 in 1986 pa mu je vladala skorumpirana družina Duvalier in državni dolg se je v času vladavine Francoisa Duvalierja zaradi mednarodnih posojil povzdignil za 40 %, kar je bilo moč opaziti leta 2000. Haitijev zunanji dolg je v najhujšem času presegal 1,8 milijarde ameriških dolarjev. Leta 2009, ko je na oblast stopil Rene Preval (1996–2001 in 2006–2011), je Haiti izpolnil pogoje za odpravo eksternega dolga, vseeno pa je ostalo skoraj pol milijarde dolga IDB-ju (*Inter-American Development Bank*), preusmerjenih IMF-u. Vlada ZDA je odplačevala dolg v imenu Haitija, po uničujočem potresu 2010 pa so krik civilne družbe opozarjali na ponovno odpravo dolga. Mednarodni pritisk je bil očitno dovoljen, zato je maja 2010 Svetovna banka Haitijev dolg odpravila, vseeno pa je bila naravna katastrofa pretekst za nadaljnjo

transformacijo haitiske ekonomije v »svobodno tržišče« v imenu subvencij in ne posojil.

Irak – dolg za vsako ceno in narava dolžniške krize

Iraški primer iz 90-ih let 20. stoletja pa je morda najbolj paradoksen. Irak je v 20-ih letih 20. stoletja kot del otomanskega imperija prevzel indijski monetarni sistem, v 30-ih je bila ustanovljena iraška valuta dinar. S prihodom Britancev so se odprle prve komercialne banke, leta 1964 pa so vse banke vključno z dominantno Narodno banko Iraka prešle proces nacionalizacije in 1 iraški dinar je štel kar 3,37 ameriških dolarjev. V zgodnjih 90-ih je zaradi črnega trga valuta padla, Irak pa slonel vse globlje v mednarodne dolgove. Za vojno škodo iz leta 1991, povzročeno Kuvajtu, je ne le utrpel vojno invazijo ZDA, osiromašen uran in 12-letni (1991–2003) uničujoči embargo, ki je zaradi prepovedi uvoza zdravil in hrane terjal skoraj milijon življenj iraških otrok, temveč navkljub drugi zalivski vojni (2003–danes) in smrti Sadama Huseina, ki naj bi bil z iraško vlado odgovoren za dolg, še danes odplačuje dolg v vrednosti pol milijarde ameriških dolarjev. Njegov skupni dolg pa je ocenjen na vrtoglavih 92 milijard ameriških dolarjev (2010) in je tako rekoč postal zapuščina iraškemu ljudstvu.

Glede na zunanjo politiko nekaterih evropskih kolonialnih sil lahko zaključimo povsem v luči »kolonialnega kodeksa«, ki ga je implementirala večina afriških, arabskih in azijskih držav. Kolonialni establishment je slonel na kodificiranju, nadzorovanju in reprezentiranju zgodovine in s tem realnosti kolonizirajočih narodov. Univerze in institucije so se povezovalе s srednjim razredom in pripomogle k reprodukciji epistemološkega prostora. Neodvisnost so morale nekdanje kolonije plačati s krvjo in denarjem, kaj kmalu pa se so v večini primerov pojavile ekonomske naveze, diktatorske vladavine domačih elit in pritiski mednarodne skupnosti, zaradi katerih so države obubožale.

Četudi je bila bivšim kolonijam obljubljena svoboda od imperialne oblasti, je dolžniška zanka kreditnega poslovanja te države finančno opustošila. Primer Iraka in Haitija kaže, da je cepa za samosvojo monetarno politiko kratko malo neobstoječa, da je nasilna implementacija neoliberalne politike zadnji stadij kapitalizma in da je krizno žarišče vselej priložnost za še večje zadolževanje. Tako države z (neo)kolonialno dolžniško krizo zapadajo v vse večji precep med imperialno logiko kapitalizma in stanjem obubožanja. ∞

SODBA V IMENU DOLGA

Zelo kratek uvod

piše Robert Bobnič

Stanje:- 298.53
Razpoložljivo stanje: 1.47

Preklinjal sem, zelo preklinjal. „še vedno nič, pizda jim ...“ Preklinjal, ko sem s tremi kosi tune – za v solato, a samo eden – v vrečki marširal iz brez dvoma ene najbolj bedne trgovine v Ljubljani proti svojemu takisto brez dvoma bednemu fletu, v katerem že tri mesece živim na puf. Tristo evrov minusa in tri neplačane najemnine. Še dobro, da sem imel rojstni dan, ta dan, ko ti kdo izmed sorodnikov reče, „lej, ne vem, kaj naj ti kupim, pa ti dam kar tole, kupi si sam“. No, pa sem si kupil tri kose tune. Kakorkoli, stara dobra usoda je storila tako, da moram na dan največjega dolga v svojem življenju – tri neplačane najemnine, da ne omenjam ostalega – tipkati tekst o dolgu, pa še to ne o dolgu v striktno ekonomskem smislu, temveč o dolgu nasploh. Amor fati.

***

Pravzaprav smo v Tribuni o tem tipkali že večkrat – tudi na kakšen poseben način, kakor tisti, da je dolg oblast. Le kako ne bi, ko pa dolg ni problem, odkrit na včerajšnji novinarski konferenci, ampak sam način eksistence današnjega posameznika in današnjih skupnosti. (Po drugi strani pa je prav zanimivo gledati, kako se kar naenkrat spotaknemo ob nekaj, kar tako ali tako že več čas leži pod našimi nogami, in kako potem to postane problem. Še en amor fati.) Dolg postaja tisto, kar določa, na kakšen način sploh smo. Vprašanja pa je, kako to počne?

Rečeno v ekonomskih terminih, dolg pomeni samo silo, ki v pogojih današnjega kapitalizma proizvaja bogastvo. Bogastvo, a ne vrednost, katero proizvaja delo. „Iz te perspektive se zdi razvidno, da lahko danes za kapital proizvajamo bogastvo (ne vrednosti) le skozi naša odplačevanja dolgov. Ali ne bi moral biti v tem primeru dolg prevladujoče zarišče odpora in revolta, namesto pošiljanja zahtevkov imaginarnim dobrotnikom za imaginarne službe? Nadalje je treba vedno znova poudarjati, da se kakršnakoli zahteva po službah še preveč dobro ujema z vladno propagando proti 'delomrznežem', ki jim bo odvzeta socialna podpora, če ne bodo prišli do spoznanja, da 'delo osvobaja'“, piše Marina Vischmidt. Delo-vrednost, dolg-bogastvo. In ker v sodobnih družbah bogastvo postane paradigmatško, postane paradigmatško mesto družbenega boja – dolg.

Temu ustreza premik v sami identiteti: od delavca do dolžnika. Ali – s filozofom Deleuzem: človek ni več zaprti

človek, pač pa zadolženi človek. Kar pa premik postavi po drugih tirih: iz družbe discipline v družbo nadzora. Medtem ko disciplina bazira na funkciji zapiranja: šola, kasarna, tovarna, bolnišnica, zapor; nadzor bazira na funkciji dostopa: ne kje smo zaprti, ampak kam lahko dostopamo. Medtem ko disciplina postavlja kalup/normo: kalup učenca, vojaka, delavca, pacienta, zapornika; nadzor postavlja nenehno spreminjajočo modulacijo: in študent in delavec in. Medtem ko je disciplina končna, je nadzor neskončen. Medtem ko disciplini ustreza množična produkcija enakih izdelkov, nadzoru ustreza storitveni custom made. In medtem ko se disciplina staplja s produkcijskim modelom tovarne, se nadzor staplja s finančnim modelom korporacije.

Vse te spremembe potemtakem dobijo funkcijo dolga, ki pa ni le prevladujoč ekonomski problem s takšnimi ali drugačnimi reševalnimi ukrepi, ampak prevladujoča oblast sodobnih družb. Premik iz zapiranja v dolg je namreč premik v samem delovanju oblasti. Prav zato dolg nastopa kot poseben tip oblasti – kot vladljivost.

Ekskurz: politična analiza?

To pa ne pomeni, da smo spet pri globokih grlih teorije, temveč pri vprašanju politične analize, konkretno, pri samem diskurzu politične analize, kakor se pojavlja v medijih. Tam namreč v goste radi povabijo kakšnega gospoda z leve in gospoda z desne, jih malce povprašajo, „kaj pa vi mislite“, potem pa zraven imen dopišejo politični analitik – čeprav o politični analizi nobenega sluha, kaj šele duha. Pa ne da bi bil problem samo v temu, kako nekateri mediji nekatere posameznike krstijo za politične analitike – hm, za primer: Boštjan M. Turk kot politični analitik. Ne, problem ni zgolj v temu, pač pa v temu, kaj ti ljudje tam sploh govorijo. Status politične analize se je namreč pogreznil v neke vrste športno komentatorstvo tipa „ali bo Beckham zadel enajstmetrovko ali ne“ - „ali bo Pahor na kongresu SD kandidiral za predsednika države ali ne“. In tako naprej. Na ta način si politično analizo lahko predstavljamo edino kot komentiranje preteklih ali prihodnjih potez, ki jih vlečejo akterji v areni predstaviških institucij.

Pa vendar bi si politično analizo lahko – pravzaprav morali – predstavljati na način, ki bi se kot prvo vprašal, kaj je politika, če ne celo kaj hujšega, na primer, kako deluje oblast, ali kako sploh deluje kakšen proces v družbi. Pri tem pa bi se lahko – zakaj pa ne? – uporabljalo koncepte ideo-

logije, diskurza, vladljivosti, ki seveda niso noben teoretski bav bav, ampak prav priročno analitično orodje.

Sodba v imenu dolga (dolg kot vladljivost, znova)

In če dolg postaja tisto, kar nas določa, nas to ne postavlja pred vprašanje višine dolga nekega posameznika in neke skupnosti, ampak pred vprašanje, kako sploh nastane dolg. In tu prav pride stari dobri Nietzsche, ki se v razpravi o nastanku morale, vpraša tudi o nastanku krivde. Krivda pa nastane z – dolgom. Nietzscheju namreč dolg predstavlja neko bazično pogodbo, ki predhodi vsem ostalim. „Nietzschejeva veličina je v tem, da je brez omahovanja pokazal, da je bilo razmerje upnik-dolžnik prvotno, pred vsako menjavo. Začnemo z obljubljanjem in dolg ne nastane v odnosu do boga, ampak v odnosu do partnerja“, piše Deleuze. To, da dolg ne nastane v odnosu do boga, ampak v odnosu do partnerja pomeni dvoje. Prvič, da dolžnik partnerju zastavi nekaj, s čimer lahko upnik po mili volji upravlja. Drugič, da dolg postopoma prerase v dolg do boga, s čimer nastane sodba, ki vselej predpostavlja krivdo. In če vemo, da se ta zgodba konča na križu, kateremu postanemo večno dolžni, potem vemo, da ta dolg ni več končen, temveč neskončen. Še enkrat, gospod Deleuze: „Nasprotno pa se v doktrini sodbe dolgov, ne da bi mi sploh opazili, zapisujejo v samostojno knjigo, tako da ne moremo več poravnati neskončnega računa. [...] Knjižna doktrina sodbe je blaga le na videz, saj nas obsoja na neskončno zaslužjenost in ukinja vsakršen oprostilen proces“. Ali ni današnji govor o dolžniški krizi natanko poteza takšne sodbe, ki vztrajno išče krivca – in brž ko najde enega, najde tudi drugega, in potem tretjega?

Konec koncev pa je bistvo sodbe, da sodi življenju, prav zato sodba onemogoča nastop novih načinov obstoja. Prav tu nastopi ekonomija kot poslednja sodba: ekonomska vednost namreč vselej predpostavlja določen način obstoja, vselej predpostavlja neko delovanje posameznika in kolektivitete, vselej predpostavlja načine, na katere razumemo in uporabljamo same sebe. In če v temu najdemo definicijo vladljivosti, potem vemo, da dolg kot način vladljivosti ne pomeni nič drugega kot neskončen oprostilni proces. Kakor to pomeni tudi diskurz o krizi sami – z vsemi alternativnimi rešitvami vred. ***

In kaj pravzaprav vse to sploh pomeni? Nič drugega, kakor to da bo avtor tega teksta svoje tri neplačane najemnine slej ko prej vendarle poravnal. ∞ (lekture ni)

Obveznica, za katero s svojimi afekti jamči Jurij Smrke

Ko zadnje čase pogledamo v nebo, vidimo dolg. Tam je in ne vemo, zakaj. Tam je in ne vemo, kaj je. Ponekod ga zgoščenega parajo strele, drugod snopi jasnine, povsod pa je. In kjerkoli že je, se zdi neizmerno močan, zunanji, transcendenten, predvsem pa neobvladljiv. Zdi se oddaljen, hladan in brezoseben, a hkrati se dušenje, ki ga vrši, zdi kar se da intimno. Sproža jezo. Sprašujemo se, od kod mu ta moč. Kako je prišel tja gor? Ga lahko sklatimo z neba? Kako? Jezni smo nanj, a imamo hkrati občutek, da ni ničesar kriv – da je sam v bistvu neskončno pravičen, mi pa smo zaslužno njegovi podaniki. Če želimo razumeti, zakaj kljub temu čutimo neizmerno željo, da bi ga razparali in razjasnili nebo, moramo najprej napeti vse sile in poskušati spoznati, da ga v bistvu sploh ni tam zgoraj, pač pa se skriva v nas in med nami. S tem pa smo tudi sklatili tisto, česar nam nikoli ni bilo treba sklatiti. Tisto tam zgoraj so namreč le oblaki.

piše Jurij Smrke

fotografija Klemen Ilovar

Dolg je družbeni odnos z dolgo in profundno zgodovino. Izjemno zanimivo zgodovino. Toda kar je še bolj pomembno od njegove zgodovine, je njegovo trenutno nahajališče – v centru našega razumevanja medčloveških odnosov. Ravno zato je tako vsemogočen. Ravno zato se je tako težko otestiti imperativa, da »obljuba dela dolg«.

Moderne države so družbeno-politične tvorbe, ki nam morda prvič v zgodovini omogočajo, da se dojemamo kot del neke koherentne celote, ki jo imenujemo družba. Te moderne države, te družbe so skupki posameznikov, ki jih številne pogodbe imenujejo državljani. Ti državljani imajo vsi neke (ne)odtujljive pravice in so formalno enaki, izenačeni pred različnimi instancami – recimo zakonom. Moj oče je državljani. Moja mati je državljanka, moj brat, moji prijatelji, ljubimci in ljubimke so državljani. Nekateri ljudje sicer niso državljani, toda tega se ne bomo lotevali, za ravno brani spis je namreč najpomembnejše, da so državljani moj delojemalec (znotraj trenutne vladajoče ideologije delodajalec), moja posojilodajalka in vsi blagajničarji v Mercatorju. Zapomnimo si jih.

Verjetno ni treba poudarjati, da se do konkretnih ljudi,

s katerimi delimo vzajemno predanost, zgodovino, skupno odgovornost in redna srečanja, obnašamo drugače kot do tistih, ki jim lahko rečemo abstraktni. V končni fazi ni važno, kdo konkretno je tisti, ki nam proda cigarete – v zameno mu namreč takoj vrnemo denar in se razidemo, kot da se nikoli nismo srečali. Povsem drugače je s konkretnimi, kjer ne gre več za neposredno menjavo in kjer je, zato da vse skupaj deluje, še kako pomembno, da smo sinovi, hčere, prijatelji, ljubimci. Zaenkrat nam je večini nepredstavljivo, da bi mame, ki nam plačujejo (ali so nam plačevale) najemnino za stanovanja v času študija, nekoč zahtevale denar nazaj. Ali pa še več – da bi nam kot pisatelju Ernestu Thompsonu Setonu na 21. rojstni dan izstavile račun za vse stroške, povezane z našim odraščanjem. Nedvomno imamo tu opravka z odnosom, ki je povsem drugačen od preprostega odnosa menjave.

Večino človeške zgodovine je večina ljudi svoje eksistenčne potrebe zadovoljevala v kompleksni mešanici hierarhičnih, komunističnih (nima nič z komunizmom) in menjalnih odnosov, ki lahko celo prehajajo eden v druge. Vsi smo komunistični s prijatelji in hierarhični z otroki. Kljub temu – in o tem priča precej antropološkega gradiva

– si, ko si na abstraktni ravni poskušamo razlagati odnose med ljudmi, ki dejansko delujejo po drugačnih načelih, vedno znova rišemo sisteme, ki temeljijo (ali naj bi temeljili) na recipročnih odnosih menjave. Ko si poskušamo predstavljati pravično družbo, se zdi težko ne priklicati podob simetrije in elegantnih modelov, po katerih se vse izravna.

Tudi (ali pa predvsem) v temelju prevladujoče ekonomske misli nekritično stoji racionalna posameznica, ki vse skozi preračunava svoje odnose kot transakcije in posega po tistih, ki ji bodo prinesli kar največ koristi. Ta racionalna posameznica stopa v krajše ali daljše odnose izmenjave, ki naj bi se na koncu vedno izravnali, kot večkrat utrujajoče slišimo – zavoljo nevidne roke božje previdnosti.

Ideja, da obstaja nekaj, čemur rečemo trg, ni tako daleč od preprostejših razlag skupnega življenja, sproduciranih od ljudi, ki prej morda niso nikoli menili, da sploh živijo v nečem, čemur rečemo družba. Takim miselnim aparatom načeloma nihče ne nasprotuje. Tudi ekonomisti se strinjajo, da je trg pač matematični model sveta, kjer naj bi vsi imeli iste motivacije, isto znanje in gojili iste odnose izmenjave, in da je, zato da bi ustvarili matematični model nečesa, vedno treba zadeve nekoliko popačiti in poe-

Dolg je najučinkovitejši način, s katerim lahko vzamemo odnose, ki temeljijo na nasilju in nasilni neenakosti, ter jih zapakiramo tako, da se vsem vpletenim zdijo pravični in moralni.

nostaviti. S tem načeloma ni nič narobe, problem nastopi, ko vednost, nabrana okrog teh ugotovitev, nekaterim omogoči trditi, da bodo tisti, ki ne bodo upoštevali pravil trga, nedvomno kaznovani in da vse temelji na principih specifične oblike pravičnosti: da je naš ekonomski sistem širok preplet recipročnih odnosov, kjer se računi na koncu dni poravnajo in so vsi dolgovi odplačani.

Na tem »trgu« zadnje čase vstopamo v odnose z delojemalci, enega izmed njih smo omenili malo prej. Kot enaki oddamo svoje delo, kot državljani (če imamo srečo) stopimo v pogodbeni odnos z državljanke delojemalko, ki *de facto* prinese to, da takoj ko začnemo delati, nismo več enaki. To je esenca logike dolga. Gre za razmerje med dvema osebamama, ki sta si formalno enaki, a se na neki točki nahajata v hierarhičnem razmerju, iz katerega obstaja neka dogovorjena pot – odplačilo dolga. Dolg je torej zgolj menjava, ki še ni dokončana in v kateri je moč na strani upnika.

Zdi se, da smo to logiko že dovolj dobro zasidrali v osrčje našega razumevanja družbe. Zdi se, da je njen problem predvsem v tem, da človeka reducira na zgolj eno od njegovih sposobnosti – to, da kalkulira. Toda rečemo lahko, da gre za več kot to. Tako David Graeber kot Maurizio Lazza-

rato se v svojih nedavnih monografskih diskusijah o dolgu obrneta na Friedricha Wilhelma Nietzscheja, da bi s pomočjo njegovega spisa o genealogiji morale pokazala, da je odnos dolga odnos krivde in zato temeljen večini človeških razprav o morali. Pogoji, pod katerimi vstopamo v razmerje dolga, so zastavljeni tako, da ob nesposobnosti poplačila nujno vodijo v občutek samotrpinčenja in neizogibnega spoznanja, da je – če smo v razmerje stopili kot enaki – krivda za neplačilo nujno na naši strani. Kot razlaga Lazzarato, v razmerje dolga namreč ne vpneemo zgolj svoje kalkulirajoče ekonomske plati, svojih fizičnih ali intelektualnih kapacitet, s katerimi bi lahko proizvedli vrednost, ki bi dolg poplačala (torej nekih striktno ekonomskih sposobnosti), pač pa tudi svojo moralno plat, svojo podobo človeka, ki je sposoben obljube, tveganja in predvidevanja prihodnosti. Ravno zato se je tako težko odpovedati načelu, da »moramo vsi plačati svoje dolgove« – ker se s tem, tako se zdi, odpovemo sebi. Historično – in zgodovina je v dobršni meri zgodovina bojov za odpis dolgov – sta bili zato najuspešnejši dve strategiji: 1) da poskušamo zavrniti odgovornost za nesposobnost plačila; 2) da poskušamo pokazati, da je posojilodajalec še hujši od nas. Vidimo lahko, da sta obe taktiki na delu tudi danes, v času, ko zadolženost nacionalnih upravnih enot postaja problem. Po eni strani se poskuša pokazati, da navadni državljani zadolženih držav ne nosijo nikakršne odgovornosti za stanje, saj je javni dolg v večini držav nastal prek socializacije izgub privatnih bank in korporacij, ki so bile prevelike, da bi propadle, po drugi pa, da je t. i. troika (in ne pozabimo države) v bistvu ogromen aparat neoliberalne (r)evolucije, ki služi kapitalu in uničuje težko izbranjene pravice zatiranega razreda – kar seveda daleč presega zlo neplačevanja dolgov. Dikcija, ki prihaja z druge strani, je ravno obratna – odgovorni ste in dolgove je treba poplačati.

Ekspozicija, do katere smo prišli, namiguje na centralno poanto Graeberjeve knjige: dolg je najučinkovitejši način, s katerim lahko vzamemo odnose, ki temeljijo na nasilju in nasilni neenakosti, ter jih zapakiramo tako, da se vsem vpletenim zdijo pravični in moralni. In če je prvi del teksta naslavljal neko idejno sfero, za katero se zdi, da vlada trenutni situaciji, se zdi zdaj smiselno vprašati, kako je do tega prišlo. Kako je dolg vzniknil kot moralna zaveza in kako je njegova logika istočasno postala osnova naše moralne in politično-ekonomske misli?

Odgovor na to vprašanje dobimo, če sledimo denarju. Zgodovina dolga je namreč nujno zgodovina denarja, saj lahko šele denar vzpostavi razliko med »običajno« obvezo in dolgom, ki je natančno izmerljiv. Prek vprašanja izvora denarja lahko pokažemo, da se je princip izmenjave v veliki meri pojavil kot spremljevalec nasilja, da se pravi izvor denarja skriva v kriminalu in odškodninah, vojni in suženjstvu, časti, dolgu in odrešenju in ne v neki idilični vasi, kjer so ljudje spontano začeli furati blagovno menjavo – kot gre *mainstream* ekonomska pripovedka. Svet, kjer življenje ljudi temelji na koristoljubni izmenjavi, je svet abstraktnožev, kjer nismo pripravljeni menjati le stvari, pač pa tudi sebe (delojemalcu). Da je bil tak svet ustvarjen, je bilo treba konkretne ljudi iztrgati iz konteksta njihovih družbenih vezi, kar je terjalo ogromno moči. Toda to je dolga zgodba, še daljša kot ravno povedana. In tako nam ne preostane nič drugega, kot da izvor oblaka prekrijemo z novim oblakom. In ostanemo dolžni. Do septembra. ∞

DODATNO BRANJE

DEBT: THE FIRST 5000 YEARS
David Graeber
Melville Publishing, 2011

LA FABRIQUE DE L'HOMME ENDETTÉ
Maurizio Lazzarato
Editions Amsterdam 2011

